

**BAYBURT İLİNDE GELENEKSEL EKOLOJİK
BİLGİNİN HALK BİLİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Soydan TERZİ

**Yüksel Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı
Doç. Dr. Turgay KABAK
2022
(Her hakkı saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**BAYBURT İLİNDE GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİNİN HALK BİLİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

(The Study of Traditional Ecological Knowledge in Bayburt Province From the Point of View
of Folklore)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Soydan TERZİ

Danışman: Doc. Dr. Turgay KABAK

Bayburt
Haziran 2022

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doçent Doktor Turgay KABAK'ın danışmanlığında, 192221011 numaralı Soydan TERZİ tarafından hazırlanan “Bayburt İlinde Geleneksel Ekolojik Bilginin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi” konulu bu çalışma 28/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Edebiyatı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Turgay KABAK

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bayburt İlinde Geleneksel Ekolojik Bilginin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

28/06/2022

Soydan TERZİ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde değerli bilgileriyle beni aydınlatan, her sorunumuza çözüm bulmaya çalışan ve bana itici güç olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Turgay KABAK'a, beraber yola çıktığım sınıf arkadaşlarıma, bilgi ve birikimleriyle bu tezin oluşmasında kaynaklık ederek büyük katkıları olan Bayburt'un çeşitli bölgelerinden onlarca kaynak kişiye, bana bu yola girmeme teşvik edip her zaman desteklerini hissettiren annem Naile TERZİ, babam Şadi TERZİ'ye ve kardeşlerime, oğullarım Oğuz Alp ve Ahmet Muaz'a, bana uygun çalışma ortamı oluşturabilmek için iki küçük çocukla büyük zorluklara katlanan eşim Esra TERZİ'ye çok teşekkür ederim.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ BAYBURT İLİNDE GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİNİN HALK BİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Soydan TERZİ

Haziran 2022, 161 Sayfa

Geleneksel ekolojik bilgi, toplumların yıllarca edindikleri deneyimlerle sürekli geliştirerek oluşturdukları ve toplum hafızası yoluyla nesilden nesile aktardıkları bilgileri içine alan geniş kapsamlı bir kavramdır. Son yıllarda doğal yaşam, organik yaşam gibi kavramların popüler olmasıyla birlikte insanların doğa ile uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlayan bu bilgiler ağının önemi daha da artmıştır. Önemi günden güne artan geleneksel ekolojik bilgi ile ilgili çalışmalar da buna bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Halkın hayatını kolaylaştıran her türlü uygulama geleneksel ekolojik bilginin alanına girmektedir. Mimariden meteorolojiye, botanikten zoolojiye kadar halkın yıllar süren deneyimleri sonucu oluşturmuş oldukları bu bilgiler nesilden nesile aktarılırken en doğruyu bulmak için değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu çalışmada Bayburt halkının geleneksel ekolojik bilgi bağlamında halk mimarisi, halk veterinerliği ve zoolojisi, halk takvimi ve meteorolojisi ve halk botaniği konularında geçmişten aktardığı bilgiler derlenerek yazılı hale getirilmiştir. Şehrin çeşitli bölgelerinde çeşitli yaş ve mesleklerden kaynak kişilerden bilgi edinmek için yapılan saha araştırmasında gözlem, katılımlı gözlem ve derleme yöntemiyle elde edilen veriler halk bilimin bilgileri ışığında sentezlenerek bir araya getirilmiştir. Çalışmada halkın geleneksel ekolojik bilgiyi gündelik hayatını düzene sokmakta, işlerini verimli bir şekilde yapmakta, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini geliştirmekte ve çevresinde olan biteni yorumlamakta kullandıkları görülmüştür. Sınırlı kaynakları geçmişin bilgi birikimi sayesinde kullanmak için bu bilgi birikiminin oldukça önemli olduğu yapılan gözlem ve derlemeler ile görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel ekolojik bilgi, halk botaniği, halk veterinerliği, halk zoolojisi, halk takvimi, halk meteorolojisi.

ABSTRACT

MASTER THESIS

The Study of Traditional Ecological Knowledge in Bayburt Province From the Point of View of Folklore

SOYDAN TERZİ

June 2022, 161 Pages

Traditional ecological knowledge is a wide concept that includes the knowledge reflecting the experience peoples have gained through the years and transferred generation to generation. In recent years, as the concepts like natural life, organic life become popular, the importance of this information network has increased more. Regarding this, with the importance of traditional ecological knowledge that is increasing each day, related studies are becoming widespread day by day. All kinds of practices that simplify the public life are about ecological knowledge. This kind of knowledge which peoples gained through years from Architecture to Meteorology, from Botanical Science to Zoology has been changing and transforming in order to find the best while it has been transferring through the generations. In this study, related to Bayburt people's traditional ecological knowledge; knowledge about folk architecture, folk veterinary medicine and zoology, folk calendar and meteorology and folk botanical science have been compiled and written. In the field research, direct observation, participant observation and compilation methods have been synthesized to get information from different source people from various regions with different jobs and ages. In the study, it has been seen that people use ecological knowledge to regulate their daily lives, to do their works effectively, to improve the practices of agriculture and livestock farming and to interpret what is going on around. The importance of fund of knowledge, which could be used as an access to the limited sources has been realized by observations and compilations.

Key words: Traditional ecological knowledge, folk botanical science, folk veterinary science, folk zoology, folk calendar, folk meteorology.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türk çadırı yerleşim planı (Cihan, 2018, s 60).....	17
Şekil 2. KYEM’de bir yazı.	20
Şekil 3. Türk evinde oda düzeni (Kurt, 2021, s. 82).....	21
Şekil 4. KYEM- eski ev.....	24
Şekil 5. Geleneksel Bayburt evlerinde pencere ve perdesi.	26
Şekil 6. Zırza ve sürgü.	27
Şekil 7. KYEM- Yer odası.....	29
Şekil 8. KYEM- Yer odasındaki karyola.....	30
Şekil 9. KYEM- Dede odasında soba.	31
Şekil 10. KYEM -Gömme dolap içerisinde şeker ve musaf.....	32
Şekil 11. KYEM- Şömine.....	33
Şekil 12. Beşik asmak için tavana takılmış kancalar.	33
Şekil 13. Sonradan değiştirilmiş banyo(solda) ve yüklük(sağda)dolapları.	34
Şekil 14. Peke/mahat.	35
Şekil 15. Düzükoşu evi.	36
Şekil 16. Şaman tefi üzerindeki evren tasviri (Bayat, 2006, s. 197).....	37
Şekil 17. Terekler.....	39
Şekil 18. Tump üzerine dizili küpler ve cingo.....	40
Şekil 19. Siniler ve halbur.	40
Şekil 20. Kırman tavan.	41
Şekil 21. Baksı Müzesi'nde tepe ışığı yorumlaması (baksi.org sitesinden alınmıştır)..	41
Şekil 22. KYEM- Kırman tavan.	42
Şekil 23. ŞKİA- Kehriz.....	43
Şekil 24. Ambar ve üstündeki yüklük.....	44
Şekil 25. KYEM- Gelin direği.	45
Şekil 26: Gelin direği.....	46
Şekil 27. KYEM- Su ile süslenmiş toprak zemin.	47
Şekil 28. Selamlık ve merdivenleri.....	47
Şekil 29. Selamlık ve selamlıktan çıkılan herem odaları.	48
Şekil 30. KYEM- Tandır.	49
Şekil 31. Poherek ve tandırın yanmadığı zamanlarda kapalı tutulan hapen ile onun aşağıdan açmaya yarayan organı.	50

Şekil 32. Daha sonra odaya dönüştürülmüş bir tandirevinin taş kemeri.	51
Şekil 33.KYEM- İrapata/rapata.	53
Şekil 34. Gafıga ve güğüm/debbe.	54
Şekil 35. Tandırın kesiti (Uçar, 1998 (B), s. 111).	55
Şekil 36. ŞKİA- İskemli ve eğiş.	56
Şekil 37. Hüsamettin Koçan'ın "Ayağımdaki Diken" sergisindeki iskemli yorumlaması.	56
Şekil 38. Ahırın üzerine yapılmış bir ev.	59
Şekil 39. ŞKİA-Sekü.	60
Şekil 40. Loğ daşı.	62
Şekil 41. Ahır bacası.	63
Şekil 42. Kerme.	64
Şekil 43. Hal.	67
Şekil 44. Yeni ev.	68
Şekil 45. Bayburt Ulu Camii iç görünüş(Foto: mustafacanbaz.com).	76
Şekil 46. Arpalı Belediyesi logosu ve Bayburt taşıyla yapılmış Merkez Camii.	78
Şekil 47. Konursu Ulu Camii kuzey cephesi.	79
Şekil 48. Konursu Ulu Cami pencereleri.	79
Şekil 49. Konursu Ulu Camii minber, müezzin mahfili ve vaaz kürsüsü.	80
Şekil 50. Konursu Ulu Camii ana direkler üzerindeki yapılış tarihi.	81
Şekil 51. Konursu Ulu Camii kırman örtü.	82
Şekil 52. Konursu Ulu Camii eski ve yeni hali.	83
Şekil 53.Bayburt Kalesi'nde bulunan kilise kalıntısı (Ergün, 2017, s. 224).	84
Şekil 54. Bayburt-Araklı yolu üzerinde moloz taş ile yapılmış bir su değirmeni.	90
Şekil 55. Bayburt taşıyla yapılmış Valilik Binası.	91
Şekil 56. Taş kaplama yöntemiyle yapılmış hükümet konağı.	91
Şekil 57. Yukarı Kırzı Şehit Kadınlar İffet Anıtı genel görünüm.	97
Şekil 58. KYEM-Kerpiç kalıbı.	99
Şekil 59. KYEM-İcat.	100
Şekil 60. KYEM- Bük çubuğundan yapılmış sahayluh, sepet ve galat.	101
Şekil 61. KYEM-Kurun.	104
Şekil 62. Direğin altına yerleştirilmiş taş.	104
Şekil 63. ŞKİA- El hızzarları.	106
Şekil 64. Yarısı taşla diğer yarısı kerpiçle yapılmış duvar.	109

Şekil 65. Taş duvarı bağlamak için bazı taşlar yatay koyulmaktaydı.....	110
Şekil 66. KYEM-Holuk ve hogollar.	112
Şekil 67. Taş duvar üzerine harpuşka duvar.	113
Şekil 68. Terekler ve kırman örtü (Foto: Şeyda KURT).	114
Şekil 69. Ahır için yapılmış kırman örtü.	115
Şekil 70. Ters tavan.	116
Şekil 71. Taş duvar üzerine çayırdan kesilerek yerleştirilmiş çimler.	118
Şekil 72. Konursu Ulu Camii duvarındaki kuşevi	124
Şekil 73. Manas köyündeki zaman belirlemede kullanılan dağdaki yuvarlak taş.	125

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

KYEM	: Kenan Yavuz Etnografya Müzesi
GEB	: Geleneksel Ekolojik Bilgi
ŞKİA	: Şehit Kadınlar İffet Anıtı

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
Giriş	1
Çalışma ve Araştırma Sahasıyla İlgili Bilgiler	2
Bayburt'un Tarihi	2
Bayburt'un Coğrafi Özellikleri	3
Bayburt'un Sosyo-ekonomik Durumu	4
Bayburt'un Kültür İklimi	5
Çalışmanın Alanı, Kapsamı ve Yöntemi ve Sınırlılıkları	6
İKİNCİ BÖLÜM	8
Geleneksel Ekolojik Bilgi	8
Gelenek	8
Ekoloji	8
Geleneksel Ekolojik Bilgi	9
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	13
Halk Mimarisi	13
Geçmişten Günümüze Türk Evi	15
Türk çadırı.	16
Türk evi.	18

Geleneksel Bayburt Evlerinde Yaşam	22
Eski Ev.....	24
Yeni Ev.	68
Modern Dönem Evi.	73
Diğer Mimari Yapılar	75
Camiler.	75
Kiliseler.....	83
Mahalle/köy/cenaze odaları.	85
Kahvehaneler.	88
Değirmenler.	89
Kamu Kurumları.....	90
Tarihi Yapılar.....	92
Hamamlar.	93
Müzeler.	95
Bayburt'un Evlerinin Yapılış Süreci	97
Malzemelerin temini ve hazırlık.	97
İnşa Süreci.	108
Bakım ve Onarım.....	117
Geleneksel Mimaride Kullanılan Araç Gereçler ve Bazı Kavramlar.	119
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	120
Halk Meteorolojisi ve Takvimi.....	120
Halk Meteorolojisi	120
Halk Takvimi	123
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	131
Halk Botaniği.....	131
ALTINCI BÖLÜM	140
Halk Zoolijisi ve Veterinerliği.....	140
Halk Zoolojisi	140

Büyükbaş hayvanlar.....	140
Küçükbaş hayvanlar.....	144
Kümes hayvanları	145
Evcil hayvanlar.	146
Halk Veterinerliği	147
SONUÇ.....	152
Kaynakça	156
Web.....	158
Sözlü Kaynaklar.....	159
ÖZ GEÇMİŞ.....	161

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

İnsanoğlu asırlar boyunca doğa ile barış içerisinde yaşamıştır. Bu barış teknolojinin gelişmesi ve insanoğlunun doğaya hükmetme hırsıyla birlikte yerini doğayla savaşa bırakmıştır. Bu savaş her iki tarafın da zarar gördüğü ve ekoloji biliminin sunduğu bilgiler doğrultusunda önünde sonunda insanoğlunun kaybetmeye mecbur olacağı beyhude bir mücadele olarak görülmektedir. Günümüzde doğaya üstünlük kurmak için yapılan her çalışmanın sonunun hüsrarla bitmesi ekolojinin önemini her seferinde ortaya koymaktadır.

Ekolojik bilgi yakın dönemde popüler olsa da geçmişte doğayla barışık bir şekilde yaşayan insanlar ona sıkı sıkıya sarılmaktaydılar. Onlar için atalarının deneye deneye doğruluğunu kanıtlayarak günümüze ulaştırdıkları bu bilgiler hem güvenilir hem de saygın verilerdir. Özellikle bilimin, tekniğin gelişmediği uzmanlaşmanın yaygınlaşmadığı tarım toplumlarında geleneksel ekolojik bilgi oldukça önemlidir.

Geleneksel ekolojik bilgi bağlamında ortaya çıkan tüm veriler toplumun binlerce yıllık gelişim süzgecinden geçerek nesilden nesile aktarılmıştır. Halk bu bilgileri deneye deneye en doğruya ulaşmayı amaçlamaktadır. Anadolu’da halk, bir pencerenin boyutundan, hayvanın nasıl besleneceğine; doğada yetişen bir bitkinin hangi hastalığa iyi geleceğinden hangi tarihte hangi hava olayının yaşanacağına kadar geniş yelpazede hayatına dokunan her durumla ilgili karar verirken atalarının onlara miras bıraktığı bu geniş bilgi hazinesine başvurmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle araştırma sahası tanıtılmış ve kavramlar ile ilgili bilgiler verilerek konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bayburt özelinde geleneksel ekolojik bilgi ile halk bilim ilişkisi incelenirken dört ana başlık seçilmiştir. Halkın mimari, botanik, takvim ve zaman, veterinerlik ve zooloji konusundaki bilgileri yapılan derleme ve gözlemlerle belirlenerek yazılı hale getirilmiştir. Bu derleme ve gözlemlerden elde edilen bilgilerin geçmişle olan bağları araştırılarak ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Geleneksel mimari incelenirken “Türk evi”nin genel çerçevesi çizilerek daha sonra anlatılacak “geleneksel Bayburt evi” ile arasındaki benzerliklerin ya da farklılıkların anlaşılmasının yolu açılmıştır. Büyük çoğunluğu yapılan derlemelerle oluşturulan “Geleneksel Bayburt Evleri” bölümünde konuyla alakalı tez, makale ya da kitap gibi yazılı kaynaklara da

başvurulmuştur. Bu bölüm “Eski Ev, Yeni Ev, Modern Dönem Evi” adıyla üç büyük başlık altında anlatılmıştır. Konumuzla daha alakalı olan “Eski Ev” ve “Yeni Ev” evin tüm bölümleri çeşitli başlıklar altında detaylı bir şekilde anlatılırken “Modern Dönem Evi” ise daha yüzeysel şekilde anlatılmıştır.

“Halk Meteorolojisi ve Mimarlığı” bölümü oluşturulurken Ergün VEREN (2019) tarafından hazırlanan “Anadolu Halk Takvimi” adlı eser çalışmaya kılavuzluk etmiştir. Eserde yer alan bilgiler Bayburt yöre halkının anlatılarıyla karşılaştırılmış ve çeşitli benzerlik veya farklılıklar incelenmiştir.

“Halk Botanığı” bölümünde Kenan Yavuz Etnografya Müzesi’nin kurucusu Kenan Yavuz’un kardeşi Necip Yavuz’un uzun yıllar emek vererek hazırladığı “Köyümün Çiçekleri” adlı eseri bölümün oluşturulmasında önemli katkılar sunmuştur. Sadece bölgede bulunan bitkilerin fotoğrafları ve isimleri bulunan eserdeki görseller derleme yaptığımız kişilerin bitkileri hatırlamasına yardımcı olmuştur.

“Halk Veterinerliği ve Zoolojisi” bölümünde yörede insanların çeşitli sebeplerle beslediği hayvanlar ve türleri tanıtılmıştır. Ayrıca bu hayvanların geçirdikleri hastalıklar ve yöre halkının bu hastalıklarla baş etme yöntemleri de anlatılmıştır.

Çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturan saha araştırması yöre insanıyla yapılan derleme çalışmaları ile yapılmıştır. Şehrin çeşitli bölgelerinde ikamet eden birçok insanla yapılan derlemelerin yanında Baksı Müzesi’nin kurucusu akademisyen Prof. Dr. Hüsamettin KOÇAN ve Kenan Yavuz Etnografya Müzesi’nin kurucusu iş insanı Kenan YAVUZ ile de çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu yapılan derleme, görüşme ve gözlemlerden elde edilen veriler mevcut literatür ile içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışma ve Araştırma Sahasıyla İlgili Bilgiler

Bayburt’un Tarihi

Geçmişi MÖ 2500-3000 yıllarına kadar uzanan Bayburt Türklerin Anadolu’da ilk fethedip yerleştikleri yerlerin başında gelmektedir. Konumu itibariyle önemli bir geçiş noktası olması şehri askeri, ticari ve kültürel anlamda önemli bir noktaya taşımıştır (Kiper, 2013, s. 9).

Türklerin Anadolu’da ilk fethettikleri ve yerleştikleri sahalardan biri (Çiğdem, Taşkesenlioğlu, & Aktaş, 2019, s. 28) olan şehir, Türk hâkimiyeti altına girmeden önce Azza Krallığı’ndan Urartu Devleti ve Roma İmparatorluğu’na kadar çeşitli devlet ya da beyliklerin

egemenliği altında varlığını sürdürmüştür. Sultan Tuğrul döneminde yapılan seferlerle geçici olarak alınsa da 1071 yılında Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'ne kadar tam manasıyla Türk toprağı olamamıştır (Özger, 2015, s. 16-17).

Danışmendli ve Saltuklu hâkimiyetlerinden sonra 1202 yılında Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına katılan Bayburt, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı toprağı olana dek Eretnaoğulları, Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi yönetimlerin egemenliği altında varlığını sürdürmüştür (Kabak, 2020, s. 153-154).

Osmanlı egemenliği altında yıllarca Türklerle Ermenilerin birlikte yaşadığı şehirdeki düzen Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan milliyetçi ayaklanmalar ile bozulmuştur. “Bayburt'taki Hristiyan Dini Mimarisi”(2017) adlı tez çalışması için araştırma yapan Samet Ergün şehirde 16 tane kilise tespit etmiş ve bunları incelemiştir. Tespit edilmeyen de onlarca kilise olduğu düşünüldüğünde şehirdeki Hristiyan nüfusun fazlalığı ortaya çıkmaktadır. 1835 yılında yapılan sayımlarına göre gayrimüslimlerin çoğunlukla köylerde yaşamakta olduğunu gösterse de şehir merkezinde ikamet edenleri görmek mümkündür (Özger, 2015, s. 36-37). Köylerde ve şehirlerde birlikte yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halk yaşadıkları köylere hem kilise hem de cami inşa ederek kendi inançlarını yaşamışlardır.

Bayburt, Rus işgali, Ermeni ayaklanmaları ve uzun süren savaşlarla yıllarca mücadele ettikten sonra 21 Şubat 1918 tarihinde işgalden kurtulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Kelkit, Şiran ve İspir kazalarını içine alan bir sancak olan Bayburt 1888 yılında Erzurum'a bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Bayburt, 1927 yılında ise Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe yapılmıştır. 3578 sayılı yasa ile 21 Haziran 1989 yılında il statüsüne kavuşan Bayburt, Türkiye'nin en az nüfusa sahip illerinden birisidir (Küçükuğurlu, 2021, s. 65,66).

Bayburt'un Coğrafi Özellikleri

3739 kilometrekarelik yüzölçümüyle Türkiye'nin en küçük illerinden biri olan Bayburt kuzeyden Trabzon, batı ve kuzeybatıdan Gümüşhane, kuzeydoğudan Rize, doğu ve güneydoğudan Erzurum ve son olarak güneyden Erzincan illeri ile komşudur. Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde olmasına rağmen Doğu Anadolu bölgesiyle iklim ve coğrafya gibi benzerlikleri bulunmaktadır (Birinci, 2015, s. 2-3).

Şehir için oldukça önem arz eden Çoruh Nehri, dağlar arasından kıvrıla kıvrıla geçerek şehri terk etmektedir. Ayrıca bu nehre bağlı birçok dere de onu beslemektedir. Adeta Çoruh

Nehri'yle anılan bir şehir haline gelen Bayburt nehrin sunduğu olanaklar dolayısıyla geçmişten günümüze birçok milletin dikkatini çekmiştir (Çiğdem vd. , 2019, s. 11).

Kuzeyinde bulunan Karadeniz ile şehrin arasında adeta bir paravan görevi gören yüksek Soğanlı Dağları Karadeniz'in sıcak ve nemli havasının geçişini engellemektedir. Trabzon ve Rize şehirlerini Bayburt'tan ayıran Soğanlı Dağları sıcak hava ile birlikte yağışı da engellemektedir. Bayburt'un yıllık sıcaklık ortalaması 6,9 derece iken, bu ortalama şehrin komşuları olan Rize'de 14,2'ye, Trabzon'da ise 14,7'ye yükselmektedir. Yine aynı şekilde ortalama 450 mm yağış alan Bayburt'a karşın Trabzon 820, Rize ise 2225 mm yağış almaktadır (Birinci, 2015, s. 2).

Bayburt'un Sosyo-ekonomik Durumu

Bayburt geçmişten beri konumu ve sunduğu imkânlar sebebiyle sayısız milletin ayak bastığı, Trabzon Tebriz güzergâhında olmasından dolayı da tüccar ve seyyahların uğrak yeri olan kadim bir şehirdir (Çiğdem vd., 2019, s. 22).

Eski dönemlerde şehirde bulunan maden yatakları şehrin tercih edilme sebeplerinden birisidir. Bu madenin varlığı sayesinde burada bir darphane kurulmuştur. Bu darphanede Selçuklular ve İlhanlılar para dahi bastırmıştır (Çiğdem vd., 2019, s. 22).

Bayburt'un temel geçim kaynaklarının başında tarım, hayvancılık ve hizmet sektörü gelmektedir (Özger, 2007, s. 316). Geçmişten günümüze kadar bu faaliyetler şehrin sakinlerinin ekmek kapısı olmayı sürdürse de ekilen ürünlerden hayvan ırklarına kadar birçok başlıkta çeşitli gelişmeler yaşanmıştır (Birinci, 2015, s. 259). Özellikle şehrin muhtelif yerlerine yapılan sulama göletleri ve barajlar sayesinde üretilen tarım ürünleri çeşitlenmiştir. Tarım sektöründe çalışanların sayısı azalsa da son yıllarda sulama olanaklarının gelişmesiyle üretimdeki artışlar istatistiklere yansımıştır (URL 7).

Şehrin ekonomisinin gelişmesinde bir diğer unsur ise şehre kurulan üniversitedir. Üniversitenin kurulmasıyla birlikte şehrin esnaf sayısında önemli artışlar göze çarpmaktadır. Şehre kurulan üniversite sayesinde yeni işyerleri açılmış, ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen öğrencilerle birlikte ülkenin farklı bölgelerinin kültürü de şehre giriş yapmıştır. Bu sayede şehirde eskiden beri devam eden “geleneksel lokantalar”ın yanına üniversite öğrencilerin daha çok rağbet gösterdiği “fast foot lokantalar” açılmıştır (Terzi, 2021, s. 132).

Şehirde sanayi çok gelişmemiştir. Organize sanayi bölgesinde küçük çaplı fabrikalar düşük de olsa istihdam olanakları sağlamaktadır.

Bayburt 90'lı yıllarda 100 bini aşan nüfusunun önemli bir kısmını kaybederek 2010 yılında 75 bin dolaylarına kadar gerilemiştir (Kiper, 2013, s. 97). Son yıllarda üniversitenin açılması ile birlikte nüfusta kısmi artışlar sağlanmıştır. TÜİK'in açıklamasına göre Bayburt'un nüfusu 2021 yılında 85.042 kişidir (URL 6). Nüfusun 48 bini aşan büyük çoğunluğu ise şehir merkezlerinde yaşamaktadır.

Kırsal nüfus ise günden güne azalmaktadır. Bayburt'un il olduktan sonraki ilk nüfus sayımı olan 1990 nüfus sayımına göre 107 bin olan toplam nüfusun 41 bini şehirlerde 66 bini ise kırsalda yaşamaktaydı. 2021 sayımına göre ise 85 bin olarak açıklanan nüfusun 55 bini şehir merkezlerinde 30 bini ise kırsalda yaşamaktadır (URL 6). Kırsalda yaşayan nüfus günden güne de azalmaktadır. Şehir sürekli göç vermesine rağmen merkez nüfuslarının azalmamasının sebeplerinden biri de aldığı iç göçlerle açıklanmaktadır.

Bayburt'un Kültür İklimi

Erzurum ve Trabzon gibi iki önemli şehrin ve kültürün tam ortasında her iki iklimden özellikleri bünyesinde barındıran Bayburt, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesi arasındaki geçiş bölgesi olma özelliğini kültürel manada da yaşamaktadır.

Trabzon tarafında bulunan Soğanlı dağı etekleri ve zirvelerinde Trabzon kültürünün yoğun yaşandığı köylere rastlanırken içlere doğru girildikçe Erzurum'la benzeşen kültürel özellikler göze batmaktadır. Şehirde çağ kebabına benzeyen Bayburt döneri ile Karadeniz pidesine benzeyen Bayburt pidesinin (Terzi, 2021, s. 132) en çok tüketilen yiyeceklerin başında gelmesi bu kültür etkileşimin en başat göstergelerinden birisidir.

Bayburt'un Erzurum ve Trabzon arasında yer alışı günlük konuşma diline dahi yansımış ve oldukça zengin bir söz varlığının oluşmasına yol açmıştır (Kabak, 2020, s. 34). Geçiş bölgesi olmasının dile kattığı zenginliğin yanı sıra Erzurum ve Trabzon ağızlarının özellikleri farklı bölgelerde ayrışmalar da oluşturmuştur.

Nerdeyse tamamı Türklerden oluşan şehrin büyük çoğunluğu Sünni ve az da olsa Alevilerden oluşmaktadır. Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları köyler ise genellikle Erzincan sınırında yer almaktadır. Burada da kültür etkileşimi açıkça görülmektedir.

Bayburt, Şair Zihni, İrşadi Baba, Hicrani Baba gibi önemli kişileri yetiştirmiş; Dede Korkut Hikayeleri'ne ev sahipliği yapmış (Kabak, 2009, s. 568); barıyla, yemekleriyle, coşkun akan Çoruh Nehri ile kendine has özellikleriyle varlığını sürdüren küçük şehirlerden birisidir.

Çalışmanın Alanı, Kapsamı ve Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışma alanına Bayburt'un sınırları içerisinde kalan tüm yerleşim yerleri girmektedir. Bu araştırmayı yapmak için şehri parçalara ayırarak incelemek gerekmektedir. Bayburt küçük bir coğrafyada varlığını sürdürse de farklı farklı iklim veya kültürlerin etkileşimi altındadır.

Geleneksel mimari üzerine araştırma yapmak isteyen birisi Soğanlı Dağları'nın tepelerinde bulunan köy ya da yaylalara gittiği zaman ahşaptan dik çatılı evler göreceken, Demirözü ilçesine bağlı köylerde çatısız taş ya da kerpiçle örülmüş evler görecektir. Bu sebepten dolayı araştırma yapılırken şehrin her köşesinden örnekleme yapılmasına dikkat edilmiştir.

Çalışmanın literatüre katkı sunmasını sağlamak için şehrin her köşesinden seçilen örnek köyler ziyaret edilerek buralarda yaşayan insanlarla derlemeler yapılmıştır. Bu derlemeler yapılmadan önce derinlemesine bilgi alabilmek için konu sınırlamasına gidilerek hem zamandan tasarruf edilmiş hem de istenilen bilginin daha detaylı bir şekilde elde edilmesi sağlanmıştır.

Yapılan derleme çalışmaları sesli ya da görüntülü olarak kayda alınarak en kısa sürede deşifresi yapılmıştır. Bu sayede hem oluşabilecek teknik sorunların önüne geçilmiş hem de unutmadan kaynaklanacak akış ve bağlam sorunları giderilmiştir.

Yapılan derleme çalışmalarında ortak bir bilgiye ulaşmak bazen imkânsız hale gelebilmektedir. İki büyük şehrin ve farklı kültürlerin ortasında yer alan şehirde aynı kavramların iki hatta daha fazla adı bulunmaktadır.

Derleme yöntemiyle ulaşılan bilgilerin ortaya çıkarılması anlatıcı kişinin ya da derleyicinin performansı ile ilişkilidir. Bu anlık performanslar her zaman istenilen sonucu ortaya çıkarmamaktadır. Bir kitaptan yararlanırken her an aklınıza takılan şeyi açıp kitaptan bakabilirken bilgi kaynağınız derleme yaptığınız kişiler olduğu zaman böyle bir imkânınız olmamaktadır.

Özellikle Covid-19 salgını etkisiyle bazı kaynak kişilere ulaşmak oldukça zorlaşmıştır. Risk grubunda bulunan 65 yaş üstü insanların en önemli kaynak kişiler olduğu düşünüldüğünde bu durumun ciddi bir handicap oluşturduğunu daha net anlayabilmekteyiz. Bu sorunu aşmak için maske ve hijyen kurallarına uyarak yaşlılar ziyaret edilmiş ve onların sağlıklarıyla ilgili endişe duymasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Pandemi şartları hafifleyip de ülkede normalleşmeler başlayınca bu sorun da büyük oranda çözülmüştür.

Yapılan derleme çalışmalarında daha fazla bilgiyi en kısa sürede elde edebilmek için sesli ya da görüntülü kayıt alınmaktadır. Bu durum etik ilkeler gereği kaynak kişiye söylenmelidir. Kaynak kişi kendinin kaydedildiğini bildiği zamanlarda doğallığını kaybetmekte ve bu da derlemenin istenilen sonuca ulaşmasına engel teşkil etmektedir. Sadece yazarak elde edilen derlemeler daha doğal bilgilerin gün yüzüne çıkmasını sağlasa da zaman ve verimlilik bakımından çeşitli sıkıntılar barındırmaktadır. Bunu açmak için derlemeleri bir mülakat gibi yapmak yerine sohbet havasında yürütmek gerekmektedir. Zamanla sohbet şeklinde ilerleyen derlemede kaynak kişiler kaydedildiği için üstünde oluşan gerginliği atarak bilgi birikimini daha aktarabilmektedir. Ayrıca derleyicilere bu kayıtların sadece yazıya geçirilirken kullanılacağı herhangi bir yerde ses olarak yayınlanmayacağı güvencesi verilmesi onların da rahatlamasını sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

Geleneksel Ekolojik Bilgi

Gelenek

Gelenek, denene denene doğruluğu belli oranda kanıtlanan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve değiştirilmesi de tıpkı oluşturulma süreci kadar zor olan bilgi ya da davranışlar bütünüdür. İnsanoğlunda var olan geçmişe duyulan saygı ve denenmemişe karşı duyduğu korku geleneksel bilgiyi oldukça değerli kılmıştır. Bilginin sınırlı olduğu bu dönemlerde insanlar doğruluğu defalarca geçmişte yaşamış ataları tarafından kanıtlanmış bilgiye sarılmışlardır.

Gelenek milletlere has duygu, düşünce, davranış adet gibi ortak değerlerin nesilden nesile aktarılacak kuşaklar arasında bağ kurulmasını sağlayan her türlü ilişkiye denmektedir. Aile hayatı, hukuk, din ve siyaset ve gibi alanlarda gelenekler düzenleyici ve yönlendirici bir görev üstlenmektedir. Gelenekler tutucu toplumlarda gelişmeyi engelleyen bir yapısı bulunsa da toplumları birleştiren ve dayanışmayı artıran rolleri olduğunu da söylemek doğru olacaktır (Artun, 2014, s. 202).

Gelenekler, kuşaktan kuşağa aktarılırken uğradıkları değişimler neticesinde toplumun sıkı sıkıya bağlandıkları kurallara dönüşür. Bu kurallar toplum için oldukça saygın olarak kabul edilen atalarından aktarıldığı için toplumların bu kurallara bağlılıkları iyice perçinlenmiştir. Bunlara uymamanın cezası da yine gelenekleri oluşturup nesilden nesile aktaran toplum tarafından verilmektedir. Bu cezalar kanunlara uymayanların uğradığı maddi cezalardan çok manevi cezalardır. Toplum tarafından ayıplanma ya da dışlanma gibi manevi cezaları sosyal hayatta görmekteyiz.

Ekoloji

Ekoloji, diğer adıyla çevrebilim, “canlı varlıklar ile bunların biyotik ve abiyotik ortamları arasındaki nedensel ilişki ve etkileşimleri, yaşamın sürekliliğini sağlayan madde ve enerji dolaşımını, kendilerini yenileyen işlevsel mekân birimi çerçevesinde inceleyen bilim dalları topluluğu” (Güney, Bozyiğit, Meydan, Kılıç, & Bulut, 2016, s. 132) şeklinde tanımlanmaktadır. Kısaca canlıların ister canlı olsun ister cansız tüm varlıklarla olan tüm ilişkileri ekolojinin alanına girmektedir (Callenbach, 2012, s. 41).

İnsanoğlu yaşantısını sürdürmek için ekoloji bilimine ihtiyaç duymaktadır. Ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı 1900’lü yılları bulsa da 18 ve 19. yüzyıllarda farklı farklı alanlardan bu alana çeşitli katkılar sunulmuştur (Odum, & Barrett, 2008, s. 2,3). Ülkemizde ise çok daha sonraları bu çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Ekoloji bize dünyada diğer canlılarla ve çevremizle barış içinde yaşamının yollarını bulmaya çalışır. Dünyanın bir dengede varlığını sürdürmesi için ekoloji biliminin ortaya koyduğu çalışmalar çok önemlidir. Bu denge bir varlık lehine bozulduğunda ortaya bazı sorunlar çıkmakta ve bu sorunlara da yine ekoloji çözüm bulmaktadır.

Ekoloji aslında insanı doğada teknolojiden uzak zor şartlarda yaşatmayı amaçlamaz. Onun amacı insanları doğaya zarar vermeden yaşamalarını sağlamaktır. Bu konuda toplumda hâkim olan bu genel kanının aksine ekoloji insanların doğanın içinde yaşaması değildir. Hatta Callenbach’a (2012, s. 82-87) göre şehirler köylerden daha çevreci olabilir. Çünkü şehirlerde toplu yaşam olduğu için daha az enerji tüketilir, toplu taşıma olduğu için daha az araç kullanılır. Bunlar gibi çevreye az zarar veren uygulamalar kenti daha çevreci yapabilir. Kentler, atık üretim tesisleri yapmak, yayalara daha çok yer vermek, yenilenebilir enerjilere yönelmek, düşük enerji tüketen toplu ulaşımı yaygınlaştırmak gibi uygulamalarla ekolojik ve toplumsal anlamda daha sağlıklı ve yaşanabilir hale getirilebilir. Ayrıca kentler köylere göre daha az alanda daha çok insanı barındırdığı için doğal yaşam alanlarına daha çok yer açılmasını sağlamaktadır.

Geleneksel Ekolojik Bilgi

İnsanoğlu dünyada var olduğu günden beri yaşadığı dünyayı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Bronowski’nin (2012, s. 18) “insanın kendi yeteneklerini keşfederek yükselmesi” şeklinde ifade ettiği bu süreçte elde edilen bilgi ve birikim nesilden nesile aktararak devam eder. Bu doğayı anlamlandırma ve kendi faydasına kullanma süreci ekolojik bilgiyi ortaya çıkarmaktadır.

Doğa insana çeşitli zorluklar çıkarmaktadır. Bu zorlukları aşmak için insanoğlu çeşitli çözümler bulmaktadır. Örneğin soğuk havadan korunmak için evin içerisinde soba yakmak doğayla uyum içerisinde onunla mücadele örneğidir ancak ısınma ihtiyacını giderirken doğaya zarar vermek istenen bir durum değildir. Evi ısıtmak için kullanılan teknolojinin doğayla uyumlu olması bir tercihken teknolojinin doğanın dengesini bozmak için kullanılması da bir tercihtir.

Tanımını “insanların çevre ile ilişkisiyle bağlantılı, kuşaktan kuşağa aktarılan kümülatif bilgi, inanç ve uygulamalar” (Yolcu, & Aça, 2019, s. 3) şeklinde vereceğimiz “geleneksel ekolojik bilgi(GEB)” kavramı halk biliminin alanına girmektedir. İnsanın köklerini ve doğa ile ilişkisini anlamaya yönelik araştırmaları kapsamı içine alan GEB insanın doğayla uyum içerisinde yaşamasını sağlamak ve doğayla arasında yaşanan sorunları görmek için de önemli veriler sunmaktadır.

İnsan ile doğa arasındaki mücadele çok eskilere dayanmaktadır. İnsanoğlu doğayla ilk mücadelesinde başarısız olmuş ve cennetten kovulmuştur. Ancak zaman geçtikçe ve teknoloji de ilerledikçe insanoğlu doğaya karşı üstünlük kurmanın yollarını bulmaya başlamıştır. Burada ise ekolojinin kurallarından biri olan “Doğaya karşı elde edilen her başarının bir de bedeli vardır.” (Kışlalıoğlu & Berkeş, 2017, s. 25) kuralı devreye girecektir. Doğayla yapılan her mücadele insanın başarısızlığıyla sonuçlanacağı ekolojik bir kıyameti doğuracaktır.

Bookchin (1996, s. 33-35) bu ekolojik kıyametle başa çıkmanın yolunun toplumsal sınıflaşmayı bitirip yerel yönetimleri güçlendirerek teknolojileri geliştirmekten geçmekte olduğunu savunur. Ona göre bu sayede küçük ve yerinden yönetimli, doğayla uyum içinde yaşayan insanların olduğu demokratik yapılar oluşturulacaktır. İnsanların yıllardır arzuladığı “iyi yaşam” ütopyası gelişen teknolojinin ekolojik bilginin insanın doğa ile uyum içerisinde yaşaması amacıyla kullanılmasıyla gerçeğe dönüşecektir.

İnsanoğlu yıllar boyunca aktarılan geleneksel ekolojik bilgiyi bazen doğaya üstünlük kurmak için bazen de doğayla birlikte yaşamak için kullanmıştır. Murray Bookchin (1996, s. 22) insanın doğaya tahakkümünün altında insanın insana tahakkümünü ortaya çıkaran toplumsal sınıfların olduğuna dikkat çeker. Ailede başlayarak toplumun geneline yayılan bu sınıflaşma sorununun çözümünün de özgür, kendi kendini yönetebilen bireyler ve halk meclisleri oluşturmaktan geçtiğini kaydeder.

Bookchin küçüklüğü ve örgütlenmeyi savunur. Bu sayede ekolojik denge sağlanacaktır. Merkezi yönetimler güçlendikçe, küçük gruplar örgütlü yapılara dönüştükçe oluşacak ekolojik gruplar yöneticilere baskı uygulayacak ve doğayla uyum içerisinde bir yaşam döngüsü kurulacaktır. Yöneticilere yapılacak baskı sayesinde hem doğaya zarar veren hem de doğayı iyileştiren teknolojiyi ekolojik dengenin sağlanması için kullanabilecektir. Doğayı sömürülecek bir köle gibi görmeyi bırakmazsak doğa insanlıktan korkunç bir intikam alacaktır (Bookchin, 1996, s. 45-51).

İnsanoğlunun doğayla savaşması ona her zaman zarar vermiştir. Ama onun “doğayla birlikte gitmek ilkesi”ne (Kışlalıoğlu & Berkeş, 2017, s. 28) uyması ya da başka bir deyişle

insanın “doğayla mutlu beraberliği” (Bronowski, 2012, s. 51) her zaman faydasına olmuştur. Uygarlığın ilk adımları bu mutlu beraberliğin sonrasında ortaya çıkan tarım ile atılmıştır. Tarımın ortaya çıkıp gelişmesiyle birlikte karnını daha kolay doyurabilen insanlar farklı alanlarda uzmanlaşmaya başlamıştır. Bu uzmanlaşma da insanın daha rahat yaşamasına ve gelişim hızının günden güne artmasına yardımcı olmuştur.

İnsan harici tüm varlıklar aslında doğa ile uyum içerisinde yaşamaktadır ancak insan uyum içinde yaşamanın dışında doğayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yeteneğine de sahiptir. Bu yeteneği insanın diğer varlıklardan farklı olarak bir akla sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak insan sahip olduğu aklı sayesinde doğaya hükmetmeyi ona savaş açmakla bazen karıştırmaktadır. Doğayla uyum içinde olup onun nimetlerinden yeteri kadar faydalanmak yerine aç gözlülük yapıp daha fazlasını isteyince doğa önce ona daha fazlasını vermekte ama zamanı geldiğinde de verdiklerini misliyle geri almaktadır. Bugün dünyada yaşanan seller, kuraklık, iklim krizi gibi doğa felaketleri hep insanoğlunun kibri ve doymazlığının sonucu olarak görülmektedir.

Günümüzde artık çevre dengesi bozulmuş ve her yerde bunun sonuçları görülmektedir. Doğa yıkıcı etkisiyle insanoğlunun üstüne gelmeye başlamıştır. Büyük felaketlerle insanın ondan aldığını “ geri tepme ilkesi” (Kışlalıoğlu & Berkeş, 2017, s. 27) kuralını işleterek geri almaya başlamıştır. Her seferinde daha sert işletilen bu kural önünde sonunda baş edilemez sorunları beraberinde getirmektedir.

Dünyada “modern insan”ın teknoloji, sanayi ve ilerleme ile ortaya çıkardığı bu tahribat ile mücadele etmek için “geleneksel insan” çevreye yaklaşımının anlaşılması gereklidir. Onun geçmişteki doğayla ilişkisi güncellenerek modern zamanlara aktarılması önemli hale gelmiştir (Yolcu, & Aça, 2019, s. 3).

Geleneksel bilgede deneyim belleğinin aktarılması oldukça önemlidir. Uzun yıllar boyunca denenerek günümüze kadar aktarılan geleneksel ekolojik bilgiler sürekli güncellenerek nesilden nesile aktarılmıştır. Ancak hızlı sanayi toplumuna geçişle birlikte terk edilmeye başlanan geleneksel ekolojik bilgi güncellenmeyi bırakmış çağın gereklerine uyum sağlayamaz hale gelmiştir. Bugün eksik kalan bu güncelleme tamamlanarak geleneksel çevre bilincinin güncellenerek modern zamanlara aktarılmasının gerekliliği yaşanan felaketlerden sonra daha da iyi anlaşılmaktadır (Yolcu, & Aça, 2019, s. 3; Özdemir, 2018, s. 6).

Geleneksel ekolojik bilginin aktarılmasında çağın gereklerine de dikkat etmek gerekmektedir. “Geleneği içselleştirip çağa adapte ederseniz o gelenek olur.” (KK 9). Geleneği olduğu gibi uygulamak da geleneğe zarar verecektir.

Geleneği tekrar etmek de aynı haliyle geleneği öldürür. Geleneğin kendine ait bir iklimi vardır. Bugün hat sanatını gereğince icra edemezsiniz. Çünkü hattatın bir dünyası var. Hattat kutsal bir adam. Elinin dengesi bozulmasın diye elinde dirhem, file taşıyor. Adalelerini sertleştirmiyor falan. Şimdi böyle bir insan yok. Onun için o hat sanatını yeniden yapamazsınız. Siz hattın yarattığı o kültürel zenginliği onu çağımızın imkânlarıyla yeniden başka bir şey yapacaksınız ki o devam etsin (KK 9).

20. yüzyılın sonlarına doğru doğal ve organik yaşam gibi eğilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte geleneksel bilgiler kentliler tarafından keşfedilmeye başlamıştır (Özdemir, 2018, s. 3). Doğal yaşam adı altında kurulan büyük tesislerde modern insanın bilinçaltındaki doğal insanı tatmin etmesine şahit oluyoruz. Doğayla ilişkisi kopmuş modern insanın bu bağı yeniden kurması için kurulan “yapay doğal ortamlar” son yıllarda iyiden iyiye artış göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Halk Mimarisi

Geleneksel mimari, endüstri öncesi çağa has inşaat teknikleriyle gerçekleştirilen her çeşit yapım etkinliğine denilmektedir (Sözen, & Tanyeli, 2021, s. 115). Bu etkinlikler bireylerin yaşadıkları çevre, kültür, iklim gibi değişkenlerden etkilenecek farklılaşmaktadır.

“Geleneksel mimari doğaya en uygun yapım şeklidir.” (Kışlalıoğlu, & Berkeş, 2017, s. 138). Çünkü geleneksel mimari, malzemelerini doğadan alır ve ekolojinin kurallarından biri olan “en uygun çözümü doğa bulmuştur” (Kışlalıoğlu, & Berkeş, 2017, s.26) düsturuna riayet ederek çözümler üretmektedir.

Geleneksel mimari, bir başka deyişle gelenek yoluyla geçmiş ile bugün arasında süreklilik sağlanarak aktarılan yapım tekniklerine verilen addır. Gelenekler aile, din ya da siyaset gibi toplumsal yaşamı düzenleyen alanlarda olduğu kadar bilim ve sanat gibi alanlarda etkili değildir. Çünkü geleneklerin gelişmeyi önleyici ve sınırlayıcı özellikleri bilim ve sanat gibi alanlarda kabul edilemez bir durumdur (Artun, 2014, s. 202-203).

Hem bilimin hem de sanatın sınırları içine giren mimari, gelenek ile yan yana geldiğinde birtakım sınırlayıcı etkilerle karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel mimaride bilgiler deneme yanılma yoluyla öğrenilerek nesilden nesile aktarıldığı için tüm bilgiler geçmişin izlerini taşır ve bu bilgilerin değişmesi de oldukça zor olmuştur (Sümerkan, 1990, s. 15). Bu durum birbirine benzeyen birçok yapının ortaya çıkmasına ve bilgilerin nesilden nesile aktarılmasına yol açmıştır. Zor şartlar altında yaşamını sürdürmeye çalışan insanlar için denenmiş olanı taklit etmek oldukça faydalı bir yönelim olduğu görülmektedir. Bunun yanında geleneklerin yardımlaşmayı teşvik eden, birleştirici ve bütünleştirici yönü de geleneksel mimarinin yapım sürecini özellikle destekleyen önemli bir unsurdur.

Geleneksel mimari doğanın sunduğu malzemeyi en etkin ve verimli bir şekilde kullanarak doğayla uyum içinde olan barınma alanlarını ortaya çıkarmıştır. Baktığımızda toprak, taş ve ahşaptan oluşan bu üç malzeme çeşitli varyasyonlarla sürekli karşımıza çıkmaktadır (Sümerkan, 1990, s. 32). Bugünkü inşaat teknikleri ve kullanılan sayısız kimyasal madde düşünüldüğünde geleneksel mimarinin nasıl çevreci olduğu açıkça görülmektedir. Geleneksel mimariyi çevreci olarak nitelendirmenin de üzerine çıkarak doğanın bir parçası

olduğunu söylemek de doğru olacaktır. Çünkü geleneksel mimaride kullanılan malzemeler hem doğaldır hem de tekrardan dönüştürülebilmektedir.

Benim doğduğum köy doğanın bir parçasıydı ancak şimdi bir parçası değil ve çirkin de bir yer oldu. Çünkü kültürü de yok oldu. Doğanın önerdiği şeyi yapmıyoruz ki biz. Önceden toprak tavanlar vardı doğalın bir parçası olan ancak sac çatılar çıktı ama bunlar yazın sıcak yapıyor. Bu sentetik ortam insanın rahat ettiği bir yapıyı ortaya çıkarmıyor. Çünkü doğadan uzaklaşıyorsunuz. Aynı zamanda bunlar çevreyi de kirletiyorlar. Hem üretiminde hem de geriye bıraktığı atıkla çevreye zarar veriyor (KK 9).

Geleneksel mimarinin bize sunduğu en önemli unsur olan ev, tüm varlıklarda var olan korunma ihtiyacının ortaya çıkardığı bir unsurdur (Sümerkan, 1990, s. 22). Doğuştan getirilen barınma içgüdüsünü gidermek için insanlar yüz yıllardır coğrafya, iklim, kültür ve din gibi değişkenlerden etkilenecek değişik biçimlerde evler ortaya çıkarmıştır.

Bir dağın oyuğunda yaşayan insanın da gökdelenin en üst katındaki insanın da ev diye tanımladığı şey insanların dışarıdan gelebilecek her türlü tehlike ve sıkıntıya karşı kendilerini koruma altına aldıkları güvenli alandır.

Geleneksel ev asırlardır insanların ihtiyaçları doğrultusunda değişim ve dönüşüm uğrarak en doğru ve işlevsel yapının arandığı bir modeldir. Doğan Kuban'ın (1995, s. 14) “binlerce yıllık yapı anıları” şeklinde adlandırdığı bu geleneksel mimari hafızası nesilden nesile aktarılmıştır.

İlk başlarda diğer canlıların barınma alanlarına benzer olarak ortaya çıkan “ev” insanoğlunun el becerisinin gelişmesiyle, teknik bilginin günden güne artmasıyla ve diğer alanlarda yaşanan gelişme ve buluşlarla önemli değişimlere uğramıştır (Sümerkan, 1990, s. 23). Bir mağarada ya da birkaç çalının tutturulmasıyla başlayan mimari serüven bugün teknolojinin de gelişmesiyle üç boyutlu yazıcılarla inşa edilen yaşam alanlarını kapsayan oldukça ileri bir düzeye ulaşmıştır.

İçinde bulunduğumuz bugünkü süreç geleneksel mimarinin geçmişten günümüze getirdiği tüm bilgi ve birikimi göz ardı etmektedir. Çünkü geleneksel mimaride doğaya karşı bir saygı ya da ön kabul vardır. Örneğin geleneksel mimaride soğuğa karşı küçük pencereler kullanılırken modern mimari soğuk ya da sıcak gibi doğal zorlukları teknolojinin imkânlarını kullanarak aşmaktadır. Bundan dolayıdır ki geleneksel mimaride bölgeden bölgeye değişen mimari tarza modern mimarinin ortaya çıkardığı evlerde rastlamak pek mümkün değildir. İletişim kanallarının gelişmesiyle ortaya çıkan “benzer insanlar” farklılıkları yok ettiği gibi geleneksel mimariyi de yok etmektedir.

İnsanlar evlerini inşa ederken birçok etkeni göz önüne almıştır. İklim, coğrafya, din, kültür, ekonomik faaliyetler ya da gelenekler bunların başında sayılabilir. Tarımla uğraşan bir toplumun yaşadığı bölgenin şartlarını da göz önünde bulundurarak taş, kerpiç ya da ahşaptan kalıcı konutlar inşa etmesi doğaldır. Ancak avcı-toplayıcı ya da hayvancılıkla uğraşan ve hayvanlarına taze ot bulabilmek için sürekli göç etmek zorunda kalan toplumlar için kalıcı konut yerine kurulması ve kaldırılması kolay olan, rahatça taşınabilen hafif çadırlar daha uygundur (Sümerkan, 1990, s. 15).

Geleneksel mimaride gelişimin hızlanması, sadece bu işle uğraşan ustaların ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu da tarımın belli düzeyde gelişip insanların artı değer üretmeye başlamasıyla sağlanmıştır. Sulu tarımın keşfedilmesiyle birlikte ortaya çıkan “artı ürün” yapı ustaları gibi birçok meslek dalının uzmanlaşmasına yol açmıştır. Böylece evlerin nitelikleri artmış ve mimari gelişim hızlanmıştır (Sümerkan, 1990, s. 12). Bu yapı ustaları geçmişten getirilen geleneksel bilgileri yetenekleri ve kabiliyetleri ölçüsünde işleyerek daha yaşanabilir ve daha estetik evler oluşturmuşlardır.

Geleneksel mimaride de ekolojik bilgi yıllarca aktarılmıştır. Bu aktarma işlemi çağ, iklim, inanç, coğrafya, ihtiyaçlar gibi değişkenlere göre gerçekleştirilmiştir. Toplumdaki her türlü değişim anında geleneksel mimariye de aktararak uygulamaya konulmuştur. Bu değişkenlere dikkat edilmeden yapılacak uygulamalar eksik ve sığ kalacaktır.

Selçuklular geliyorlar buraya ve bakıyorlar ki burada yerleşik bir hayat ve ustalar var. Kendileri ise çadırlarda yaşıyorlar. Yerleşik hayata geçerken bu ustalardan çadırlar gibi binalar yapmalarını istiyorlar. Burada sonsuz modern yapılar ortaya çıkıyor. Sadece kendi estetik zevkini telkin etmiş ve ustalar da ona itaat etmiş ve onu yapmışlar. Selçuklu bu bakımdan son derece sahici ve özgündür. Bu yüzden bütün Selçuklu eserleri muhteşemdir. Bu kendinden emin olup onu bir biçimde aktarma inancından geliyor. Gelenek böyle devam eder. Selçuklu’ya benzer şeyler yaparak devam etmez (KK 9).

Geçmişten Günümüze Türk Evi

Türk evi geçmişten getirdiği birikim ve dış etkenlerin de etkisiyle Anadolu’da kendine has üslubunu bularak ortaya çıkmış mimari bir yapıdır. Anadolu’da ve Avrupa’nın de çeşitli yerlerinde yayılan Türk evi 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Bu yüzyılda başlayan “yıkım süreci” sonucunda Anadolu’da eski Türk evlerinin yerini Avrupai olduğu zannedilen toprak ve tabiattan uzak, yüzyıllardır oluşturduğumuz oturma ve yaşama kültürümüzü yok eden mimari bir yapı ortaya çıkmıştır (Eldem, 1954, s. 11-12).

Türk evi Anadolu’da 15 ile 20. yüzyıllar arasında iklim, coğrafya ve kültürel farklılıkların etkisiyle çeşitli şekillerle ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlenme şartlar gereği doğal olsa

da evlerin planları ana hatlarıyla benzer yapıda olduğunu görüyoruz. Bu plana göre Türk evi genellikle tek katlıdır. İki katlı yapılarda da alt kat çoğunlukla oturmak için kullanılmamaktadır. Ahır, depo, samanlık gibi amaçlarla daha çok kullanılmaktadır (Eldem,1954, s. 15).

Doğan Kuban (1995, s. 20-22) Türk evinin mimari yapısında kadının toplum hayatındaki rolünün önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Ona göre dışarısı erkeğin, ev ise kadının dünyasıdır. Kadının günlük işlerini yapabilmesi için geniş mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mekânların mahremiyetinin de sağlanması gerekmektedir. Bundan dolayı evin giriş katını dışarıyla ayıran üstü açık bir bölüm bulunmaktaydı. Evin ikinci katında sokağa doğru taşan ve gelip geçeni izlemeye yarayan bol pencereli cumbalar sayesinde kadınların bu kapalı hayatı biraz olsun yaşanır kılınmaktaydı.

Türk çadırı.

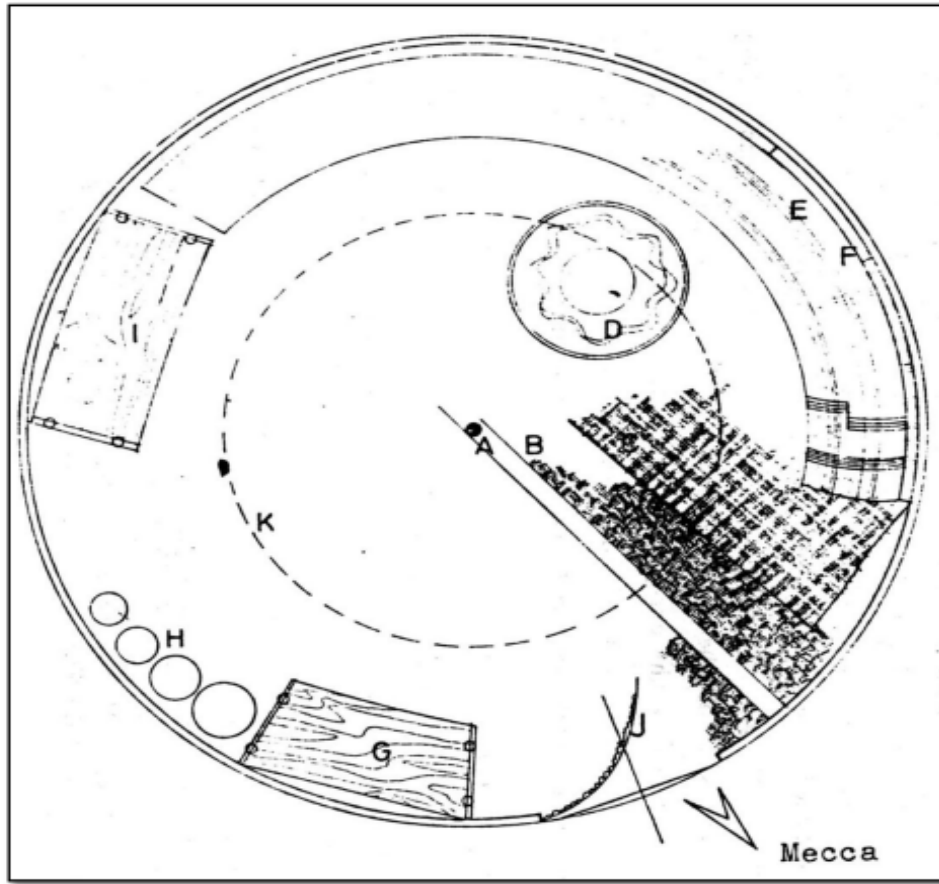
Türkler de tarih boyunca çeşitli yapıları ev olarak tanımlamıştır. En eski evimiz bizim uzun yıllar barınma ihtiyacımızı sağlayan çadırlardır. Bu çadırlar kurulup sökülmesi ve taşınması kolay olduğu için yarı göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler için ideal ev modeliydi. Göçebe yaşamında evin yerini tutan bu yapılar Türklerin inanç sisteminin de bir yansımasıdır. Türk çadırı ortasında kutsal kayın ağacına benzeyen direğiyle adeta evrenin bir minyatürü olarak algılanmaktaydı (Karakurt, 2011, s. 96; Şahin, 2016).

Türk çadırı direklerin üzerinin keçe ya da kıl çadırların örtülmesiyle oluşmaktaydı. Kurulması ve sökülmesi bir kişinin en fazla bir saatini alan Türk çadırının her türlü hava şartına mukavemeti de yüksekti. Doğuya açılan bir kapısı ve ortasında kurulu ocağın dumanın çıkması için de tepesinde bir açıklığı bulunan çadırların altına da keçe, halı, kilim ya da hayvan postları serilmekteydi (Celal Güzel, 2002, s. 12).

Çadırları oluşturan malzeme seçilirken coğrafya ve iklim gibi dış etkenler hesaba katılmıştır. Kısa süreli konaklayacakları yaylalarda taşınması kolay olan keçi kılından yapılan “kara çadır” tercih edilirken daha uzun kalacakları sert karasal iklimin yaşandığı kışlaklarda ise “ahşap kafesli keçe çadırları” tercih edilmektedir (Cihan, 2018, s. 57).

Türklerin yaşam tarzına oldukça uygun bir barınma yöntemi olan çadırlar her türlü zorluğa mukavemet gösterecek ve bir ailenin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Çadırın ortasına kurulmuş “korluk” adı verilen ocak hem ısınma hem de yemek pişirmek için kullanılmaktaydı. Şekil 1’de de görüldüğü üzere oturma odası, mutfak, yatak odası tek bir mekânda tasarlanmıştır. Bir ailenin günlük yaşamında ihtiyacı olabilecek her şey

çadırın içinde yer almaktadır. Çadırın içindeki bu düzen oluşturulurken gelenekler, hiyerarşik yapı, dini inançlar ve alışkanlıklar etkili olmuştur (Şahin, 2016, s. 32-32).

Mekke (Kible)	F-Minderler
A-Direk	G-Kaplık (mutfak sergeni)
B-Saz hasır	H-Kap kacaklar
C-Kilim	I-Yatak, yorganlar (yatak sergeni)
D-Sofra tepsisi	J-Kapı
E-Oturma alanı	K-Üstteki düğnüğüün sınırları

Şekil 1. Türk çadırı yerleşim planı (Cihan, 2018, s 60).

Çadırlardan yerleşik hayata geçiş Türkler için kolay olmamıştır. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı VII. yüzyıldan sonra dinin yerleşik hayatı teşvik edici tutumuna rağmen halkın büyük bir çoğunluğu göçerliği sürdürmüştür. Yerleşik hayata geçtikten çok sonra bile çadır yaşamı Türkler arasında, hatta hükümdarlarda bile, devam etmiştir (Kuban, 1995, s. 43-46; Celal Güzel, 2002, s. 259) .

Göçerliğin devamı devlet yöneticileri tarafından da istenen bir durumdur. Bu yaşam tarzı geçimini hayvancılıkla sağlayan, düşmanlarla sürekli mücadele halinde olan bir toplum için oldukça uygundur. Tonyukuk da bu duruma dikkat çekerek Türklerin kendinden sayıca üstün olan Çinlilere karşı şehirler kurup beklenmesinin acı sonuçlar doğuracağına işaret eder. Ona göre Türkler çadırlarda göçer şekilde yaşamalı, zayıflayınca çekilip güçlenince ilerlemelidir (Sümer, 1984, s. 9).

Bugün dahi Anadolu'nun belli bölgelerinde sürdürülen çadır geleneği göçerlerin yaşam biçimini ifade etmektedir. Bu yaşam ağır şartları barındıran hayat mücadelesi dayanıklı ve dirençli insan yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu sayede Türkler, savaş meydanında ciddi başarılar elde etmiştir.

Göçebe gelenekte kurulan obada her bir çadırın kapısının açıldığı ortak meydan evlerde sofa olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk bakışta ses benzerliği dikkat çeken ve etimolojik olarak da ortaklığı bulunan “oda” ve “otağ” incelendiğinde işlev benzerlikleri de dikkat çekmektedir. Modern evlerin yanı sıra bu odalar aslında birer evdir. Bu evlerin içerisinde bir ailenin ihtiyaçlarını karşılayabileceği her türlü imkân bulunmaktadır. Isınma ve yemek pişirmek için ocaklıklardan tutun da banyo ihtiyaçlarının giderilmesi için dolap içlerinde ya da odanın köşesinde bulunan banyolara kadar tüm ihtiyaçlar odanın içerisinde bulunmaktadır (Oğuz, Metin, & Mormenekşe, 2007, s. 10).

Türk evi.

Geleneksel Türk evini tek bir formla ya da kalıpla izah etmek mümkün değildir. Asırlar boyunca sayısız medeniyetle birlikte çeşitli gerekçelerle ilişki kurmuş ve kültür alışverişinde bulunmuş Türkler her alanda zengin bir medeniyet ortaya çıkarmışlardır. Bu durum mimaride de karşımıza çıkmaktadır (Kuban, 1982, s. 196).

Doğan Kuban (1982, s. 196-197) konut mimarisi açısından Anadolu'yu çeşitli bölgelere ayırmıştır. Buna göre Kapadokya ve Güneydoğu Anadolu Suriye ile ortak bir taş mimarisine sahipken Erzurum ve kuzeyini kapsayan bölgede Kafkasya ile benzer bir tür giriş görevi gören “ahşap hatıllı” taş mimarisi görülmektedir. Karadeniz'deki ahşap iskeletli ev mimarisi Anadolu'nun iç bölgelerinde yerini kerpiç evlere bırakmaktadır

Türk evi zor arazi ve iklim şartlarında, her tarafı tehlikelerle çevrili bölgelerde kendi ihtiyaçlarını ön plana alarak basit bir yaşamı sunmaktadır. Nesilden nesile aktarılan geleneksel bilgiler yıldan yıla gelişen çağa da ayak uydurarak önemli bir dönüşüm içerisine girmiş ve

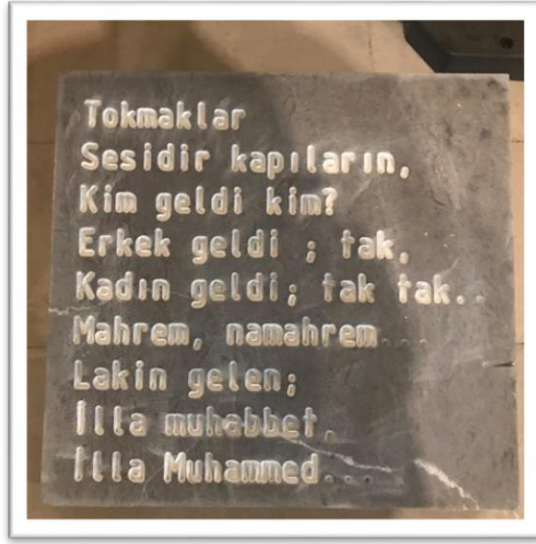
adırdı başlayan Türk evinin ykws yerleşik hayata geçildikten sonra toprak, taş ya da ahşap evlerde devam etmiştir.

Türk evi zorlukların, inanç ve yüzyılların süzgecinden geçerek gelen kültürel yapının ortaya çıkardığı bazı özellikleri taşır. Bu etkileri evin her yerinde görmek mümkündür. Evlerin mahremiyetinin korunmasının dini bir gerekçeyle yapıldığı aşıkrken odalara ayakkabıyla girilmemeyi de hem dini bir gereklilik hem de temizliğe verilen önem ile açıklayabiliriz.

Türk evi geniş aile yapısının gereğı olarak sofanın merkezde yer aldığı; dede, baba ve oğulun birlikte yaşadığı oldukça kullanışlı bir yapıdır (Oğuz vd., 2007, s. 9). Odaların birden fazla işlevi vardır. Günümüzdeki evlerde olduğu gibi her oda bir işlevi ile ön plana çıkmamaktadır. Odalarda misafirler ağırlanır, yemek yenir ve yatılırdı. Bu bağlamda bir odanın hem misafir odası hem yemek odası hem de yatak odası gibi işlevleri barındırdığını görmekteyiz. Zenginlerin evlerinde odadan ayrı hamamların bulunduğunu da söyleyebiliriz. Türk evlerinde helalar ise evin dışında konumlanmaktaydı (Kuban, 1995, s. 154-155).

Oğlumun İşpanyol bi arkadaşı gelmişti bize ve evimizin düzenine çok şaşırmıştı. Bana diyordu ki: “Bu odanız ne güzel. Masayı getiriyorsunuz(bizim geniş bir sehpanız vardı) yemek odası oluyor. Kaldırıyorsun oturma odası oluyor. Bu koltuklar açılıyor yatak odası oluyor.”. Ona çok ilginç geliyordu bizim yaşamımız (KK 22).

Geleneksel Türk evi gelenleri ilk olarak kapı tokmağı ile karşılamaktadır. Bu tokmaklar kültürün ve dinin gereklerine uygun olarak tasarlanmıştır. Kapının üzerinde bulunan iki tokmaktan birinin sesi daha tok çıkarken diğeri ince tonda bir sesi vardır. Tok sesli tokmak erkek misafirin geldiğini haber verirken diğeri gelenin bir kadın olduğunu ev ahalisine haber vermektedir. Bunun yanında tokmağın çalınma şekli de gelen misafirin meramını anlatmaya yetiyordu (Kurt, 2021, s. 54-55).

Şekil 2. KYEM’de bir yazı.

Türk evinin ilk karşılaşmasında mahremiyete verilen önemi algılamaktayız. Gelen kişinin kapıyı çalışına göre ev ahalisine bir mesaj verilmekte ve onları uygunsuz yakalanmaktan korumaktadır. Türk evinde mahremiyete verilen önem ilk karşılaşmadan sonra avluda da devam etmektedir. Evin giriş kapısının doğrudan sokağa açılmasını engelleyen avlular ev içinde yapılması mümkün olmayan işlerin yapılmasını sağlarken mahremiyeti ve güvenliği de sağlamış oluyordu. Burası kadınlar için işlerini yaparken bunalmayacağı ferah bir yaşam alanıdır. Seyhan Kurt’un (2021, s. 115) “yarı kamusal alan” olarak tanımladığı avlular havalar imkân verdiği sürece evin en yaşanabilir yerleri olarak görülmektedir.

Türk evinde içeri doğru girildikçe kamusal yerini mahremiyete bırakmaktadır. Avludan sonra girilen ilk yer olarak sofa avluya göre biraz daha az kamusal olsa da aile bireylerinin toplandığı ve birçok aktiviteyi gerçekleştirdiği yer olarak sosyal bir alandır. Birçok özelliğiyle avlu ile benzeşmektedir hatta çoğu kez birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Sofa evin odalarının açıldığı, misafirlerin ağırlandığı, aile bireylerinin toplandığı, evin kadınının çeşitli işlerinin yapıldığı geleneksel Türk aile yapısının birlikteliğinin simgelerinden birisidir. Daha sonra Türk aile yapısındaki gelişmeleri takiben yerini antreye bırakacak olan sofa odalar arası geçiş sağlamak haricindeki tüm özellikleri de kaybedecek ve bu da aile içi bireyselleşmenin de önünü açacaktır (Kurt, 2021, s. 65-78).

Sofalar mahremiyetin daha iyi korunduğu odalara açılmaktadır. Her bir oda aynı zamanda birer hanedir. Bu odalar çadırlarda yaşayan Türklerin yerleşik hayata uyarlanmış halidir. Bir ailenin yaşaması için mümkün olan her şeyi içinde barındırmaktadır. Gün içinde

giderleri olmaktadır. Çünkü İslam inancına göre durgun suyla yıkanmak uygun görülmemektedir. Bundan dolayı küvetler tercih edilmemiştir.

Geleneksel Türk evlerinde hamam mahremiyetin sağlanması için evin hatta odanın içinde konumlanırken bir diğer mahremiyetin korunmasının gerekli olduğu yer olan tuvalet ise evin dışına konumlanmıştır. Altyapı imkanlarının olmadığı dönemde atıkların uzaklaştırılmasının zorluğu hesaba katıldığı zaman bu tercihin hijyen ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında tuvaletlerin yönünün İslam dininin kiblesi olan Mekke'ye doğru olmamasına da dikkat edilmiştir (Kurt, 2021, s. 92).

Geleneksel Türk mimarisinin tüm bu anlatılanlar haricinde çeşitli karakteristik özellikleri bulunmaktadır (Oğuz vd., 2007, s. 9):

Evleri inşa eden ustalar “el verme” yöntemiyle yetişmektedir. Bu yöntem sayesinde geleneksel mimari bilgisi nesilden nesile aktarılabilmektedir.

Modern dönem evlerinin aksine geleneksel evlerin inşasında ev sahibi de bizzat çalışmaktadır. Bu evlerin yapımında ev sahibinin yanı sıra komşu ya da akrabaların da çalıştığı görülmektedir. Kerpiçlerin hazırlanmasından temel kazmaya ya da bacanın çamurlanmasına kadar birçok işlem imece usulü ile yapılmaktadır.

Geleneksel Türk evlerinin inşasında kullanılan malzeme seçiminde coğrafi durum ve iklim gibi değişkenler de etkili olmuştur. Örneğin kolay işlenen tuf taşlarının bulunduğu Nevşehir ve çevresinde taş evleri sıkça görebilmekteyiz ancak Doğu Anadolu Bölgesine gittiğimiz zaman taş evlerin yanında kerpiç evleri ya da Karadeniz Bölgesi'nde ahşap evleri görmek mümkündür. İnsanlar kolay ulaşabildikleri malzemeleri evlerin inşasında kullanırken iklim şartlarını da gözötmektedirler.

Geleneksel evlerin inşasında bölgelerin geçim unsurları da ön plana çıkmıştır. Ekonomik unsurlar evlerin planlanmasında önemli bir etken olarak görölmektedir.

Geleneksel mimari doğaya saygılıdır. Evleri tarım için elverişsiz olan dağ eteklerine inşa ederek tarım alanlarının tahrip olmasına engel olmuşlardır.

Geleneksel Bayburt Evlerinde Yaşam

Geleneksel Bayburt evleri iklim, coğrafya, din ve kültür gibi etkenlerin şekillendirdiği köklü yapılardır. Her bir detayı uzun yıllar denenerek günümüze aktarılmış bu mimari yapılar iş ve yaşam merkezi olarak tasarlanmaktadır.

Erzurum ve Trabzon arasında bir geçiş noktasında olması mimari olarak şekillenmesine de etki etmiştir. (Uçar, 1998, s. 42). ehri incelediğimizde ahşap mimariden ta ve kerpice kadar çeşitli bölgelere has yapı unsurlarının kullanıldığına rastlamaktayız.

Geleneksel Bayburt evleri tarım toplumunun kalabalık ailesine uygun olarak büyük ve çok odalı olarak düşünülmüştür. Kalabalık aile yapısına rağmen aile mahremiyetini gözetten Bayburt evlerinde her ailenin tüm ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir odası bulunmaktadır. Bu ev yapısı birlikteliğe önem verirken mahremiyeti de sağlamıştır.

Dede, baba ve torun beraber yaşıyorlardı. Benim bir akrabam vardı, amcamın kızı da onun geliniydi. O kadar kalabalıktı ki ev amcamın kızı kazanla çorba kaynatırdı. Yemeklerin piştiği ve beslendikleri alan ortak bir alan. Çocuklar da hepsi aynı odada yatardı. Biz de dayılarımızla falan aynı odalarda yatardık. Mahrem olanlar anne baba ayrı odaya giderlerdi (KK 9).

Bayburt'ta insanların yaşamını sürdürdükleri barınma alanlarının gelişimini  dönemde inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi çok eski dönemlerden beri kullanılagelen ancak son yıllarda hemen hemen terk edilen bir avludan girilen ve içinde tandırlık bulunan “ev” denilen geniş odanın merkezde yer aldığı, ahır ve samanlığa kapılarla bağlı olan “eski ev” adını verdiğimiz bir kompleks yapıdır.

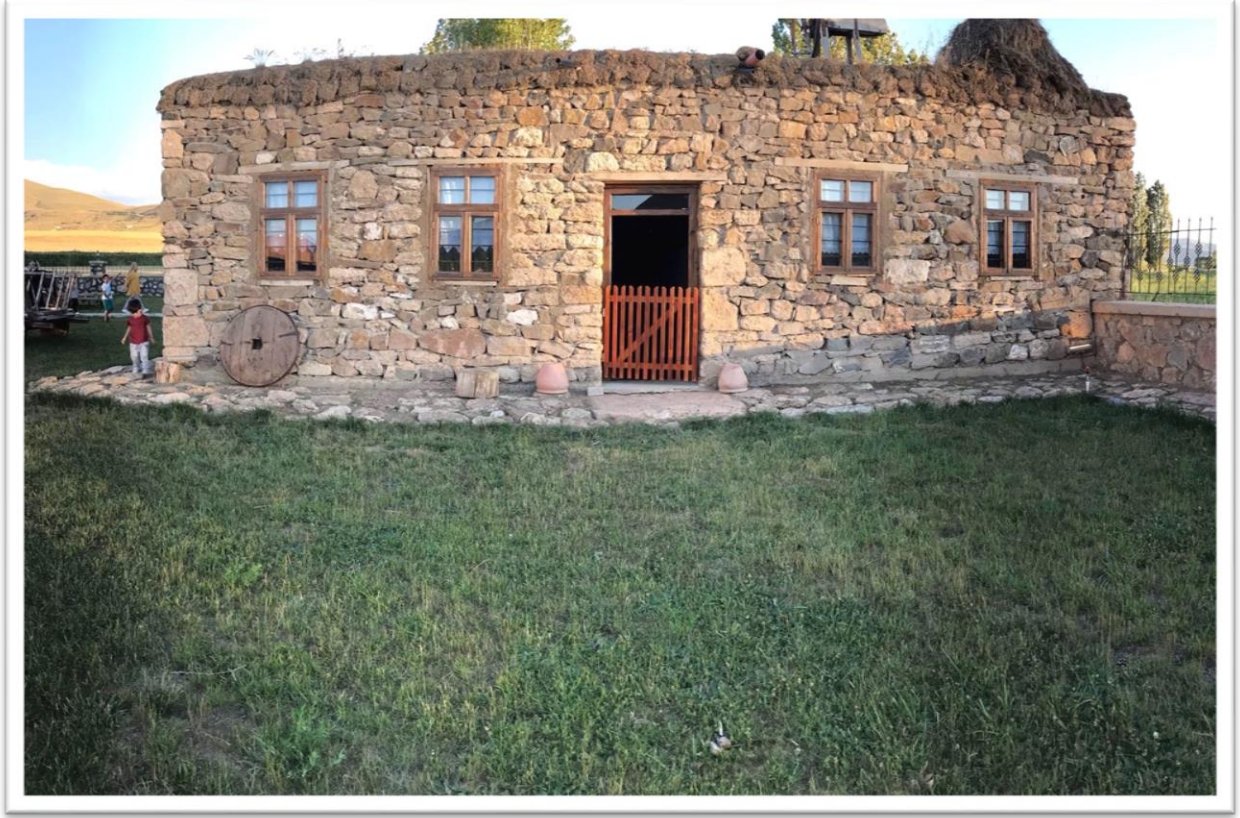
“Eski ev” yıllarca Bayburtlulara hizmet ettikten sonra “modern dönem evi”ne geçmeden önce “ara yapı” olarak kabul edebileceğimiz bir yaşam alanı oluşturulmuştur. “Yeni ev” adını vereceğimiz bu ara türde ise yine önceki evlerde olduğu gibi bir avluyla odalara bağlanmaktadır. Evin boyunca uzanan bu geniş ve uzun bölüme salon da denilmektedir. Bu salon adıyla anılmasına rağmen aslında avlunun bir uyarlaması olan ya da modern yapılarda da koridor olarak adlandırılan bölüm tam da “modern dönem evi”ne geçişin göstergelerinden biridir. Odalar buraya açılmakta ve bazı evlerde ise bu bölümden “ev” denilen tandırlıklı, selamlıklı yere de geçilebilmektedir.

Adeta eski ev ile yeni evin sentezi görünümündeki bu yapılarda bir müddet eski evler mutfak olarak kullanılmıştır. Buralar zamanla kapatılmış ve tandırlık evden ayrı bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Aynı şekilde evlerden doğrudan kapıları olan ahırların önce kapıları kapatılmış sonradan da ayrı bir yapı olarak evlerden mümkün olduğunca uzağa yapılmaya başlanmıştır. “Eski ev”in aksine “ara yapı” olarak adlandırdığımız “yeni ev” hala kırsalda varlığını sürdürmektedir.

Son olarak ele alacağımız “modern dönem evi” ise yöresel unsurların neredeyse yok olduğu ülkenin genelinde uygulanagelen bir koridora açılan odaların yer aldığı standart yaşam

alanını ifade etmektedir. Bu evlere bitişik olmasa da tandırliklar yine yakın bir yere yapılmıştır. Ancak son yıllarda tandırliklar yavaş yavaş yok olmaktadır.

Eski Ev.

Şekil 4. KYEM- eski ev.

Bu yapı doğaya saygılı ve insanların ihtiyaçlarına göre tasarlanmış bir ev modelidir. Tamamen doğal malzemelerle düşük maliyet ve ağır işçilikle üretilmiştir. Maliyeti düşük olsa da imkânların kısıtlılığı ve yapımının zor olması sebebiyle birden fazla ailenin bir arada yaşadığı büyük yapılardır.

Geleneksel köy evlerinde her şey doğaldır. Taş, toprak, saman ve odundan yapılıyor evler. Doğaya zarar vermeden hayvanlarıyla küçük alanlarda yaşarlardı. Eski insanlar doğaya isteseler de zarar veremezdi. Aksi halde aç kalırlardı. Canavarlığımız modernite ile birlikte ortaya çıktı (KK 3).

Geleneksel evlerin en önemli özelliklerinden bir tanesi mümkün olduğunca az yer kaplamasıdır. Çünkü evin çok alan kaplaması demek daha az tarım arazisi demektir. Daha az tarım arazisi geçimini tamamen topraktan sağlayan insanlar için olumsuz bir durumdur.

Mümkün olan en küçük alanda doğaya en az zarar verilecek şekilde dip dibe yapılan evlerin bulunduğu köyler verimsiz, taşlık arazilere ya da dağ eteklerine kurulmuştur. Verimli arazilere ev yapmak günümüzde kanunla yasaklanmasına rağmen bir türlü engellenemezken

geçmişte insanların herhangi bir zorlama ya da bir baskı unsuru olmadan verimli arazileri koruduğu gözlenmektedir.

Evlerin dip dibe yapılması tarım arazilerini korumanın yanında güvenlik ve ısınma gibi gerekliliklerden de kaynaklanmaktadır. Tüm bunların yanında ortak duvar kullanarak inşaat maliyetlerini de minimum seviyeye getiren bu yöntem sayesinde kaynaklar ve zaman verimli kullanarak imkanların sınırlı olduğu, teknolojinin gelişmediği dönemde ekolojik bir çözüm ortaya konulmuştur.

“Eski evler hep birbirine bitişik inşa edilirdi. Bu şekilde ilkel toplumdaki gibi hem tehlikelerden korunurlardı hem de soğuğa karşı kendilerini korumaya alırlardı.” (KK 9).

Bu yapılar taş ve kerpiçten imal edilmiştir. Örtü sistemleri ise ahşap üstüne çamur şeklindedir. Duvarları kışın ağır şartlarında evin sıcak kalması için kalındır. Ayrıca kullanılan küçük pencereler içeri doğru açılı bir şekilde genişlediği için hem soğukun içeri girmesi engellenmiş hem de güneş ışığının odalarda yayılması sağlanmıştır.

“Evlerin pencereleri genelde küçük olurdu ve içeri doğru genişlerdi. Pencereler dışarıdaki soğukun içeri girmesini engellemek için küçük yapılırdı ama ışığın evin içine yayılması için de içeri doğru genişlerdi.” (KK 3).

Şekil 5. Geleneksel Bayburt evlerinde pencere ve perdesi.

Evler ön tarafı mümkünse güneye doğru yapılmaktaydı. Güneş ışığından ve sıcaklığından en üst düzeyde yararlanmak için uygulanan bu yönlendirme her zaman da mümkün olmamaktadır. Arazi şartları ve ekonomik durum bazen evin planına etki etmektedir. Evlerin kuzey tarafı ise güneş almadığı için oldukça soğuk olmaktadır. Bundan dolayı bu yöne samanlık ya da ahır gibi soğuğu kesebilecek yapılar yapılmıştır.

Bu evlerde kilit sistemleri pek tercih edilmemektedir. Kapılar “zırza” adı verilen kilit sistemi bulunmayan bir mekanizma ile örtülürdü. Bu herkesçe açılması mümkün olan sistemin amacı insanların oraya girmelerinin engellenmesi değildir. Evlere rüzgârın ya da hayvanların girmesini engellemek zırza takılmaktaydı. Zırzanın bir diğer amacı ise evde olmadığını eve gelecek kişilere bildirmektir. Zırza takılı evde kimse olmadığı anlayan kişiler eve girmemektedir.

Kapılarda kilit yok zırza var. Kimse kapısını kilitlemezdi. Sadece yatarken arkadan tahta bir sürgü olurdu onu sürer yatardılar. Eskiden kapıyı dışarıdan kilitlemek diye bir şey yoktu. Zırzayı tahar gider. Yani herkesin evi açık. Zırzayı da evde olmadığını belirtmek için takarlardı. Şimdi insanlar birbirlerinden korkuyorlar, birbirine potansiyel hırsız muamelesi yapıyor. Çelik kapı ya da kilit

dediğimiz şey ben korkuyorum dünyadan demektir. Ama zırza öyle değil. Ben evde yokum demek için, rüzgâr kapıyı açmasın ya da hayvan girmesin diye zırza atılır. Malzeme lazım olduğunda adamın evine odalara girmemek şartıyla girersin ihtiyacını alır çıkarsın. Sonra da dersin bunu. Herkes birbirini tanıyor, biliyor. Hırsız diye bir şey olmaz. Çalma olur ama şakasına olur. Biz toplanır bazı evlere girer bacalarda yemek için peynir, tereyağı, ekmek çalardık. O da hoş görülürdü. Hırsızlık değildi bu (KK 3).

Kilit sistemleri hiç kullanılmıyor demek tam manasıyla doğru olmayacaktır. Zaman ilerledikçe kilit sistemleri de kullanılır olmuştur.

“Evleri kilitlemek için zırza kullanılırdı dışarıdan içerden de ağaçtan sürgü kullanılırdı. Kapının arkasına ağaç dayardılar. Mancılık vurmak denirdi. Zırzanın üstüne de kocaman kilitler takılırdı.” (KK 1).

Şekil 6. Zırza ve sürgü.

Geleneksel Bayburt evi insanların hayvanlarla birlikte yaşadığı büyük bir yerleşkedir. Çeşitli bölümlerden oluşan bu yapı, hayvanların ve insanların dışarı çıkmadan ihtiyaçlarını giderebilecekleri şekilde tasarlanmıştır. Aşağıda bu bölümler ve insanların buraları kullanım biçimleri detaylı bir biçimde anlatılmıştır.

Kanat.

Evin girişinde yer alan ev ile sokağı ayıran ve aslında mahremiyeti sağlayan bahçe duvarıyla çevrili alana verilen addır. Üstü açık olarak tasarlanmış bu bölümde kadınlar dışarıda yapmaları gereken işleri rahatça yaparlar. Bu bölüm sayesinde dışarı çıkarken giyinmek durumunda oldukları “ehram” ya da “çar” gibi tesettür giysilerini giymeden rahatça hareket edebilmektedirler.

Seyhan Kurt(2021, s. 110-112) burayı kadınların gündelik pratiklerinin ferah bir ortamda yapmalarına imkân sağlayan, mahremiyetin ve güvenliğin sağlandığı, aile bireylerinin ilk toplumsal deneyimlerini yaşadığı yarı kamusal alanlar olarak tanımlamaktadır.

Evin bahçesinin yüksek bahçe duvarı ile örülmüş bu bölümüne sofa, avlu, hayat gibi değişik isimlerle çeşitli bölgelerde rastlanmaktadır. Havaaların sıcak olduğu zamanlarda burada çamaşır ve bulaşık yıkanır, yün çırpılır, misafir ağırlanırdı. Burası evin dış dünyayla mahremiyetin sağlandığı bölümü olarak görülmektedir.

“Buralar kadınların işlerini rahatça yapabildikleri yerlerdi. Koyunları buralarda sağarlardı. Etrafı kapalı olduğu için hiçbir yere kaçamazdı.” (KK 3).

Avlu.

Kanat bölümü geçildikten sonra evin kapısının açıldığı ilk yerdir. Buradan odalara kapılar açılır ve bu odalara “yer odası” adı verilir. Avlu koridor kadar dar ya da ondan daha geniş de olabilir. Avluların bazılarında su tedariki için kuyu veya tulumba da bulunmaktadır. Bu bölüm hiçbir zaman halı ile örtülü değildir.

Bu bölüm evin odalarını dışarıyla ayıran bölümdür. Buranın altı tahta yapılmaz. Bu bölüm topraktır ancak bu bölümü ahırlarda kullanıldığı gibi geniş plaka taşlarıyla kaplanmış evlere rastlamak da mümkündür. Avlu bölümünün sürekli serili olmamasının sebebi tandırın da bulunduğu “ev” bölümüne ve oradan da ahıra bağlanıyor olmasıdır. Bu bölümler gün içerisinde sürekli kullanıldığı için her girişte ayakkabı çıkarmamak için böyle kullanılmaktadır.

Bu bölümü bazı evlerde inekler de kullanmaktadır. İnekler de evde yaşayan sahipleriyle aynı kapıdan girip avludan geçerek ahırlarına geçmektedir. Serili olmamasının bir sebebi olarak da bunu gösterebiliriz

“Avludan hem biz girerdik hem de mallar girer” (KK 4).

“Eski ev”de bulunan bu bölüm geleneksel Türk evlerindeki sofa ile aynı görevi üstlenmemektedir. Burasının modern dönem evlerinde bulunan antre ya da hol adı verilen yapı

ile aynı görevde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü burası geleneksel Türk evindeki sofalar gibi ailenin toplandığı sosyal bir alandan çok geçişin sağlandığı antreye daha çok benzemektedir. Geleneksel Bayburt evlerinde sofaya karşılık göstereceğimiz bölüm ise daha sonra göreceğimiz “ev, düzükoşu evi, üstıyan” şeklinde isimlendirilmiş bölümdür.

Odalar.

Odalar geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi bir ailenin gündelik hayatını sürdürmesi için gerekli tüm imkânları barındıran bölümlerdir. Bu bölüm Carel Bertram’ın(2012, s. 53) tasvir ettiği gibi çekirdek ailenin eksiksiz bir aile yaşam birimi olarak tasarlanmıştır.

“Karyola, yün yatak, mahat/sedir, şilte, banyo(yerde olurdu ama bazı yerlerde dolap içine de yaparlardı.), gömme dolap(duvar geniş olduğu için içine yerleştirilirdi), sandık(üzerine yataklar dizilirdi ama genel olarak yüklük ambarın üstünde) yer alırdı.” (KK 3).

Evin içindeki odaları “yer odası” ve “herem odası” olarak ikiye ayırabiliriz. Yer odası evin reisinin yaşadığı ve misafirlerin de ağırlandığı akşamları sobanın yandığı odadır. Girişte yer alan ve avluya açılan bu oda ailenin soğuk kış günlerinde toplanıp yemek yediği, çay içtiği, sohbet ettiği, misafir ağırladığı yerdir. “Ev” bölümünden tahta merdivenlerle çıkılan selamlık bölümüne açılan “herem odaları” ise evin oğullarının aileleriyle birlikte yaşadıkları mahremiyetin daha çok gözetildiği odalardır. Yerleri farklı olsa da kullanım amaçlarında pek fark görülmemektedir.

Şekil 7. KYEM- Yer odası.

Her yeni evlenen çiftlere herem odalarından birisi tahsis edilir. Bazı durumlarda yeni evlenenler için mevcut oda yoksa onlara yeni bir oda yapıldığı da görülmektedir. Tüm bunlar maddi imkânlar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

“Zamanla maddi imkânlar gelişince başladılar oda yapmaya. Bi de gör öğren dünyası, dışarıdan görünce herkes gendine oda yaptı.” (KK1).

Yeni evlenen çiftler için yeni bir ev yapmak hem maliyetliydi hem de geniş aile yapısına ters düşmekteydi. Tarım toplumlarında ailenin genişliği ve birlikteliği çok büyük önem arz etmekteydi. Bundan dolayıdır ki geleneksel Bayburt evlerinde de birlikte yaşam kültürü gözetilmiş ancak ailenin mahremiyetine saygı göstererek her bir aileye imkânlar ölçüsünde birer oda tahsis etmiştir. Eğer evin odası yoksa bazı durumlarda evin başka sebeplerle kullanılan bölümleri odaya çevrilmiş ya da yeni bir oda inşa edilmiştir. Bu odalar arazi şartları elverdiği ölçüde diğer odaların yanına ya da “ev” bölümünden tahta merdivenle ulaşılan üst katlara da yapıldığı görülmektedir.

“Babamla annemin ayrı odaları vardı. Abim evlenende de bir oda yapıldı. Eskiden herkese ev yoktu oda yapılırdı.” (KK1).

Şekil 8. KYEM- Yer odasındaki karyola.

Maddi imkânları yeterli olmayan aileler “ev” denilen yerde bir arada da yaşamaktadır.

“Çok evde oda da yoktu hep evli kardeşler yan yana yatardı. İmkânı olmayanlar evleneni bir odaya ayıramıyordu mecbur beraber kalıyordular.” (KK1).

Odaların hepsinde ısınma düzeni bulunmamaktadır. Gündüz tandır yakılırdı. Bunun yanında evin en büyüğünün odası yakılırdı. Bu odalarda şömine ya da soba bulunmaktaydı. Ev

ahalisi ya bu odada ya da tandır başına kurulan “iskemli”nin başına toplanıp soğuktan korunmaya çalışırdı.

Şekil 9. KYEM- Dede odasında soba.

Odalar çeşitli isimler ile anılmaktaydı. Yatsıdan sonra oturulan ve sobanın yandığı tek odaya “dede odası” adı verilmekteydi. Bu oda evin en güzel odasıdır. Evin en büyüğünün ikamet ettiği bu odada misafirler de ağırlanmaktadır. Bazı bölgelerde bu oda evin girişinde yer aldığı için “yer odası” adıyla da anılmaktadır.

Dede odası, kışın yemeklerin yendiği, yatsıya kadar oturulduğu ve evin tek soba yanan odasıdır. Yakacak sıkıntısından dolayı bu odanın haricinde herhangi bir odada soba yakmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Sobalardan önce odalarda şömine/ocaklık bulunmaktadır. Duvarın içine gömülü olarak tasarlanmış şöminenin içinde tezek ya da kerme yakılırdı. Şöminenin üstüne asılı demlikte çay demlenir ve konaklarda misafirlere ikram edilirdi.

“Tandırılığın içinden gidilen oda dedenin odasıdır. Avludan girildiğindeki oda da oğul odasıdır. Aile genişledikçe işler yaş, yeni geline yeni oda yapacaksın ya da mevcut odayı ortadan ikiye böleceksin.” (KK 3).

“Yer odasında garşılıhli peke, dolap, içinde seççernen(şeker) geyfe var, odundan gügüm ve ebdes etmek üçün de kehriz vardi.” (KK 6).

Şekil 10. KYEM -Gömm dolap içerisinde şeker ve musaf.

Evin en büyüğünün kaldığı odanın dışında “oğul odaları” ya da “herem odaları” adında yeni evlenen çocukların yerleştiği odalar da bulunmaktadır. Bu odalar bazı yerlerde girişteki koridorda yer alırken bazı yerlerde ise selamlıkla çıkılan ikinci katta yer almaktadır.

“Bir tene yer odası iki tene de herem odası vardı. Herem odalarına selamlıktan çıhlırdı. Demürden gayrola, odundan kötü masa bi de peke vardı odalarda.” (KK 6).

“Bizim üç tane odamız vardı. İkiyi yukarıda birisi de aşağıda. Ahşaptan birbirine bağlayan balkon gibi bir şey vardı evin içerisinde.” (KK 9).

Odaların yerleşiminde hiyerarşik bir yapı vardı. Kendilerine göre evin en önemli yerine evin büyüğü yerleşirdi. Önem sırasına göre aile bireyleri evin her yerine dağılırdı. Geleneksel Bayburt evlerinde evin her yeri hatta ahırlar bile birer yatak odasına dönüşebilmektedir. Kışın ağır şartları ve diğer ağır şartlar insanları çeşitli çözümler aramaya sevk etmiştir.

“Emim gil tandurun başında yatıdi. Biz babam gille yazın odada gışın da damdaki seküde yatarduh. Bi odada ocahlılı vardı, orada dedem yatardı. Böyüdükten sonra tandurun başında yatmiya başladım.”(KK 6).

Şekil 11. KYEM- Şömine.

Odalarda yatak, yüklük ve varsa çocuğun sallanması için beşik bulunmaktadır. Bazı evlerde beşik yerine tavana kancalarla asılmış hamak benzeri bir beşik de bulunmaktadır. Çocuklar buralarda uyutulmaktaydı.

Şekil 12. Beşik asmak için tavana takılmış kancalar.

Özellikle yer odalarının köşelerinde banyo yapmak için önceleri ahşaptan ya da taş oyularak oluşturulmuş “kehriz” adı verilen bir bölüm yer almaktadır. Buralar her odada bulunan ailenin banyo yapması için tasarlanmıştır.

“Herem odalarında da yer odalarında da kehrizler vardı. Eskiden kehrizler tahtadan olurdi, oyma daş kehriz pek yohti.” (KK 6).

Buraların suyu herhangi bir altyapıya bağlı değildir. Doğrudan temele ya da evin yanında açılmış ve daha sonra üstü kapatılmış “fosseptik çukuru” adı verilen yere borularla ya da pöhrenk denilen topraktan yapılmış boru benzeri şeylerle aktarılmaktadır. Bu bölüm günümüzde modern dönem evlerinde rastlanan “ebeveyn banyo” ile benzeşmektedir. Aynı amaca hizmet ettikleri de aşikârdır.

Kehrizler bazı evlerde odaların içinde bulunan dolapların içinde ya da pekelerin altında gizlendiği görülmektedir. Pekelerin içine gömülen kehrizler kullanılmadığı zamanlarda kapağı kapatılarak üzerinde oturulur hale getirilmektedir. Bu sayede alandan da tasarruf edilmektedir (KK 17).

Şekil 13.Sonradan değiştirilmiş banyo(solda) ve yüklük(sağda)dolapları.

Odalarda bazı yerlerde peke, bazı yerlerde ise mahat ya da sedir adını verdikleri yerlerde otururdular. Bunun haricinde yerlere serili minderler de oturmak için kullanılırdı. Buradaki oturma düzeni de yine aile içi hiyerarşiye göreydi. Ailenin en büyüğü başköşede otururken diğerleri de yanına ya da yerdeki minderlere dizilirdi. Misafir geldiğinde ise misafirler pekedeki yerlerini alırdı.

“Dede odasında mahatta oturur başköşede yanında torunlar çocuklar otururdu. Misafir gelinde çocuklar aşağıya inerdi.” (KK 3).

Şekil 14. Peke/mahat.

Pekeler ahşaptan yapılmış oturma alanlarıdır. Oturma alanlarının altlarında da eşyaları koyabilmek için dolaplar yapılmıştır. Bu dolaplar bazı bölgelerde alttan gelen soğuğu engelleyebilmek için kerpiçle de doldurulmaktadır (KK 1).

Ev, düzükoşu evi, altiyan.

Evin merkezi olan yere “ev” adını vermişler. Çünkü ilk olarak burası inşa edilmekteydi. Daha sonra diğer yerler buraya eklenmekteydi. Çocuklar evlendikçe yeni bir ev yapmak yerine bu ana yapıya yeni odalar eklenmekteydi.

Yiyeceklerin depolandığı, mutfak eşyalarının ve aynı zamanda da yatakların dizili olduğu “yükçük”lerin de bulunduğu çok amaçlı bu bölüm ailenin toplanma yeridir. Türk evinin sofa olarak adlandırdığı, ailenin toplanıp sosyalleştiği, tüm odanın kapılarının açıldığı alan geleneksel Bayburt evlerinde buraya denk gelmektedir. Bu bölüm kadınların tüm işlerini yaptığı; yiyecek içeceklerin depolandığı, hazırlandığı ve pişirildiği; çoğu zaman ailenin yemek yiyip sohbet ettiği alan olarak Türk evindeki sofa ile oldukça benzeştiği için buraya iç sofa (Uçar, 1998, s. 145) denilebilir.

Şekil 15. Düzükoşu evi.

Evin bir bölümü olmasına rağmen parçası olduğu yapının adını alması buranın ne kadar önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Evin ilk inşa edilen ve en merkezi yeri olarak nitelendirebileceğimiz bu bölüm Türklerin yıllarca yaşamlarını sürdürdükleri çadır ile de çeşitli benzerlikler taşımaktadır. Burada tıpkı çadırlarda olduğu gibi ocak ve ocağın tepesinde de bir açıklık bulunmaktadır.

Türkler çadırlarını küçük bir evren tasarımı olarak görmekteydiler. Onlara göre çadır bir gök kubbe, çadırın direği göğün direği ve çadırın tavanındaki açıklık ise göğün kapısını ifade etmektedir (Ögel, 1995, s. 174).

Aynı tasarımı “ev” bölümünde de görmekteyiz. Kırman çatının ortasındaki açıklığı çadırın tavanındaki açıklıkla, çadırın direğini ise “orta direk” ile eşleştirebiliriz.

Bu açıdan baktığımız zaman geleneksel Bayburt evlerinin en önemli bölümü olarak nitelendirdiğimiz bu alan adeta eski Türk inancının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu inanca göre kâinat üç bölümden oluşmaktadır. En üstte Türklerin “uçmağ” olarak nitelendirdiği ve öldükten sonra gidecekleri gökler âlemi, ortada canlıların yaşadığı yer ve en altta da girilmesi çok zor ve tehlikeli olan Erlik Han’ın yaşadığı yer altı dünyasıdır (Potapov, 2012, s. 204-249). Bu üç âlem şaman teflerinde aşağıdaki görseldeki gibi aktarılmıştır. Bu tefin üzerine çizilmiş ve biraz önce de aktardığımız âlemler ortasındaki direk ile birbirine bağlanmıştır.

Aşağıdaki görselde belirtilmiş bu üç âlem “ev” bölümünde de ortaya çıkmaktadır. Gökler âlemi kırman çatının ortasındaki açıklıkla, yaşam alanı olarak kullanılan ev bölümü yer ile ve son olarak da tandırı da yer altı dünyası ile eşleştirebiliriz. Göğün direği ise tavanı tutan “orta direk” ile bu bölümde temsil edilmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman eski Bayburt evlerinde bu bölüm evrenin kopyasıdır. Çadırdaki yaşamın yerleşik hayata başarılı bir şekilde uyarlandığını görmekteyiz.

Şekil 16. Şaman tefi üzerindeki evren tasviri (Bayat, 2006, s. 197).

Şaman geleneğinde gök ile ilişki kurulmuştur. Bizim bacalar da aynı şekilde. Göğün direği gibi orta direk vardır. Bazı gelenekler bir biçimde farkına

varmasalar da devam ediyor. İnsanlar onu bilinçli yapmasalar bile refleks olarak onu yapıyorlar. O topraktan doğmuş bir kültürü yok etmek imkânsız. Saklanır, etkisini azaltır ama o bir yerde seni bekler (KK 9).

Türkler çadır direklerine ayrı bir kutsiyet atfetmiştir. Onlara göre bu direkler gök ile bağlantı kuran unsurlardır. Bazı Türk toplulukları bu direklere kurban dahi sunmuştur (Ögel, 1995, s. 174). Geleneksel Bayburt evlerinde bulunan “orta direk” de tıpkı çadırlardaki direkler gibi evin diğer yapı unsurlarından farklı olarak algılanmış ve ona önem atfedilmiştir. Bu direk aynı zamanda evde yaşayan bireyler gibi görülmüştür.

Benim babaannemle dedem küsüyorlar ve yirmi yıl konuşmuyorlar ama direklerle konuşuyorlar. Müthiş bir sembol! Adam bir yere gidecek karısına demiyor da direğe diyor: Direk ben yarın şuraya gidecem, üstümü başımı hazırla. Kadın da diyor ki: Direk ben onları hazırlarım. Direkle konuşuyorlar. Nasıl bir küskünlüktür bu, ne şirin bir küskünlüktür (KK 9)?..

Ev bölümünde yer alan ve mutfak eşyalarının dizili olduğu raflara “terek” adı verilir. Ahşaptan yapılan bu terekler evin tavanına kadar uzanır. Belli bir düzene göre yerleştirilen mutfak eşyaları burada bir süs eşyası görevini de görmektedir. Süslü sahanlar, bakır siniler, çiçek desenli “cingo”lar, küpler, zaplarla görsel bir zenginlik sergilenmek istenmektedir.

...Gıdalar ise ambarlarda, tereklerin altında yer alan “tump” adı verilen yerin üstünde yer alan küp, zap ve cingolarda depolanırdı. Güzün buralara doldurduysan kışın yersin. Yoksa yandın. Tereklerin olduğu; sahanların, bahraçların, tabakların çanakların olduğu bu bölüme “düzükoşu evi” derlerdi. Evin en güzel eşyaları oradadır. Burada da selamlık olur. Aynı sekü gibidir. Burada da evin çocukları yatar. Ben orada yatardım (KK 3).

Şekil 17. Terekler.

Tereklerin en altında yer alan zapların, küplerin ve cingoların bulunduğu yerden biraz yüksek platforma “tump, kunç, kan” gibi adlar verilmektedir. “Tump” bölümünün hemen üstünde yer alan ulaşılması daha kolay olan alt raflarda daha çok günlük kullanılan eşyalar üste doğru daha az kullanılan eşyalar bulunmaktadır.

“Küpler var tereklerin altında “kan” denilen yerde diziliydi. Küplerin bir genişine de zap denilirdi. Bunlar rutubet yapmaz. Yarmayı bulguru nasıl korsan öyle alursan.” (KK 1).

Bu platformda bulunan küp, zap, cıngıl ya da cingo gibi kaplarda evin kışın yenilecek erzakı depolanırdı. Bu ürünler uzun süre taze kalabilmesi için yiyeceklerin dayanıklılığına göre değişik kaplara yerleştirilirdi. Ambarlar gibi bu bölüm de kışı güzel geçirmek için kış gelmeden doldurulurdu.

“Her evde 10-15 tene küp vardi tereşlerin altında düzüli. Onlara gendime, bulğur goyidılar. Yağlari eridip cingolara goyidılar Güz geldi mi mal keserdük. Hem gavurma ederdük hem de basturma. Zaplarla da yağ ederdük.” (KK 6).

Şekil 18. Tump üzerine dizili küpler ve cingo.

Çeşitli amaçlar için kullanılan tabakların dizili olduğu tereklerin en üst ve en geniş rafında ise “sini”ler yer alır. Çeşitli boyutlardaki çinko ve bakırdan yapılmış siniler bir yere yemek götürmek ve üzerinde yemek yemek için kullanılır. Tepsi şeklindeki bu sinilerin üzerinde yemek yemeyi kolaylaştırmak için altlarına genellikle “halbur” adı verilen elekler konulmaktadır.

Şekil 19. Siniler ve halbur.

“Bunlarla önceden cenaze evlerine yemek götürürdük. Sininin altına halbur, gasnak konurdu. Yerden birez yohuşa gahsın diye.” (KK 2).

Normal bir eve göre oldukça yüksek bir tavanı olan ev bölümünün genellikle penceresi olmaz. Bu bölümün ışık ve havalandırma ihtiyacı odanın tepesinde yer alan bacadan karşılanır. Burada da genelde kırman örtü kullanılır ki ışık evin içerisine güzelce yayılsın. Kırman örtü aynı zamanda estetik kaygılarla da evin en önemli bölümünde kullanılmaktadır.

Şekil 20. Kırman tavan.

“Havalandırma bacadan sağlanırdı. Kırman çatı havalandırmayı sağlıyordu. Görüntüsü de güzeldir. Evler çok yüksek olduğu için ister istemez havadar oluyordu. Yüksek tavan olmasına rağmen kışın da sıcak olur.” (KK 1).

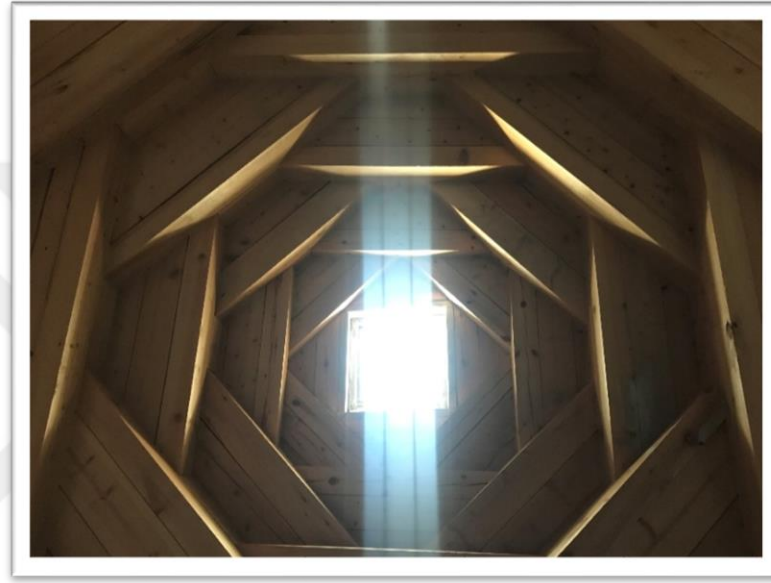
“Baksı(Müzesi) bizim geleneksel köy evlerinden çıkmış bir projedir. Orada üst ışık alıyoruz biz. Dünyanın en güzel ışığı üst ışıktır. Gölgede hiçbir şey kalmaz.” (KK 9).

Şekil 21. Baksı Müzesi'nde tepe ışığı yorumlaması (baksi.org sitesinden alınmıştır).

Kırman örtü bacanın diğer yerlerine göre yüksek olduğu için bacalarda kubbeler oluştuyordu. Kubbenin dış yüzeyinden akan hava kubbenin içindeki bayat havayı dışarı atarak havanın değişmesini ve serinlemesini sağlıyordu (Kışlalıoğlu, & Berkeş, 2017, s. 141). Kırman örtü bu özellikleriyle Bayburt geleneksel mimarisinin karşılaşılan soruna buldukları ekolojik çözümlerden sadece bir tanesidir.

Kırman örtü evin tavan yüksekliğini oldukça artırmaktadır. Tavan yüksekliğinin artması bu bölümün ısınmasına olumsuz etki etmemiş, aksine daha kışın sıcak yazın ise serin bir ortam oluşmasına katkı sağlamıştır (KK 14).

Şekil 22. KYEM- Kırman tavan.

Evin bacasındaki açıklık Türk çadırının (Celal Güzel, 2002) tepesindeki açıklığa benzemektedir. İkisinin de tepesinde yer alan bu açıklık aşağı doğru genişleyerek ışığı odanın içine yayılmasını ve odanın havalanmasını sağlamaktadır.

Bayburt evlerindeki kırman çatıyla oluşturulan bu açıklığa benzer bir açıklık Türk çadırının da tepesinde vardır. Bu açıklık eski Türk inanışında gök ile iletişim kurulan bir kapı olarak görülmüştür. Cengiz Han'ın atası Alan Koca'yı hamile bırakan göksel ruh, şamanlarla görüşmeye gelen şeytanlar ve ölülerin ruhları bu yolla gök ile yer arasında yolculuk yapmaktaydı (Roux, 1999, s. 161).

Odanın bacası yağmur ya da kar girmemesi için “hepenk/hapen” adı verilen kapakla kapatılmıştır. Bu kapak ışığın içeri girebilmesi için camdan yapılmıştır. Evin tavanı yüksek olduğundan bu kapağı açıp kapamaya yarayan bir ip tavandan sarkıtılmıştır. Aşağıdan ipi

gerdirdikleri zaman açılan bol bıraktıkları zaman kapanan bu sistem sayesinde sürekli dama çıkmaktan kurtulmuşlardı.

“Bacaya aşağıdan iple çekip açılan bir kapak konulurdu. Yağmur kar yağdığı zaman kapatılırdı. Bacaya çıkıp açmak zor olduğu için makaraya takılan bir iple içerden açılması sağlanıyordu.” (KK 1).

Bacanın hemen altında bir kehriz bulunmaktaydı. Bu kehriz bacadan damlayan suyun tahliyesini yapmak için tasarlanmıştır. Bu kehriz odalardaki gibi derin değildir. Bazılarının giderleri dahi yoktur. Buralar abdest almak için de kullanılmaktaydı.

Şekil 23. ŞKİA- Kehriz.

Ev bölümünde ambarlar bulunur. Bu ambarlara un ve buğday gibi ürünler depolanırdı. Ambarlar yazdan ne kadar iyi doldurulursa kış o kadar iyi geçecektir.

“Ahşaptan birbirine bağlayan balkon gibi bir şey(selamlık) vardı evin içerisinde ve onun altında da bizim ambarımız vardı. Buğdayımız muğdayımız bu ambarın içindeydi.” (KK 9).

Ambarların üzerine ayrıca yataklar dizilirdi. Burada misafirlerin kullanımı için sürekli hazır bekletilen yataklar ile günlük kullanılan yataklar ayrı ayrı ama yan yana dizilmektedir. Yataklar ambarın üstünün yanı sıra odalarda çeyiz sandıklarının da üzerine dizilmektedir.

Yüklükler de günlük kullanılan ve misafirlerin kullanması için hazırlanmış iki sıra halinde dizilmektedir. Bu sayede misafir geldiği zaman temiz yatak temini kolaylaşmaktadır.

“Bir tarafı misafir üçündi, bir tarafı evde kullanmak için.” (KK 2).

Şekil 24. Ambar ve üstündeki yüklük.

Geleneksel “eski ev”in en önemli yeri olduğunu daha önce de belirttiğimiz bu bölüm düğünlerin de yapıldığı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bayburt’ta eskiden düğünler bugünün aksine genel olarak kışın yapılmaktaydı (KK 6). Yazın tarla bahçe işlerinin yoğunluğundan dolayı ortaya çıkan bu durum oldukça soğuk geçen kış mevsiminde düğünleri kapalı ortamda yapmaya mecbur bırakmıştır. Bu zorunluluk “ev” bölümünü düğün salonu haline getirmiştir. Bu bölümün tercihinde odanın genişliği ve tavan yüksekliği ile oluşan ferah ortamın etkisi büyüktür.

“Ev” bölümünde “gelin direği” yer almaktadır. Gelin eve geldiğinde düğün süresince burada beklemektedir. Bu direk dağlardan toplanan çiçeklerle süslenmektedir. Gelin düğün günü bu direğin dibinde otururdu. Bu direğe “keyveni direği” de denirdi. Gelin bu direğin önünde durur ve kepçeyi uzatırdı. Kaynanalar da kepçenin içine para koyardı (KK 31).

Şekil 25. KYEM- Gelin direği.

Şekil 26: Gelin direği.

Ev bölümünün altı genellikle çamurdandı. Burası su ile ıslatılarak sürekli süpürülürdü. Su ile ıslatma işini bazı gelinler süs olarak da kullanmaktaydı. Aşağıdaki görselde olduğu gibi ya da baklava dilimi gibi şekillerle zemin güzelleştirilmeye çalışılmaktaydı (KK 7).

Şekil 27. KYEM- Su ile süslenmiş toprak zemin.

Selamlık.

“Ev” bölümü kimi evlerde selamlıkla evin ikinci katına bağlanmaktadır. Bazı evlerde ise selamlık olsa da üst katlarda herhangi bir oda bulunmamaktadır. Selamlık tahta bir merdivenle odanın içinden bir balkona oradan da bir ya da daha fazla odaya bağlanan bölüme denmektedir. Selamlık bölümünde de yatılmaktadır.

“Benim yatağım selamlıktaydı. Ben orada yatardım.” (KK3).

Şekil 28. Selamlık ve merdivenleri

Selamlık bölümünün tamamı ahşaptan yapılmaktaydı. Bu bölümde ahşabın ustalıklı kullanılması bir zenginlik göstergesidir. Bazı evlerde ise selamlık daha sade şekilde inşa edilmiştir.

Şekil 29. Selamlık ve selamlıktan çıkılan herem odaları.

Selamlık bölümü evin süsü olarak da yapılırdı. Buradan üst katlara çıkıldığı gibi üst katlarda herhangi bir oda bulunmasa bile bazı evlerde selamlık yine de bulunurdu. Burası da adeta evin bir odası gibi değerlendirilirdi. Özellikle yaz aylarında evin çocukları buralarda yatmaktaydı. Yüksek tavanlı ev bölümüne işlevsellik katan asma kat gibi vazife görmekteydi.

Tandırlık, tandırbaşı, aşhana, üstiyan.

Ev bölümünün bir kısmında tandırılık yer almaktadır. Eve göre tabanı biraz daha yüksek olan tandırılık bölümünün bacası da damın diğer bölümlerine göre oldukça yüksektir. Bu sayede dumanın bacadan kolay çıkması sağlanmak istenmektedir. Yine taban bölümünün yüksek olması da tandırın alttan hava alarak güzel yanmasının sağlanmasıyla alakalıdır.

“Bizim evin tandır kısmı vardı ve bizim hayatımız da orada geçirdi. Biraz yüksekti ve küvlesi falan vardı. Yukarıda “hartıması” vardı. Toprak olanlara “goggoroç” diyoruz, toprak olmayanlara baca ve kepenk diyoruz. Onu çekersiniz hava gitmesin diye.” (KK 9).

Bu bölümde yer alan tandır hem ısınma hem de yemek pişirme gibi amaçlarla kullanılması çadırlarda yaşayan konargöçer Türklerin “ateş yeri” ya da “korluk” adını verdikleri (Artun, 2014, s. 117) bölümle benzeşmektedir.

Şekil 30. KYEM- Tandır.

Bayburt’un geleneksel evlerinde Türkiye’nin bazı bölgelerinde olduğu gibi ortak kullanılan fırınlara pek rastlanılmaz. Her evin kendine ait tandırılığı vardır. Bu tandırılık da evin bir parçasıdır. Evin bir parçası olduğu için de ortak kullanmaya pek müsait değildir. Ancak zaruri durumlarda tandır paylaşımı yapılmaktadır.

Tandırın yer aldığı bu bölümde yiyecekler pişirilmektedir. Bundan dolayı buraya bazı bölümlerde “aşhana” denirken, “ev”e göre biraz daha yüksek olmasından dolayı “üstiyân” da denilmektedir.

Bu bölümün tavanı diğer yerlere göre oldukça yüksektir ve kırman çatı bura için oldukça önemlidir. Kırman örtü tandır yandıktan sonra ortaya çıkan aşırı dumanın hızlı bir şekilde

odadan uzaklaşmasını sağlayan en önemli etkidir. Tandırda yakılan tezek oldukça fazla duman çıkardığı için tandırlığın bacasının duman çekme görevini iyi yapması oldukça önemlidir.

Kırman örtünün oluşturduğu kubbenin de üstünde dumanın güzel çekmesi için “poherük, poherek” gibi adları olan bir tür baca kullanılmaktadır. Bu bacanın açıklığı geniş olduğu için tandırın yanmadığı zamanlarda evin soğumaması için açılıp kapanabilen bir kapak kullanılmaktadır. Bir urgan yardımıyla tandırbaşından dama çıkmadan açılıp kapanan bu kapağa “hopen”(KK 14) ya da “hepenk”(KK 1) adı verilmektedir.

Şekil 31. Poherek ve tandırın yanmadığı zamanlarda kapalı tutulan hopen ile onun aşağıdan açmaya yarayan urganı.

Dumanın evin diğer bölümlere yayılmasını engellemek için tandırlık ile “ev”in arasında ahşaptan ya da taştan yapılmış kemerler kullanılmıştır. Bu kemerler yarı bitişik yarı ayrı iki bölüm(ev ve tandırbaşı) oluşturmaktadır.

Şekil 32. Daha sonra odaya dönüştürülmüş bir tandirevinin taş kemer.

Tandırılık bölümünün ortasında “gav”dan yapılmış bir tandır ve tandırın hava alıp güzel yanması için yapılmış “kuvle” yer almaktadır. Burada ekmek ve yemek pişirmek için kullanılan bazı eşyalar yer almaktadır.

Tandırlar Bayburt’un bazı yerlerinden çıkarılan “gav” adı verilen kırmızı topraktan yapılırdı. Bu işlemi yapmayı bilen bazı ustalar vardı. Bu ustalar arasında kadınlar da bulunmaktaydı. Hatta tandır ustası kadınlar çoğunlukta idi. İşin inceliklerini bilen kadın ya da erkek ustalar tarafından hazırlanan tandırlar satın alınıp usulünce gömülürdü. Çoğu zaman gav toprağı getirilerek tandır evde de hazırlanırdı. Bu durumda maliyet biraz daha düşmekteydi (KK 6).

“Tanduri beceren garılar yapardı. Bizim evdeki tanduri Yeter yapmıştı.” (KK 6).

Tandır yapılmadan önce yeri hazırlanır ve dibine geniş plaka taşı konurdu. Damların altında kullanılan bu taş tandırın dibinde de yine temizliği kolay olsun ve tandır su almasın diye kullanılırdı.

Hazırlanan gav çamuru solucan şeklinde yuvarlanarak üst üste konulur. Bu şekilde formu verilen tandırın kabası hazırlanır. En sonunda taşlarla zımparalama (gogollama) işlemi yapılarak düzleştirilir. Hazır hale getirilen tandır bir müddet kurumaya bırakılır. Kuruduktan sonra etrafında ocak yakarak iyice sağlamlaştırılırdı. Son olarak etrafı toprakla doldurulan tandırın “şurt” adı verilen üst kısmı da yapılarak ekmek ve yemek pişirmeye hazır hale getirilir.

“Yuvarlanan uzun uzun gav çamurlariynan tandurun yannarını dolanarah böyütürler. Sonra şurtlarını da yapıp güzel düz daşlarnan gogollarlar.” (KK 6).

Tandırın yanında bulunan tandırdan oldukça küçük olan “kvle” adındaki delik ise tandırın dibiyle bağlantılı olan ve tandırın hava alıp güzel yanmasını sağlayan bir çeşit havalandırma görevi görmektedir. Kvle tandır gibi gavdan değil taşlar örülerek yapılmaktadır. zerinde bir kapak vardır. Bu kapak tandırın yanma hızına göre açılıp kapatılırdı. Gav amuru sıcaklığı uzun süre muhafaza ettiği için tandırlarda kullanılmaktaydı. Ancak kvlenin görevi sıcaklığı muhafaza etmekten çok havalandırma olduğu için burada gav kullanmaya gerek yoktur.

“Kvle gavdan olmazdı. Daşınan rlrdi. Tandura bi delk gonurdi. Oradan hava alurdi.” (KK 6).

Tandır günün ilk ışıklarıyla birlikte yakılarak güne başlanırdı. Toprağa gömülü bir fırın gibi görebileceğimiz tandır ilk yanışında oldukça yoğun bir duman çıkarmaktadır. Bu duman kısa süre içerisinde çekildikten sonra tandır, ilk olarak günlük yemeklerin pişirilmesi için kullanılmaktadır. Tandırın üstüne “hetircek” adındaki yemek pişirmek için konulan gvelerin tandıra düşmesini engelleyen demirden aparat konulmaktadır.

içinde yakılan tezeklerin ilk yoğun ısıyla pişirilen yemeklerin ardından tandırın dibi kzlenmeye başlamaktadır. Kz halini alan yakacakların olduğu tandırın iç kısmı ıslak bir bezle silinerek duman ısı ve varsa pislikler alınmaktadır. “Srck” adı verilen bezlerle yapılan bu işleme “tanduri almak” (KK 7) denilmekteydi.

Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra gün içinde hazırlanıp “dastar” adı verilen bezin üzerine dizilen hamurlar(kut) “ırapata” adı verilen aletle açılıp tandırın iç kısmı biraz da ıslatılarak yapıştırılmaktadır. Pişirilen ekmekler, “eğiş” adı verilen küçük ve büyük olarak iki boyu olan bir ucu yassı yuvarlak, diğer ucu kanca şeklinde tasarlanmış çeşitli amaçlarla kullanılan aletin yassı tarafıyla tandırın iç kısmından sökülüp alınmaktadır. Bu “kazıntı” ya da “golot” adı verilen bir diğer ekmek çeşidi ya da “kete” pişirilirken de bu şekilde yapılmaktadır.

Ekmek pişirmek için olmazsa olmaz aletlerin başında gelen “ırapata/rapata” tandırda pişirilmek için hazırlanmış ekmek, kete gibi yiyeceklerin hamurlarını tandıra yapıştırmak için kullanılan yuvarlak, ortası hafif şişkin ve içi ot,yn veya ul dolu bezden alete denir.

Şekil 33.KYEM- İrapata/rapata.

Pişirmek için hazırlanan hamurların dizildiği geniş ve uzun beze ise “dastar” denilmektedir. Bu bezle aynı zamanda hamurların üzeri de kapatılırdı. Altına yünden örülen kahverengi dastar üstüne hamurları kapatmak için beyaz kumaş kullanılmaktadır (KK 7).

Ekmek pişirme işleminden sonra da tandırın işlevi devam etmektedir. Tandırdaki sıcaklık, üstü “sac” adı verilen tandırın sıcaklığının muhafaza etsin diye tandırın üzerine kapatılan yuvarlak tandır kapağı ile kapatıldığı için uzun süre korunmaktadır. Bu sıcaklık da insanlar tarafından sonuna kadar kullanılmaktadır. Bunun için de son olarak tandırın dibine “debbe” ya da “gafiga”larla su konularak ısıtılmakta ve ihtiyaç halinde kullanılmaktadır.

Gafigalar daha tandırın üzerinde ya da sobanın üzerinde su ısıtmak için kullanıldıkları için altları geniştir ancak güğümler tandırın içindeki küle gömüldüğü için sıcaklıktan daha iyi yararlanmaları için alt kısımları daha dar olmaktadır (KK 31).

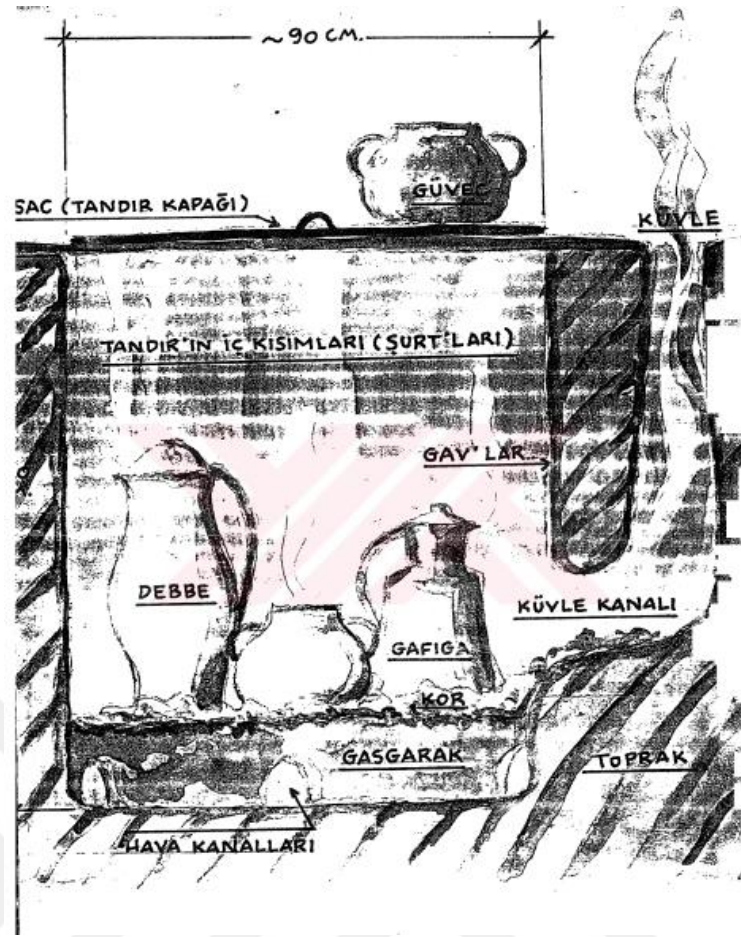

Şekil 34. Gafıga ve güğüm/debbe.

Tandır aynı zamanda fırın olarak da kullanılmaktaydı. Burada baklava, börek ya da kurabiye pişirilirdi. Tandırın içine konulan iki tarafı kesilmiş teneke sayesinde tepsi sıcakla doğrudan temas etmemektedir. Bu sayede daha dengeli bir pişme işlemi gerçekleştirilmektedir.

“Tandurun içinde böreç, baklava, gurebiye büşürürdük. Tenekeyi de ayarlı bişsin diye goyarduh. Orada bişen çoh lezzetli olirdi.” (KK 7).

Tandırın muhafaza edilen ısısı bazen sonraki güne bile aktarıldığından dolayı su ısıtmak için kullanılan “gafıga, güğüm ya da debbe” gibi adları olan ısıtma kapları tandırın dibine konulmaktadır. Bu sayede sürekli sıcak su temini sağlanmaktadır.

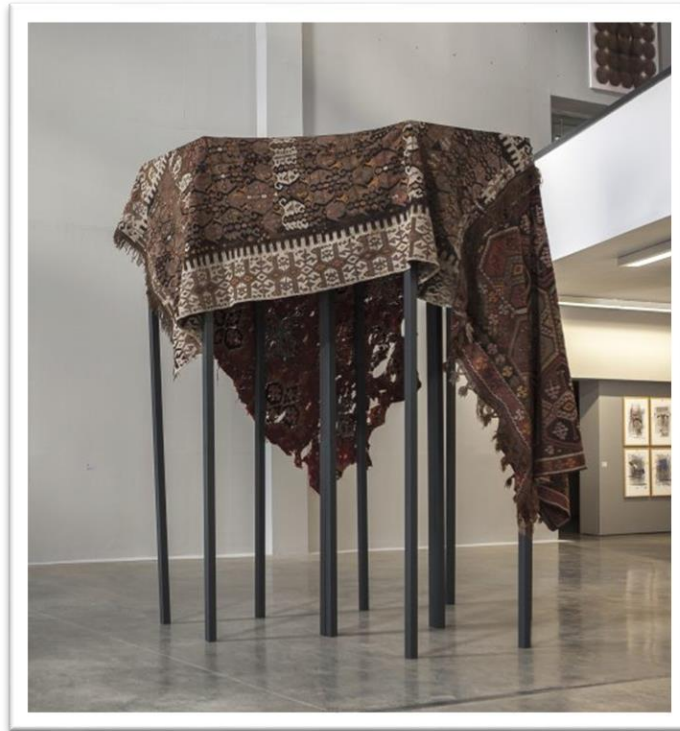
Şekil 35. Tandırın kesiti (Uçar, 1998 (B), s. 111).

Tandırlar yandıktan sonra içindeki sıcaklık bir müddet daha muhafaza olmaktadır. Tandırın üzerine “iskemli” adını verdikleri kısa dört ayaklı masa benzeri bir eşya konularak sıcaklığın yayılması sağlanırdı. İskemlinin de üzerine kilimler atılarak sıcaklığın yukarı değil de yanlara yayılması sağlanmaktaydı. Bu iskemlinin etrafına oturan insanlar tandırın son kalan sıcaklığından faydalanmaktaydılar.

Şekil 36. ŞKİA- İskemli ve eğiş.

“İskemli dört ayaklı bir masa gibi, kare şeklinde. Koyuyorsun tandırın üzerine. Onun üstüne de kilim atıyorsun. Kilimlerin ucu da aşağı sarkıyordu. Oturduğun zaman dizlerini örtüyordu. Ayakları bazen bağdaş kurup otururduk bazen de tandırın içine asardık.” (KK 1).

Şekil 37. Hüsamettin Koçan'ın "Ayağımdaki Diken" sergisindeki iskemli yorumlaması.

Kışın soğuk günlerinde çocuklar hatta bazen evli çiftler bile iskemlinin etrafına yatağını serip yatmaktaydı.

“Yatakları da sererdiler iskemlinin dört bir yanına yorganların bir ucunu da atarduh iskemlinin üstüne, herkes sıcak sıcak yatardı.” (KK 2).

Kışın soğuk gecelerinde evin ahalisi iskemlinin başına dizilirlerdi ve iskemlinin üzerine konulan gaz lambasının ışığında zaman geçirirdiler. Evlerinin bir odasında soba yananlar dahi yatana kadar burada oturmaktaydılar.

“Biz dedemin odasında yatardık ama yatana kadar tandur başında otururduk.” (KK 5).

“Gavurga ederdiler, gavut ufalardılar; iskemlinin üstünde yerdiler.” (KK 6).

Tandırılığın duvarlarında küçük küçük dolaplar bulunurdu (KK 14). Bu dolaplar küçük ve kapaksızdır. El hizasında bulunan bu dolaplar bu bölümde çalışan kadının ihtiyacı olan eşyalara hızlıca ulaşabilmesi için tasarlanmıştır (Uçar, 1998, s. 146).

Konak.

Konak evin bağımsız odasıdır. Ayrı bir girişi vardır ve misafirler genellikle burada ağırlanmaktadır. Her evin konağı bulunmamaktadır. Çünkü konak çoğu zaman ailenin değil aile dışındakilerin kullanımı için açılmaktadır. Kendi ailesinin barınmasını bile sağlamakta zorlanan ekonomik yönden sıkıntıları olan ailelerin konakları bulunmamaktadır.

Konak sahibi olmak ve bu konağı akraba bireylerine ya da köy ahalisinin hizmetine açmak bir büyüklük göstergesidir. Bu odalar çoğu akrabanın ya da mahallenin ortak kullanım alanlarıydı. Giderlerini de akrabanın ileri gelenleri ya da büyüğü karşılamaktaydı. Buna “konak açmak” denilmekteydi. (KK 3) .

Konaklar erkeklerin sosyalleşme alanlarıydı. Erkekler akşam buralarda toplanarak zaman geçirip ve en sonunda yatsı namazını da beraber kıldıktan sonra evlerine dağılmaktaydı.

“Kışın yatsı namazına kadar konaklarda da oturulurdu. Her mahallede bir konak olurdu. Erkekler oraya giderdi kadınlar da evlerde buluşurlardı. Erkekler konak odasında toplanırlardı. Orada soba yanardı beraber çay içer, sohbet eder, mukabele okur, cenk kitabı okur yatsı namazını kılar evlere dağılırlardı.” (KK 3).

Konaklar yerleşik toplumun kültür merkezleridir. Ben o kültüre yetiştim. Ama 87’de babamın cenazesini buraya getirdiğimde bir de baktım ki o konaklar bitmiş. Herkes küçük bir televizyon almış ve kurmuşlar. En büyük sorun da sık sık elektriklerin kesilmesi. Ama daha önceden akşam olduğu zaman millet konağa giderdi. Biz gençler kapıya yakın otururuz. Oradan birisi bağırır: Evladım git bi cingiliden su getir de içelim, der. Gider getirirsin. Çay içilir, anlatılır, cenk hikâyeleri okunur, tel helvası çekilir, yüzük oynanır, orta oyunu

gibi birtakım şeyler yapıldı. Yılın belli aylarında atışmalar olurdu. Reyhani gelir, Hicrani Baba gelir, başka âşıklar gelirdi. Günlere süren bu atışmalar köyde müthiş bir festival havası oluştururdu (KK 9).

Bu odalarda diğer odalarda olduğu gibi karyola bulunmazdı ama buralarda da yatılı misafir ağırlanırdı. Buraya “ev” bölümünden misafirler için hazırlanmış yün yataklar getirilerek serilir ve misafirler ağırlanırdı.

“Bazı evlerde misafirlerin ağırlandığı evden bağımsız dışarıdan girişi olan ayrı bir ev gibi konaklar olurdu. Orada yatak olmazdı ama mahatlar olurdu. Orada karyola olmadığı için ev sahibi yatak götürür serer ve misafirini ağırlardı.”(KK 3).

Bugün hala konak kültürü bazı köylerde devam etmekteyken birçok yerde mahalle odası, köy odası veya cenaze odası adıyla bazı değişikliklere uğrayıp birçok özelliğini kaybetse de kültürel olarak varlığını halen devam ettirmektedir. Önceden her gün açık olan konaklar günümüzde her zaman açık değildir.

Günümüzdeki köy ya da cenaze odalarını bu kültürü aktarma çabası olarak görmekteyim. Eskiden konaklar hayatın bir parçasıydı şimdi öyle değil. Eskiden gittiniz bir köye yapacak hiçbir şey yok. Ama konak orada, tel helvası orada çekiliyor, masallar orada anlatılıyor, cenk hikayeleri orada okunuyor.... Hayatın merkezi orası. Bizim Halil Efendi’nin Kütüphanesi (Hüsamettin Koçan’ın eğitim hayatından önemli bir yeri olan kişinin kütüphanesi) bir konaktaydı. Çok da güzel bir konaktı. Oralar bilginin de merkeziydi (KK 9).

Kılar/kiler.

Geleneksel Bayburt evlerinin halkın yaşamına cevap vermek için tasarlandığı görülmektedir. Kendisi üreten ve ürettiğini yemek durumunda olan bir topluluğun da geniş gıda depolama alanlarına ihtiyacı vardır. Bugünkü gibi alışveriş imkânlarının olmadığı göz önünde bulundurulursa o dönemde kilerlerin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Gıdaların depolanması için tereklerin altında bulunan “tump” kısmında dizili küp, zap ve cingoların dışında bazı evlerde “kılar” adında depolama alanları bulunurdu. Buraların dışarıya herhangi bir penceresi yoktur.

Tuvalet.

Tuvalet bu yapılarda bulunmamaktadır. İnsanlar ihtiyaçlarını ahırlardaki hayvan dışkılarının yanına, küllere ya da su kenarlarına gidermektedir. Bunun haricinde evlerin dışında tuvalet olan yapılar az da olsa görülmektedir.

“Ne arir tuvalet, coruğun yannarına gidirdiler.” (KK 6).

“Tuvalet de yok o zaman gidip hayvan tuvaletlerinin yanına yapıyorlardı, kaba yapıp oraya döküyorlar ya da çöpe yapıyorlardı.” (KK 9).

Ahır/ahur/dam.

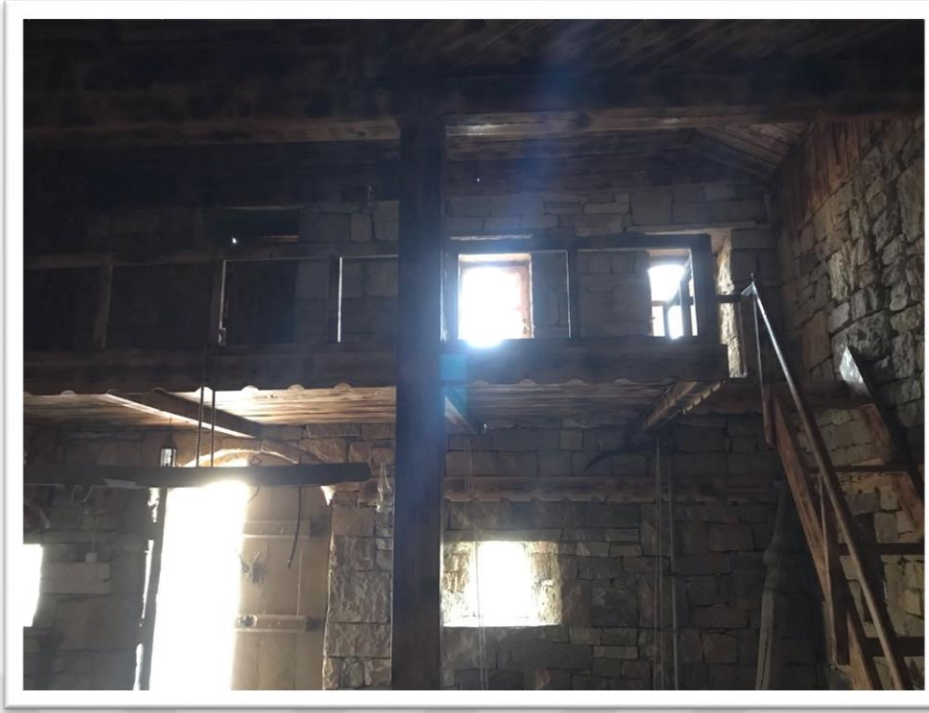
Bayburt’un özellikle kırsal yerleşiminde en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Hayvancılık onların hayatlarının önemli bir parçasını oluşturduğu için de hayvanların barındığı yerler evleriyle iç içedir. Kimi evlerde ahırlara hem dışarıdan hem de evden kapı açılırken bazı evlerde hayvanlar ahıra gitmek için insanların kullandıkları avluları kullanmaktadır.

Kışın ağır geçtiği bu coğrafyada ahırlar aynı zamanda evin ısınması için doğal bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda bazı evler o sıcaklıktan yararlanmak için ahırın üzerine yapılmıştır.

Şekil 38. Ahırın üzerine yapılmış bir ev.

Bazı ahırlarda “sekü” adını verdikleri asma katlar bulunurdu. Genellikle “hodah” adını verdikleri evin hizmetçileri buralarda yatarken ev ahalisinden de buralarda yatan insanlar görülmektedir. Şartlar geliştikçe ve ekonomik olanaklar artınca ahırlarda bulunan sekülerde yatma olayı da yavaş yavaş yok olmuştur.

Şekil 39. ŞKİA-Sekü.

“Bizim yoktu ama sıcak diye sekülerde yatanlar vardı. O zamanlar hayvanlar çok fazla kimyasallarla beslenmediklerinden olsa gerek çok kötü kokmazdı damlar.” (KK 5).

“Damda sekü olurdu ve burada da evin hodağı kalırdı. Orası hodağın yatah odası.” (KK3).

Sekülerin ortaya çıkmasında ısınmanın yanında bir de oda yokluğu ön plana çıkmaktadır. Kışın evlerde sadece bir odada soba yakılabiliyordu. Bunun yanında her iki günde bir yanan tandır da az da olsa ısı sağlıyordu. Sıcak oda sayısının azlığı nüfusun çokluğuyla birleşmesi insanları çeşitli çözüm yolları aramaya yöneltmiştir.

“Biz babam gille gışın damdaki seküde yatarduh.” (KK 6).

“Sekü imkânı minimal kullanmaktır.” (KK 9).

Seküler çeşitli dönemlerde farklı şekillerde algılandığı görülmektedir. Görüşme yaptığımız 1950 doğumlu kişiler sekülerde ya hodak adını verdikleri hizmetçilerin ya da fakir insanların yaşadığını söylerken daha yaşlı insanlar bunu bir zenginlik göstergesi olarak anlatmaktadır. Burada dikkat çekici olan değişen zamanın aynı mekâna biçtiği değeri farklılaştırmasıdır.

Sekülerin sıcaklığından dolayı tercih edildiğini düşündüğümüz zaman hayvan sahibi olmanın zenginlik göstergesi olduğu dönemlerde sekünün de değerli olmasını anlayabiliyoruz.

Çünkü hayvan sahibi olanın ahır olur ve ahırında ne kadar çok hayvanın varsa ahır ve doğal olarak da sekü de sıcak olacaktır. Ancak ekonomik şartlar geliştikçe hayvan sahibi olmak tek başına bir zenginlik olmaktan çıkmıştır. Evlerin yapımı kolaylaşıp ısınma olanakları da gelişince sekü önce hizmetçilere terk edilmiş daha sonra da oda olarak kullanımı tamamen yok olmuştur.

“Damlarda seküler vardı. Babam küçükken sekü yaptı biz küçükken. Rahmetlik anam yatamadı hayvanların kokusundan. Sıcığına sebep yatıyormuşlar. Oda yok, soba yok...” (KK 1).

Sekülerin oda olarak kullanılması terk edilmiş olsa da kuş bakan ve bu işi hobi haline getirmiş kişiler, ahırlardaki bu seküleri kuş bakmak ve kuşları dinlemek için kullanmaya devam ettiği gözlemlenmektedir. Ancak yakın zamanda kokudan dolayı kuş bakanlar da seküleri terk etmiştir. (KK 23).

Damların altı “kaldırım” adını verdikleri geniş taşlarla döşelidir. Bu taşlar dağdan plaka şeklinde çıkarılarak getirilir ve ahırın zeminine döşenirdi. Bu sayede hayvan pisliklerinin temizlenmesi kolay olmaktaydı. Zemine döşenen bu taşlar farklı isimlerle anılsa da şehrin birçok bölgesinde hayvan pisliklerinin süpürülmesini kolaylaştırdığı için kullanıldığı görülmektedir.

“Buralarda “akpahar daşı” denen farklı bir daş vardı yukarılarda çıkan. Ahurların altına yapardılar. Geniş tabaka çıkardı. Bir nevi parke taşı gibi görev görirdi.” (KK 1).

“Damların altına plaka taşlar olurdu. Bunları dizediler ve süpürmesi kolay olurdu.” (KK 3).

“ Damlara galdurum döşerdiler. Koşmer’in (Arpalı’da bulunan suyu sevilen ve biraz da kutsallık atfedilmiş çeşme) yoharısındaki dağdan çıhardıp getirür malların altına döşerdük. Torpah olsa deşülürdi.” (KK 6).

Damlarda hayvanların bulunduğu bölümlerin ortası biraz daha alçak olurdu. Bu sayede her iki taraftan hayvanların bulunduğu bölümden süpürülen “mayıs” adını verdikleri hayvan dışkıları bu alçak bölümde biriktirilirdi. En sonunda “hal” adında dozerin ağzına benzeyen bir aletle sürüklenerek ahırın en başına götürülürdü. Burada “teklik” denilen içeriye doğru derinleşen yaklaşık bir metre genişliğinde bir bölüm bulunurdu. Hayvan dışkıları daha sonra dışarı taşımak için burada depolanırdı. Daha sonra bu dışkılar sepet, galat ya da “dezgere/gejgere” adında iki kollu taşıma aletiyle dışarı taşınırdı. Daha sonra el arabalarıyla bu taşıma işi gerçekleştirilmiştir (KK 2).

Evin dışında biriktirilen bu dışkıları “mayıs” adı verilirdi. Bu hayvan dışkıları ilkbahar mevsiminin gelmesiyle altına saman serilerek yayılır ve “tepme” haline getirilirdi. Ardından ayaklarla ve “loğ daşı” adını verdikleri silindir biçimindeki taşla düzleştirilerek kurumaya bırakılırdı. Belli kuruluğa ulaştıktan sonra altına serilen samanın kolaylaştırılması ile kare şeklinde kesilerek biraz daha kuruması için birbirlerine dayayarak dik halde bekletilir. Kuruma işleminin son aşamasında ise üst üste dizilerek adeta bir metre yüksekliğinde bir duvar oluşturulmaktadır. Haftalar süren bu işlem ile elde edilen “tezek” adı verilen yakacak sayesinde evler kışın sıcak olabilmekte ve ekmek pişirilebilmektedir (KK 1, KK 6).

Şekil 40. Loğ daşı.

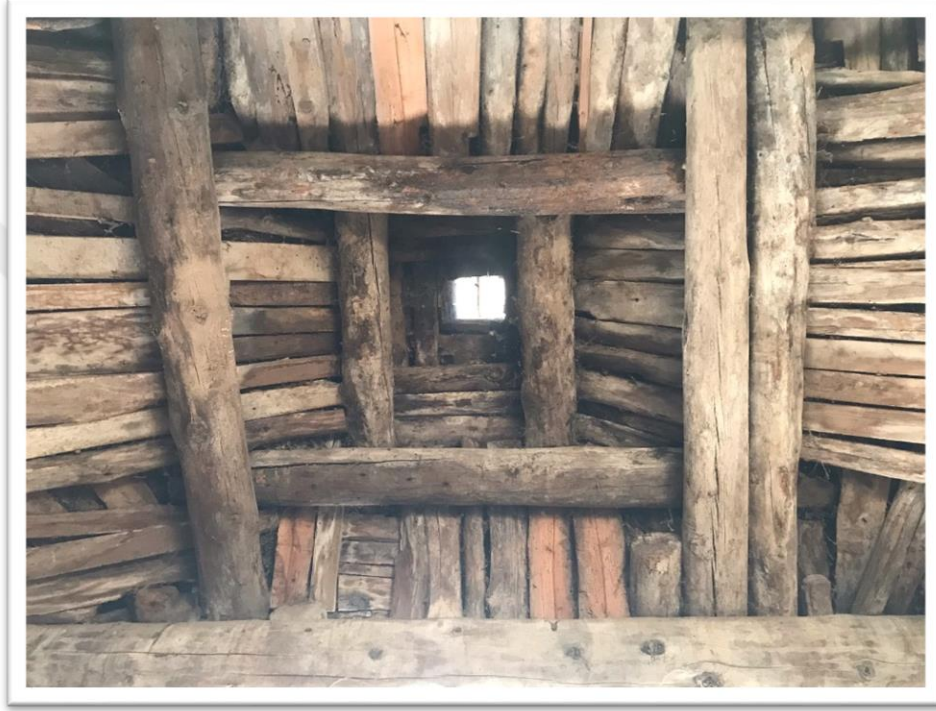
Damlarda hayvanların birbiriyle temas etmemesi için aralarına bölmeler yapılırdı. Bu bölmeler genelde ahşaptan yapılırken bazı yerlerde ahırın zeminine döşenen büyük plaka taşlarıyla da yapılmaktadır.

Ahırlarda sadece büyükbaş hayvanlar yaşamamaktaydı. Büyükbaş hayvanlarla birlikte aynı mekânı kuşlar da paylaşmaktaydılar. Ahırın tavanına yapılan kuş yuvalarında yüksek değeri olan kuşlar yetiştirilirdi (KK 23). Bu kuşların yuvaları bazı bölgelerde “kem” adı verilen otların örülmesiyle elde edilen urgan benzeri iple yapılırdı. Doğal malzeme olması ve kuşların rahatça yumurtalayabilmeleri için böyle bir yöntem kullanılmaktadır.

“Kuş besleyen çok olurdu. Onlar da damda yaşırdı. Dam kuşu derlerdi onlara. Kavgalar edilirdi, alınıp satılırdı. Onların yemesi için de yem parçaları atılırdı.” (KK 3).

“Damın bir köşesinde sırkla ya da kemden örülerek yuva yapılırdı. Sırıta gezer öter kemden yuvasında yumurtlar.” (KK 1).

Ahırların tavanları da havalandırmayı sağlaması için kırman tavan yöntemine göre yapılıyordu ancak buradaki evlerdeki gibi estetik kaygı gözetilmeden yapılıyordu. Çünkü ahırda kırman tavanın işlevinden yararlanılmaktadır. Evde görüntüsü de önemlidir. Bu sebepten dolayı evlerde işlenerek kullanılan keresteler ahır ya da samanlık gibi bölümlerde hiç işlenmeden ya da küçük işçiliklerle kullanılmaktaydı.

Şekil 41. Ahır bacası.

Tüm bu bilgiler ışığında üç katmanlı bir yaşam alanı ahırlarda bizi karşılamaktadır. Ahırın zemininde yaşayan büyükbaş hayvanlar, ahırın ortası denilebilecek nokta olan seküde yaşayan insanlar ve tavanda yaşayan kuşlar bu üç katmanda birbirlerini rahatsız etmeden yaşamaktadır.

Kom.

Komlar küçükbaş hayvanların barındığı yerlerdir. Buralarda da aynı ahırlarda olduğu gibi yiyeceklerini yemeleri için kullanılan “ahır” adını verdikleri bölmeler yer alır. Ancak buradakiler damlardakilerden biraz daha küçüktür.

Komların altları sürekli temizlenme ihtiyacı duyulmadığı için damlar gibi plaka taşlarla kaplanmamaktadır. Buradaki “gılık” adı verilen küçükbaş hayvan dışkıları büyükbaş

hayvanlarda olduğu gibi sürekli temizlenmemektedir. Burada amaç çok iyi sıkışmış ve kalorisi yüksek bir yakacak elde etmektir. Günlerce üstünde yürüyen, yatan hayvanlar bu sıkıştırma işlemini en iyi şekilde gerçekleştirmektedir. Sıkışmayı desteklemek için çeşitli yöntemler de denenmektedir (KK 3).

“Kerme daha iyi sıkışsın diye kar dökerdik üstüne.” (KK 4).

“Kerme” adını verdikleri bu yakacak evlerde yakılan en iyi yakacaktır. Bu da tıpkı “tezek” gibi bel yardımıyla kesilerek çıkartılır ve kurutulurdu. Kurutulduktan sonra da kışın yakılmak için muhafaza edilirdi. Kermeler kalorisi yüksek olduğu için kışın en soğuk aylarında yakılırdı. Bunları tandırda yakmak pek tercih edilmezdi.

“Kerme kömürden de güzel yanan bir yakacaktır.” (KK 3).

Şekil 42. Kerme.

Pin.

En küçük mimari birimdir. Burada tavuk, horoz gibi kanatlı canlılar yaşar. En küçük canlıların yaşadığı yer de diğerlerine göre küçük olması doğaldır. Bir merdiven altı ya da balkonun altına yapılabildiği gibi kendi başına bir yapısı da olabilmektedir. Buralar sıcak olması için küçük yapılarıdır (KK 1).

Pinlerin içinde tavukların tünemesi için bir sıruk ve yumurtlamaları için de “folluk” adını verdikleri altı saman ile yumuşak hale getirilmiş bir bölüm bulunur. Buranın içine yumurtaya benzeyen şeyler konularak tavuğun buraya yumurtasını yapması sağlanır.

Cıvcıv çıkarmak için yumurtaların üzerine yatırılan tavuklar pinden ayrı bir yere alınır. “Tusha(tuğsa) yatmak” adı verilen ve yaklaşık bir ay süren bu işlem boyunca yumurtaların üzerinde bekleyen tavuk uygun bir yere taşınarak yemi ve suyu burada verilmektedir.

Pinlerin kapı ve pencereleri sansar ve tilkilerin saldırılarından tavukları korumak için sıkı yapılmıştır. Çok küçük deliklerden girebilen bölge halkının “has” adını verdiği sansarlar tavukların baş düşmanıdır.

Merek/samanlık.

Hayvanların kışın yiyecekleri saman, ot ya da yakacakların depolandığı yerlerdir. Taş duvarların üzerine yapılan klasik toprak baca ile kullanıma hazır hale getirilir. İçi ya da dışı sıva istememektedir. Buralar bazı yerlerde tamamen ahşaptan da yapılabilmektedir.

Bu bölümün amacı yağmur ve kardan burada depolanan ürünleri muhafaza etmek olduğu için soğuktan korunmak amaçlı yalıtım çok fazla önemsenmemiştir.

Samanlar makara ile ya da ev ahalisinin sırtına aldığı galat, sepet ya da çuvalın bir hayli büyüğü olan “heşe” gibi taşıma gereçleriyle baca boşluğuna kadar çıkarılıp dökülerek merek doldurulurdu. Bu bacalar olmasaydı samanlıkların tavana kadar doldurulması mümkün olmayacaktı. Bu sayede mekândan en üst düzeyde verim alınmaktadır.

“Buraların penceresi olmazdı ama bacaları olurdu. Saman buralardan döküldüğü için de bacaları biraz daha büyük olurdu. Galatlarla bacalara çıkarır aşağıya tökerdik.” (KK 1).

Samanlıklara tika basa doldurulan samanlar aşağıdaki kapı açıldıktan sonra yavaş yavaş hayvanlara yedirilerek kışın güvenli bir şekilde geçirilmesi sağlanırdı.

Merekler evi sıcak tutması için evin kuzey tarafına yapılmaktadır. Bu sayede kışın evin soğuğa karşı yalıtımı sağlanmaktadır. Ancak yangın gibi afetler için büyük tehlike arz etmesi de olumsuz yönü olarak öne çıkmaktadır.

Bazı yerlerde mereklerin içerisinde bir sonraki sene ekilecek buğdayın muhafaza edildiği “sarpı” adında kerpiç duvarlarla ayrılmış bölmeler bulunmaktadır. Bu bölmelerin içerisine gelecek yıl ekilecek tohumlar konularak üzeri kilim, çuval gibi şeylerle örtülür. Daha sonra da üzerine saman konulur. Bahar gelip de ekinlerin ekilme zamanı gelene kadar buradaki saman tükenmekte ve sarpılardaki tohumlara ulaşım sağlanmaktadır.

Sarpıların yapılmasındaki amaç üretimin devamı için olmazsa olmaz olan tohumları koruma altına almaktır. Çünkü o dönemlerde buğday, arpa gibi tahıllar tıpkı para gibi kullanılmaktaydı. Özellikle evin gençleri bunları ya bakkallara verip karşılığında istediğini

almakta ya da para karşılığı satabilmektedirler (KK 14). Samanlığın bir köşesinde bulunan “sarpı” adındaki bölmeler bu tehlikelerin önüne geçen önemli yapı unsuru olarak görülmektedir.

Huşkuluk.

“Huşku” tezeğin ufalanarak küçük parçalara gelmiş haline denmektedir. Bu hali sobada yakılamadığı için “huşguluk” denilen yerde saklanırdı. Buradan alınarak ahırda hayvanların altına dökülürdü. Bu sayede hayvan idrarlarıyla ıslanan yerler kurulanmış olmaktaydı.

“Koyunların altını süpürür huşkuluğa kordular. O yanardı kendiliğinden. Daha sonra hayvanların altını kurulamak için sepilirdi.” (KK 1).

Büyük yapının en önemsiz bölümüdür. Bu bölüm yarı açık bir yapıdır.

“Bu çok da bir yapı değildir. Evin bir köşesinde bulunur.” (KK 1).

Baca/dam.

Bacaları evin bölümlerinden biri olarak sayabiliriz. Hatta bacalar geleneksel Bayburt evlerinin en çok kullanılan yerleridir. Köylerde zeminde yaşanan hayatın yanında bacalarda da bir hayat yaşanmaktadır.

Bacalar çocuklar için bir oyun alanı, gençler için düğün seyredebilecekleri bir seyir alanı, büyükler için kışın çamur olan yollar yerine bir yerden bir yere gidebilmek için bir yol olabilmektedir.

“Bacalarda bir yaşam alanı oluşurdu. Düğünler oynanırdı, çeşitli oyunlar oynanırdı, bir yerden bir yere gitmek için kullanılırdı. Çünkü yerler çamur.” (KK 3).

Bacalarda insanların zaman geçirmesi ev sahibi için de istenen bir durumdur. Çünkü bacalardaki insanlar bacanın toprağını çiğneyerek toprağın sıkılaşmasını sağlayacaktır. Bu da bacanın su geçirmesine engel olacak ve sağlamlığını artıracaktır.

Evin duvarlarının üzerine kalın ağaçların üzerine çekilen toprağın sıkıştırılmasıyla oluşturulan baca evin yağmurdan ve kardan korunması için özel tekniklerle yapılırdı. Sürekli onarılması ve korunması gereken bir yerdir. Sürekli yağmur sularıyla akıp giden toprak yeniden yerine konulması ve en önemlisi de duvarların üzerine gelen kenarlar sürekli gözden geçirilmelidir. Buraların sağlam kalması duvarların da sağlam kalması demektir. Duvarların zarar görmesini engellemek için çayırırlardan kare şeklinde kesilen çimler getirilerek buralara döşenirdi.

Evin tavanında en çok toprak kaybının yaşandığı yerler kırman çatıdan dolayı diğer yerlerden yüksek olan baca kısımlarıdır. Yağan yağmurla buralardan akan toprak oluklardan yere akar ya da bacanın üzerinde kalmaktadır. Buralar tekrardan toprakla dolduruldukça bacanın yükü günden güne artmaktadır. Bazı durumlarda tavanı destekleyen ağaçtan kolonlar bu yükü taşıyamamakta ve tavan çökebilmektedir. Bunun için kar yağdığı zaman bacada biriken kar hemen bacadan aşağı kürenmeliydi. Bunun için odun kürekler ve kepçe ağzına benzeyen “hal” adı verilen ahurda mayısları da sürükleyip “teklik”e götürmek için kullanılan bir alet vardı.

“Damlar sürekli akardı. O yüzden devamlı toprak çekmek durumunda kalınırdı. Bazı evlerin tepesinde bir metre toprak birikirdi. Aktıkça toprak koyarlardı. Kadınların çilesi yağmur çok yağdığı zaman yatağınızın başında üstten aşağıya cıp cıp “damçı” derlerdi.” (KK 3).

“Garlari halınan sürer atarduh aşağı.” (KK 6).

Şekil 43. Hal.

Yeni Ev.

Şekil 44. Yeni ev

1980’li yıllarda ülkede yaşanan ekonomik rahatlama ve gelişim insanların hayatlarına da etki etmiştir. Ailenin küçülmesi yolunda atılan ilk adım olarak ortaya çıkan “modern dönem evi”ne geçiş sürecindeki “ara form” olarak değerlendirebileceğimiz “yeni ev” bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Birçok özelliğiyle eski evin geleneklerini sürdüren bu yeni mimari anlayışta köklü değişiklikler de mevcuttur. Türkler her yenilikte olduğu gibi bunda da eskiyi tamamen silip atamamıştır. Bir müddet iki yapı yan yana devam etmiştir ve aradan epey zaman geçtikten sonra “eski ev”le aradaki kapılar kapatılmıştır.

Çoğu zaman “eski ev”in yanına yapılan bu yapıların ahırla da bağlantısı devam etmektedir. Tandırlığın bulunduğu ev bölümüne, oradan da ahıra ve samanlıklara açılan kapılarla kurulan bu bağlantı zamanla çeşitli sebeplerle kapatılmıştır. Hijyen endişesi ve rahatsız edici koku bu sebeplerin başında gelmektedir.

İnsanlar eski zamanlarda ahırlarda hayvanlarla birlikte sekülerde yaşamaktaydı. Ancak yeni ev ile birlikte seküler terk edilmiştir. Sekülerin terk edilmesinin altında çeşitli sebepler olsa da en önemli sebeplerden bir tanesi de ahırlardaki rahatsız edici koku olduğunu söyleyebiliriz.

Bu kokunun rahatsız edici hale gelmesinin altında ise kimyasal hayvan besinlerinin yattığı söylenmektedir (KK 6).

Bazı evler “eski ev”den tamamen bağımsız olarak yapılsa da mantık aynıdır. Ortada geniş bir salon ve o salona açılan odalar. İlk yapılan “yeni ev” formlarında tuvalet, banyo ve mutfak da bulunmamaktadır. Banyo ihtiyacı genel olarak odaların köşelerindeki kehrizler ile giderilirken tuvalet de evin dışında bağımsız bir yapı olarak görülmektedir. Mutfak olarak ise evin bitişiğindeki tandırlık bölümü kullanılmaktadır.

“Yeni ev” olarak tanımladığımız bu yapı tek kat ya da iki kat olarak yapılsa da her iki katın da ayrı girişleri bulunmaktadır. Üst kata çıkmak için evin dışından bir merdiven yapılmıştır. Bu merdiven ile alt katın girişi birbirini engellemeyecek şekilde yapılmıştır. Merdivenle çıkılan üst katta bulunan balkon çoğu evlerde evin iki tarafını dolanmaktadır.

Bu yeni evde eski evde olduğu gibi her evlenenin bir oda aldığı ve “gelinlerin üst üste geldiği”(KK 7) bir yapı yoktur. Burada yine “birlik durma” adının verildiği gelin ile kaynananın aynı evde yaşadığı yaşam formatı olsa da birden fazla gelinin aynı evde uzun süre yaşamasına pek müsaade edilmezdi. Bir süre sonra büyük geline bir ev yapıp ayırmak icap ederdi. Geleneğe göre evin en küçük erkeği de baba evinde kalarak büyüklerini onlar hayatta kaldığı süre boyunca bu evde bakmaktaydı (KK 13).

Bu “yeni ev” dediğimiz geçiş formu bugün dahi varlığını sürdürmektedir. Bu evler dönemine göre taş, kerpiç, tuğla, briket gibi çok çeşitli yapı malzemeleriyle yapılmıştır.

Yeni evde pencereler eskisine göre oldukça büyümüştür. Tahtadan yapılmış pencerelere çivilerle tutturulup “macun” denilen malzemeye sıkıştırılan camlar çift olarak kullanılmaktadır. Pencerelerden biri içeri biri de dışarı doğru açılmaktadır. Pencerelerin ortasında yatay olarak uzatılmış demirler bulunmaktadır.

Duvar kalınlıkları yalıtım malzemeleri ve tuğla gibi kendinden yalıtımlı malzemeler kullanılmaya başlayıncaya kadar aynı kalmıştır. Zamanla çamur baca kısmen terk edilerek beton baca kullanılmış ve daha konforlu çatı örtü sistemine geçilmiştir.

Suyun ve elektriğin kırsalda yaygınlaşmasıyla birlikte evlere giren bu imkânlar ilk başlarda sıva üstü çözümlerle yaygınlaşsa da daha sonra yapılan evlerde sıva altına alınmış ve görüntü kirliliği ortadan kaldırılmıştır.

İlk başlarda tezek ile ısıtılan sobaların yerini zamanla kömürlü sobalar almış ve yakın zamanlarda bu evlerde kalorifer sistemleri de yaygınlaşmıştır

Görüldüğü gibi “yeni ev” olarak adlandırdığımız bu geçiş dönem yapısı gelişimin ortaya çıkardığı bir üründür. Bundan dolayı şartlar sürekli iyileşmektedir. Her yapılan evde konfor biraz daha iyileştirilmiştir.

“Yeni ev” formatının bölümleri şunlardır.

Salon.

“Yeni ev” yöre insanının ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. “Eski ev” ile bazı benzerlikleri olduğu görülmektedir. Yeni evde de eski evde olduğu gibi girişte salon adı verilen bir “sofa” bulunmaktadır. Buraya tüm odaların kapıları açılmaktadır. Bu sofa eski evdekinden biraz daha geniştir ve buranın zemini serilidir. Ancak eski evdeki sofayla tek farkı serili olması değildir. Burası artık oturulan, yemek yenen hatta yatılan da bir yere dönüşmüştür.

Daha önce “eski ev” bölümünde “düzükoşu evi” ile benzerlik ilişkisi kurduğumuz salon bölümü, geleneksel Türk evlerindeki “sofa”ya da oldukça benzemektedir. Geçiş dönemi mimari yapısı olduğu için salon, “eski ev”lerde sadece geçiş için kullanılan sofa gibi kullanılmış olsa da burası zamanla ailenin en çok zaman geçirdiği yere dönüşmüştür (KK 7).

İlk döneminde odalardan farklı olarak zemini döşeme olmayan bu geniş ve uzun bölüm zamanla mobilyalarla döşenmiş ve sobanın da gelmesiyle oturma odası benzeri bir yapıya bürünmüştür. Tüm odalara açılan kapısı olduğu için de burada yakılan sobayla tüm evi ısıtma isteği sobanın “ilkel bir kalorifer sistemi” gibi işlev görmesine sebebiyet vermiştir.

Oturma odası.

Salonun oturma odası mantığıyla kullanılmadığı evlerde ailenin günlük yaşamını geçirdiği, kışın sobanın yandığı, tv veya radyo gibi eğlence araçlarının ve yatağa dönüşen “çekyat” adındaki koltukların yer aldığı odadır.

Burası salonla birlikte evin en işlevsel bölümüdür. Bu oda kışın ailenin zamanının büyük bir bölümünü geçirdiği yerdir. Yemek odası, oturma odası gibi işlevlerinin yanında burası bazı ailelerin soğuk kış günlerinde birlikte yattığı bir yatak odasına da dönüşmektedir.

Oturma odalarında sandığın üzerinde yüklükler bulunmaktaydı. Bu yüklüklerdeki yataklar her akşam açılarak serilir ve ailenin, evin en sıcak odasında konforlu bir şekilde uyuması sağlanırdı.

“Yatahlari sererdük, herkes sıcah yatardi.” (KK 7).

İnşaat yapılırken kalıp olarak kullanılan tahtalar bazen evin zeminine döşenmektedir. Bu tahtalar odaların sıcak olmasını sağlamasına rağmen estetik açıdan güzel bir görüntü ortaya koymamaktadır. Bu sebepten dolayı bu tahtanın üzerinde “halıfleks”(KK 8) adının verildiği tüm zemini kapatan duvardan duvara halılar bulunmaktadır. Bu halının üzerine de bazen görsel olarak daha güzel olduğu düşünülen bir halı serilmektedir.

Tahta zeminin üzerine serilen duvardan duvara halının zemine döşeli, görsel olarak güzel olmayan döşeme tahtalarını kapatmasının yanında odanın sıcaklığına da katkısı vardır. Zemin ne kadar kapanırsa ev o kadar sıcak olacaktır.

“Köti döşemeler gapansın diye de halıfleks sererdiler. Eyi de sıcah olurdi.” (KK. 8).

Oturma odası denilen bölüm günlük kullanıldığı ve ailenin en çok zaman geçirdiği yer olduğu için burası oldukça sade döşenmiştir. Kışın çoğu evde sadece bu odada soba yanmaktadır. Bazı evlerde başka odalarda soba olsa da sürekli sıcak tutulması gereken oda burasıdır. Diğer yerlerdeki sobalar gece yatmadan kısa bir süre önce yakılarak odanın ısınması sağlanmaktadır. Eğer evde başka bir soba yoksa soğuk kış günlerinde tüm aile oturma odasında beraber yatmaktadır.

Oturma odası da misafir odasının dışında misafir ağırlanan yerlerdendir. Bayburt'ta kullanılan tabirle “günlük” denilebilecek daha yakın veya “komşuluk” adı altındaki misafirler oturma odasında ağırlanmaktadır. Erkekler akşam evden çıkıp konaklara ya da kahvehanelere gittikleri gibi kadınlar da birbirlerinin evlerine gitmektedir. Bu misafirlik her gün gerçekleştiği için günlük hayatlarını geçirdikleri oturma odasında, misafir ağırlamakta bir mahsur görülmemektedir.

“Ağır misafir” kavramıyla ifade edilen ağırlamalar oturma odası yerine misafir odasında gerçekleşmektedir. Eğer bu misafirlik kadınlı-erkekli bir grupla gerçekleşiyorsa kadınlar oturma odasında erkekler ise misafir odasında ağırlanmaktadır.

Misafir odası.

“Eski ev”lerde bulunan “konak” “yeni ev”de “misafir odası” kavramıyla karşılanmaktadır. Burası genel olarak salon olarak bilinen ama Bayburt geleneksel mimarisinde farklı bir isimle bahsedilen evin en büyük ve en süslü odasıdır.

Bu odada en güzel eşyalar bulunur ve bu oda çok az kullanılır. Burası evin ahalisi tarafından değil de misafirlerin kullanması için yapılmıştır (KK 7). Bazı konutlarda bu odanın içeriye açılan kapısının yanında dışarıya da açılan bir kapısı bulunmaktadır. Bu kapı sayesinde

misafirler evin içine sokulmadan ağırlanabilmektedir. Bu kapı da eski evlerde bulunan “konak”ın bir uyarlaması olduğunun göstergelerinden biridir.

Mutfak.

Geçiş dönemi mimari yapısı olarak aktardığımız “yeni ev”de iki çeşit mutfağa rastlamaktayız. Birincisi “eski ev”de tandırlık ve tereklerin bulunduğu “ev” ya da “düzükoşu evi” gibi isimlendirmelerle anılan bölümdür. Burası önceki mimari yapıdan aktarılan bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu geçiş sürecinde buralar bir müddet mutfak olarak kullanılmış ve zamanla kapıları kapatılarak evle bağlantısı kesilmiştir.

İkinci tür mutfak ise tıpkı “modern dönem evi”nde olduğu gibi bir yapıdır. Bu bölüm de yine geçiş dönemi yapısının yansıması olarak göze batmaktadır.

Tuvalet/banyo.

Tuvalet ilk kez “yeni ev” dediğimiz mimari yapı ile birlikte evin içine girmeye başlamıştır. Evlerde şebeke suyunun yaygınlaşmasıyla birlikte içeriye yapılan tuvaletlerin bulunduğu evlerin de sayısı artmaya başlamıştır. Ev içindeki tuvaletin yanında dışarıda da tuvaletlerin bulunduğunu söyleyebiliriz.(KK 10)

Eski evlerde hemen hemen her odada bulunan banyo terk edilmemişse de bağımsız bir banyo yine tuvaletin yanına eklenerek modern “ev”e geçişe bir adım daha atılmıştır.

Tandırılık.

Yeni evler yapıldıkça tandırlık da ayrı bir yapı olarak evden ayrılmıştır. Evin bitişiğinde de olsa ayrı da olsa girişi olan ama genel olarak geleneksel özelliklerini koruyan bir yapı olarak varlığını uzun yıllar sürdürmüştür.

Tandırlıklar bu dönemde evin içinden çıkarak bağımsız bir bölüm olarak varlığını sürdürmeye başlayınca kısmen ortak kullanılan tandırlara daha çok rastlanır olmuştur. Tandırların ortak kullanılmasının sebeplerinden bir diğeri ise artık eskisi kadar tandır yakılmamaya başlanmasından kaynaklanmaktadır.

“Eski ev”lerde tandır sadece ekmek yapmak için yakılmazdı. Yemek yapmak, sıcak su temin etmek ve ısınmak için de kullanılmaktaydı. “Eski ev”lerin nüfusunun “yeni ev”lerden daha kalabalık olduğu düşünülürse bu kalabalık nüfusu doyurmak için hemen hemen her gün ya da gün aşırı tandır yakmak gereklilikti (KK 24). Ancak “yeni ev”lerde aile küçüldüğü için tandırın yakılma sıklığı da azalmıştır. Bütün bunların yanında ev ile bağlantısı da kesildikten sonra tandırların paylaşılma sıklığı da artmıştır.

Çok yorucu ve yıpratıcı bir iş olduğu için (KK 24) zamanla tandır yakanların sayısında ciddi bir azalma olmuştur. “Modern dönem evi”ne geçmeden önce evin içinden çıkan tandırlık bu geçişi tamamladıktan sonra nostaljik bir unsur olma yolunda ilerlemektedir. “Eski ev” zamanında fırınlarda pişen somun ekmekler tandırda pişen lavaşlara tercih edilirken şimdilerde tandırda pişmiş ekmek daha makbul kabul edilmektedir.

“İlk şehir eşmeği(somun ekmeği) köve geldiğinde lavaşa sarmış da yemişler. Şimdi de lavaşı bulamıruh yiyeç.” (KK 6).

Ahır/samanlık.

Ahırlar da tıpkı tandırlıklar gibi evle bağlantısını bu dönemde koparmıştır. Çatı örtü sistemine geçerek birçok sorununu çözen ahırlarda havalandırmayı sağlamak için bacayla çatı arasına uzun borularla havalandırma delikleri yapılmıştır. Yine bu dönemde dağlardan çıkarılan plaka taşlarla döşenen zeminler beton yapılarak konfor artırılmıştır.

Ahırlar günden güne teknolojinin olanaklarıyla donatılmaya başlanmıştır. “Eski ev”de insanlarla beraber yaşayan hayvanlar bu yeni formda ayrı bir yapıya taşınmıştır. Bu ayrılıkta hijyen ile alakalı çeşitli sebepler ön plana çıkmaktadır.

Modern Dönem Evi.

“Modern dönem evi” bölgenin şartlarından çok çağın şartlarını önemseyen bir yapıdır. Ülkenin hemen her yerinde görebileceğiniz dar bir koridora açılan büyük bir salon ve iki ya da üç odadan oluşan tuvalet banyo ve mutfakla bir ailenin yaşaması için yapılmış konutlara denmektedir.

Bu evler çekirdek ailenin yaşaması için tasarlandığı için eski ve yeni evlerde olduğu gibi bir “toplanma merkezi” yoktur. Bu evlerde her oda ailenin bireylerine tahsis edilmiştir. Odalar çeşitli büyüklüklerde ve çeşitli işlevleri vardır. Bu yeni modelde doğanın söylediklerinden çok çağın bize dayattıkları etkili olmaktadır.

“Bu apartman hayatı dediğimiz lanse edilmiş bir modeldir. İnsanlar artık üst üste yaşamaya başlıyorlar. Orada da öneriyorlar: Size artık tandır yok, diyorlar. Onun yerine hobi ocakları oluşturuluyor. Buna modernlik de pek diyemeyiz” (KK 9).

Bayburt’ta bulunan bu evlerin genel olarak ülkedeki evlerle büyük benzerlikleri olmasına rağmen bölgenin şartlarına göre bazı değişiklikler taşıdığını söyleyebiliriz.

Bu evlerde de “misafir odası” adında az kullanılan süslü bir oda bulunmaktadır. Son zamanlarda yavaş yavaş terk edilmeye başlansa da buranın kullanımı az da olsa devam

etmektedir. Özellikle Bayburt gibi soğuk memleketlerde apartmanlarda kimse bu odalarda oturmadiğı için bu odalar soğuk olmaktadır. Bu da sürekli oturmayı tercih etmeme sebeplerinden biri olarak sayılabilir.

Misafir odasının haricinde evin girişe en yakın konumunda “oturma odası” adında bir oda da mevcuttur. Bu oda ailenin günlük yaşamda en çok zamanını geçirdiğı odadır. Eğer evde bir soba yakılacaksa burada yakılır. Kışın yemekler de soğuk olduğı için burada yenmektedir.

Bu odanın haricinde evin çocuklarının yattığı bir çocuk odası vardır. Bu oda da çocukların durumuna göre tasarlanmaktadır.

Anne ve babanın yattığı yatak odası evin son odasıdır. Bu odalarda “ebeveyn banyosu” adı verilen özel banyolar bulunabilir. Bu daha önce evlerde görülen kehrizlerle benzerlik göstermektedir.

Modern dönem evlerinde genellikle iki tuvalet bulunmaktadır. İçinde alafranga tuvalet, duş kabini, lavabo, banyo dolabı ve çamaşır makinesi gibi şeylerin bulunduğu büyük lavabonun yanında alaturka tuvalet ve bir lavabonun bulunduğu küçük bir tuvalet de bulunmaktadır. Bu evlerde büyük lavabolar sürekli temiz ve düzenli kalması için daha az kullanılmaktadır. Ev ahalisi daha çok alaturka tuvaleti kullanmaktadır.

Evde hem alaturka hem de alafranga tuvaletin bulunuyor olması bazı ihtiyaçları gidermek içindir. Çünkü yaşlı insanlar klozeti tercih etmektedir.

Müstakil modern dönem evlerinde evin kapısı doğrudan koridora açıldığı için yeni evlerde olduğu gibi bu evlerde de kapının girişine küçük bir giriş bölümü yapılmaktadır. Bu sayede soğukun kışın evi soğutmasının önüne geçmeye çalışılmıştır. Genellikle plastik doğrama ile yapılan bu giriş, ahşap ve demir doğrama ile de yapılmaktadır.

Evlerin balkonları da soğuktan korunmak için “cam balkon” adı verilen sistemle ya da plastik doğrama ile kapatılmaktadır. Bu sayede serin yaz akşamlarında ve bahar mevsiminde balkon aktif olarak kullanılmaktadır. Bu evin yalıtımına da katkı sağlamaktadır.

Modern dönem evlerinde iki adet balkon bulunmaktadır. Bu balkonlardan biri büyük, diğeri ise daha küçüktür. Küçük olan balkon daha çok depo ya da çamaşır asmak gibi amaçlarla kullanılır. Büyük balkon daha çok zaman geçirmek için kullanılan bölümdür.

Modern dönem evlerinde ısınma sistemleri son yıllarda kat kaloriferi ve doğal gaz dönmeye başlamıştır. Bayburt merkezde büyük oranda doğal gaz dönüşümü sağlansa da henüz merkez haricinde hiçbir yere doğal gaz ulaştırılmış değil.

Kırsalda evler büyük oranda kömürlü sobalarla ısıtılmaktadır. Kömürlü kaloriferlerin ve pelet yakıt sobalarının yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Son yıllarda tezek ya da kerme türü yakacaklar insanlarca tercih edilmemektedir. Bu tür yakıtlar daha çok tandırlarda değerlendirilmektedir. Yakın dönemde tandır yakanların sayısı oldukça azaldığı için hayvan dışkıları tezek haline getirilmeden gübre olarak kullanılmaktadır.

Modern dönem evlerinde ahır evden oldukça uzaklaştırılmıştır. Önceleri her evde bulunan hayvanlar büyük büyük mandıralarda toplanmış ve hayvancılık daha profesyonelce yapılmaya başlanmıştır. Teknolojinin gelişmiş imkânlarından yararlanan bu yeni yapılarda otomatik temizlik, yemleme, sulama gibi teknik olanaklar bulunmaktadır. Bu imkânlar sayesinde az kişiyle çok iş yapılmaktadır.

Ahırların evlerden uzaklaştırılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi de kokudur. Hayvan yemlerine katılan kimyasallar son yıllarda bu kokuyu rahatsız edici boyutlara getirmiştir. Ayrıca herkesin hayvancılık yapmayışı da kokuya duyarlılığı artırmaktadır.

Modern dönem evi yaygınlaşana kadar köylerde en fazla iki katlı evler bulunmaktaydı. İki ayrı müstakil girişi olan evlerin yerini bu dönemde tek bir kapıdan girilen üst üste bindirilmiş yapılar almıştır. Şehir merkezlerinde sıkça görülen bu yapılar son zamanlarda kırsalda da görülmeye başlanmıştır.

Son yıllarda evlerde mimari olarak bir değişim yaşanmadı buna yıkım denir. Toprak damlı evleri ya da bu taş evleri bugünkü yaşama uyarlayabilirdik. Modern ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde dönüştürebilirdik. Ama biz yıktık ve yerine beton yaptık. Aynı tornadan çıkmış gibi çirkin, iğrenç ve hiçbir özelliği olmayan, çirkin çirkin renklerle boyanmış evler ortaya çıkardık. İnsanlar kendilerine yaşam alanı yapmıyorlar, birer sığınak yapıyorlar. Parası olan da olmayan da aynı. Hatta parası olanlar daha kötü çünkü köylere apartman yapıyorlar. Köye apartman yapmak görgüsüzlüktür (KK 3).

Diğer Mimari Yapılar

Camiler.

Bayburt İslamiyet'e geçişle birlikte camilerle donatılmaya başlanmıştır. TUİK'in 2020 yılında açıkladığı verilere göre Bayburt'ta 256 tane cami bulunmaktadır (TUİK, 2022).

Camiler Bayburt'ta mimarisine oldukça önem verilen yapılardır. Bir yerleşim yerinin en güzel yapıları çoğunlukla camilerdir. Osmanlı'da toplumsal yaşam, şehrin ana unsuru olarak görülen camiler etrafında yoğunlaşmıştır (Akman, 2022, s. 20). Meydanlara cami yapma geleneği günümüze oldukça eski zamanlardan aktarılmıştır. Bayburt halkı da bu geleneğe uygun olarak camilerini meydanlarına ya da merkezi konumlara inşa etmiştir.

Bayburt'ta camiler çoğunlukla “Bayburt Taşı” adıyla ifade edilen sertliği az ve ince taneli olması dolayısıyla taş ocaklarından az çaba harcanarak çıkarılıp kolayca işlenen taşlar (Yağcıoğlu, Bak, & Şen, 2019, s. 92) ile inşa edilmektedir. Bu taşlar günümüzde çeşitli makineler yardımıyla çıkarılıp kolayca işlenmektedir. Ancak eskiden bunlar insan gücüyle yapılmaktaydı.

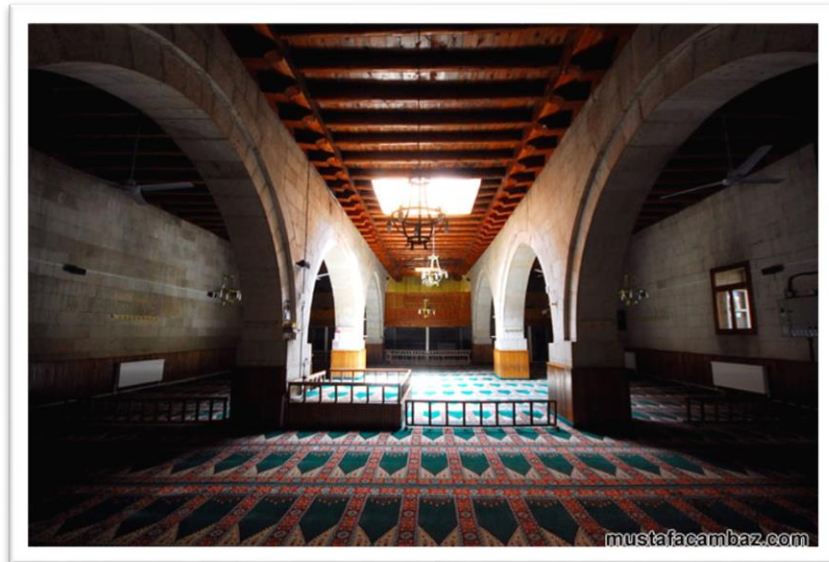
Bu camilerden karakteristik özelliği olan ya da tarihi değeri olanlarla ilgili bazı kısa bilgiler vereceğiz.

Ulu Camii.

Bayburt'un en eski ve karakteristik camisi, Selçuklular zamanında yapılmış olan Bayburt Ulu Cami'dir. Şehit Osman Dağı'nın eteklerine kurulmuş cami en son 1970 ve 2010'lu yıllarda ciddi onarımlardan geçmiştir (Uçar, 1998, s. 81,82). Bayburt taşından yapılan caminin tek minaresi bulunmaktadır.

Selçuklu döneminden günümüze kalan Bayburt Ulu Cami'nin en önemli özelliği ise minaresinde bulunan çinilerdir. Minaresi dışında herhangi bir yerinde çini bulunmayan caminin minaresindeki çinilerin ise sadece izleri günümüze ulaşmıştır (Ayduslu, 2012, s. 119).

Bayburt Ulu Camii'nde geleneksel Bayburt evlerinde olduğu gibi tepe ışığının tercih edilmesi dikkat çekicidir. Ulu Cami Haldun Özkan (2013, s. 23) tarafından kırlangıç örtünün yöresel özelliklerle kullanıldığı dini mimari yapılar arasında gösterilmektedir.

Şekil 45. Bayburt Ulu Camii iç görünüş(Foto: mustafacanbaz.com).

Yakutiye(Yeni) Camii.

Bayburt merkezde Saathane Meydanı'nda bulunan Yakutiye(Yeni) Camii şehrin önemli camilerinden biridir. Eski Yakutiye Medresesi'nin bulunduğu alan üzerinde bulunan cami Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ve Bayburt halkının yardımlaşması ile 1913 - 1915 yılları arasında yapılmıştır. Cami Bayburt taş işçiliğinin önemli örneklerinden biri olarak şehrin meydanında varlığını sürdürmektedir (Url 3).

Ferahşad Bey Camii.

Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Gökçedere(Pulur) beldesinde bulunan Ferahşad Bey Camii dıştan iki renkli taş işçiliği ve tuğla minaresi ile dikkat çeken tek kubbeli bir yapıdır. Camide bulunan kitabeden anlaşılabacağı üzere cami Akkoyunlu soyundan Ferahşad Bey tarafından miladi 1517 yılında yapılmıştır (Güreşsever & Altun, 1970, s. 33-36).

Cami ve külliyesi'nin 2021 yılında başlayan restorasyonu devam etmektedir. Restorasyonu bittiğinde bölge turizmne ciddi katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

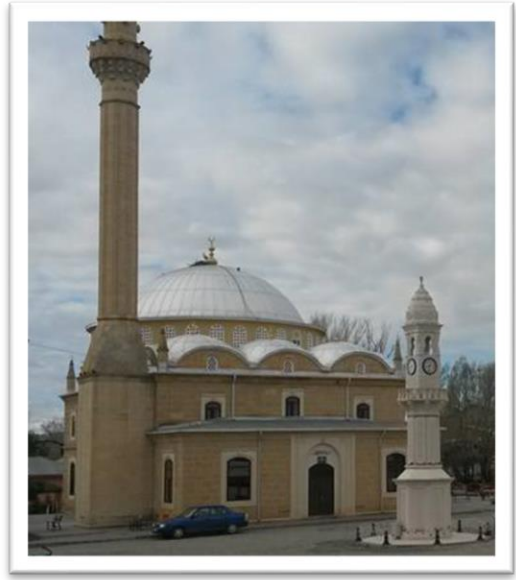
Hacı Kutlu Bey Camii.

Eski adı Sünür olan Çayırıyolu köyünde yer alan Hacı Kutlu Bey Cami 14. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Dıştan kesme taşlarla yapılmış geleneksel Bayburt ev mimarisine uygun olarak da küçük pencerelerle donatılmış bir camidir (Akkoyunlu, 1992, s. 23-29).

Arpalı Merkez Camii.

Arpalı'da bulunan Merkez Cami yakın dönemde inşa edilen el işçiliği taş yapı camilerin en güzel örneklerinden birisidir. Bu caminin dış duvarlarının taşları taş ustaları tarafından özenle işlenen taşlarla örülmüştür. Caminin sonradan yapılan ek kısmı da orijinalliği bozulmasın diye, imkân olmasına rağmen, makinelerle değil de el işçiliğiyle işlenen taşlarla örülmüştür (KK 5).

Arpalı Merkez Camii bölgede "Leylekli Cami" adıyla da anılmaktadır. Bunun sebebi ise caminin kubbesinde kendisine yuva yapmış ve kışın dahi Arpalı'yı terk etmeyen "Vefalı" adıyla anılan leylektir. Bu leylek anlatıya göre eşi elektrik akımına kapıldığı günden beri Arpalı'yı terk etmemektedir (KK 10).

Şekil 46. Arpalı Belediyesi logosu ve Bayburt taşıyla yapılmış Merkez Camii.

Konursu Ulu Camii (Çivisiz Camii).

Bayburt merkeze bağlı Konursu köyünde bulunan ve “Çivisiz Cami” olarak bilinen Konursu Ulu Cami herhangi bir yapıştırıcı malzeme ya da çivi kullanılmadan tamamen geçme tahtalarla inşa edilen ilginç camilerden birisidir. Kare biçiminde inşa edilen ve dört ahşap direk üzerine kurulan caminin tavanı da Bayburt’un geleneksel örtü sistemi olan “kırman örtü” şeklindedir (URL 5). Kırman tavan olmasının yanında geleneksel ve hatta mitolojik bazı özellikleri taşıması sebebiyle bu cami üzerinde biraz daha detaylı durmak gerekmektedir.

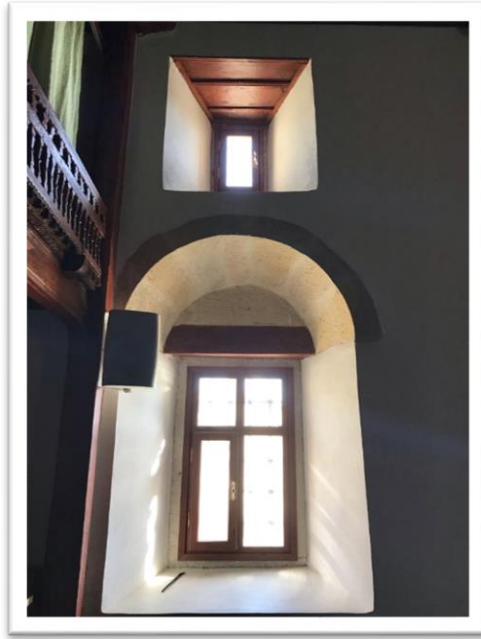
Konursu Ulu Cami, birçok özelliğiyle Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya taşıdıkları binlerce yıllık geleneği yansıtıyor. Doğuya açılan kapısı, (Özkan, 2008, s. 60) Türklerin kuş sevgisinin göstergelerinden biri olan “kuş evi”nin varlığı, kadim Türk mimari geleneğinin yansıması olan “kırangıç örtü”sü ve caminin önünde bulunan çeşmenin kitabesinin her iki yanında bulunan Türk mitolojisinin önemli figürlerinden olan “hayat ağacı” işlemesi caminin kadim köklerinin göstergesidir.

Kitabesinde 1812(Hicri 1227)yılında Ali Beyzade Ömer Ağa tarafından inşa edildiği belirtilen caminin içinde bulunan dış duvarları geleneksel taş duvar işçiliği ile yapılmıştır. Dışarıdan ve içeriden iki ustanın taşları bağlaya bağlaya ördüğü caminin ön tarafı olan güney cephesi Bayburt taşı ile kaplanmıştır. Diğer taraflar ise eski adı “Abranz” olan Akbulut köyünden çıkan “yeşil taş”larla yapılmıştır. Caminin duvarları yapılırken bağlantıyı sağlamak için ahşaptan hatıllar kullanılmıştır (KK 19, KK 20).

Şekil 47. Konursu Ulu Camii kuzey cephesi.

Caminin pencereleri yörenin geleneksel mimarisine uygun olarak küçük tasarlanmıştır. Ancak bir metreyi aşan duvarlar ışığın içeri girmesini engellemesin diye içeri doğru belirli bir açıyla genişleyen pencereler soğukun girmesini engellerken ışığın yayılarak içeriye girmesini kolaylaştırmaktadır.

Şekil 48. Konursu Ulu Cami pencereleri.

Caminin içerisinde bulunan minber üzerindeki yazıya göre minber caminin yapılışından 14 yıl sonra 1826(Hicri 1242) yılında inşa edilmiştir. Ceviz ağacından bitkisel ve geometrik şekiller işlenerek yapılan minber yine üzerindeki yazıya göre bu sanat eseri “Mustafa” adında bir usta tarafından inşa edilmiştir. Bu işlemler daha önceleri Ermeni ustalar tarafından yapıldığı düşünülse de yazı okununca Türk bir usta tarafından yapıldığı anlaşılmıştır (KK 19).

Şekil 49. Konursu Ulu Camii minber, müezzin mahfili ve vaaz kürsüsü.

Minber üzerinde bulunan Mühr-ü Süleyman ya da Davut'un Yıldızı olarak bilinen altı köşeli yıldız figürü İsrail'i simgelediği için deforme edilerek bir kulağı kesilmiştir. Kaynak kişimiz (KK 19) bunu cehalet olarak nitelendirse de yakın zamanda yapılan restore çalışmasında da buranın düzeltilmediği görülüyor.

Müezzin mahfili, balkon korkulukları ve vaaz kürsüsünün üzerinde herhangi bir yapılış tarihi bulunmasa da gerek tarz olarak minber ile benzerlikleri gerekse de görüştüğümüz Eski Konursu Belediye Başkanı Osman Karabulut tarafından da onaylandığı üzere aynı tarihte aynı ustanın elinden çıktığı tespit edilmektedir (KK 19). Bu görüş cami ve önündeki çeşme ile ilgili bir makalesi bulunan Haldun Özkan (2008) tarafından da desteklenmektedir.

Buranın en önemli özelliği ne ameliye yapılmışsa hepsine tarih koymuşlar. Orada ‘Maşallah La İlahe İllallah Usta Mustafa’ yazar. Minber ile müezzin mahfili aynı usta tarafından yapılmış. Minber, müezzin mahfili ve kubbenin tepesindeki işlemeli bölüm ceviz ağacından oyularak yapılmıştır. Burası için Ermenilerin yaptığı söyleniyordu ama sonradan minberin üzerindeki yazıyı okuyunca Usta Mustafa’nın yaptığını öğrendik (KK).

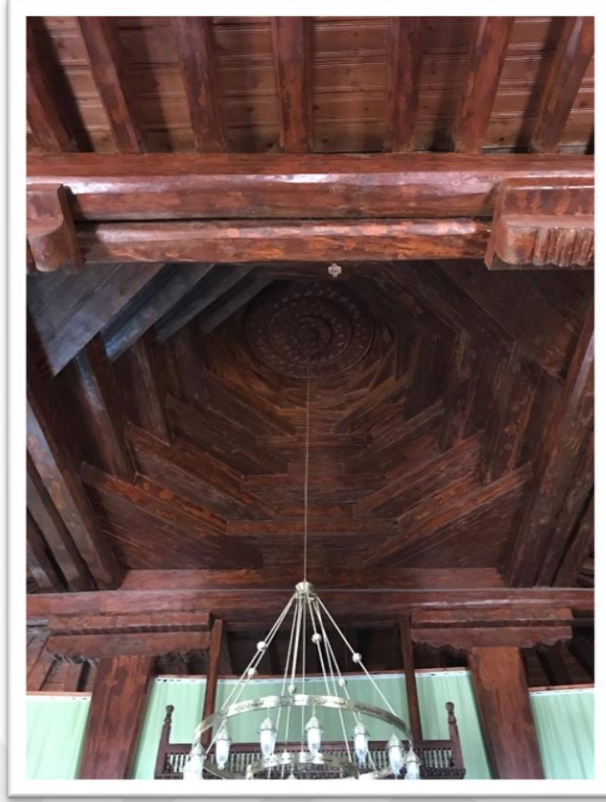
Müezzin mahfilinin bulunduğu yerden caminin kenarlarına doğru uzanan balkon, tavandan uzatılan direklerle desteklenmiş. Buranın daha sonra alttan bazı desteklerle güçlendirmesi yapılsa da orijinalinde böyle bir durumu yoktur (KK 19).

Caminin kırman-kırlangıç örtüsünün üzerine oturtulduğu dört direğinden birinin üzerindeki 1890 (Hicri 1308) tarihinden caminin kırman örtüsünün yapılan onarım sonrası yapıldığını anlıyoruz. Yapılan bu onarımda caminin kırman tavanı eski ismi “Dacırak” olan Yedigöze köyünde “Arif Usta” tarafından inşa edilmiştir (KK 19).

Şekil 50. Konursu Ulu Camii ana direkler üzerindeki yapılış tarihi.

Caminin kırman tavanı 12 sıradır (Özkan, 2008, s. 59). Müezzin mahfiline çıkan merdivenler de yine 12 sıra olması dikkat çekicidir. Dört ana direk üzerinde yükselen kırman tavan duvar diplerinde daha küçük direklerle de desteklenmektedir.

Şekil 51. Konursu Ulu Camii kırman örtü.

Caminin minaresi ise 1963 yılında yapılmıştır (Özkan, 2008, s. 59). 35 metre boyundaki bu minare 2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon sırasında riskli bulunarak yıkılmış ve yerine 25 metre boyunda kesme taştan yapılmış minare inşa edilmiştir (KK 20).

Caminin yenileme sırasında yıkılan iki katlı medrese ve depo bölümü ise en son yapılan bölümüdür. Burası üç kısımdan oluşmaktadır. Alt katta küçük çocukların okuduğu sıbyan mektebi yer almaktadır. Üst kat ise iki bölümden oluşmaktadır. Bir tarafı medrese olarak görev yapmaktayken diğer tarafı ise caminin icara(bir çeşit tarla kiralama yöntemi) verilmiş tarlalarından toplanan ürünlerin depolandığı yerdir (Rapor, 2013).

“Pimapenle kesili olan yerde bir giriş vardı yanında da caminin icara verilmiş tarlalarından gelen zahraları koyduğumuz yer vardı. Altta sıbyan mektebi vardı üstünde de hocamın ben ohurduh.”(KK 20).

Şekil 52. Konursu Ulu Camii eski ve yeni hali.

Bayburt'un geleneksel mimari alanındaki önemli miraslarından birisi olan Çivisiz Camii adıyla da anılan Konursu Ulu Camii taşıdığı özelliklerle kışın kolay ısınan yazın ise serin yapısıyla (KK 18) geçmişin bilgi birikimini geleceğe taşıyan ender yapılardan birisidir.

Kiliseler.

Bayburt coğrafi konumu sebebiyle birçok büyük ya da küçük medeniyetin ve değişik kültürlerin uğrak yeri olmuştur. Bu sebeptendir ki geçmişten günümüze kadar değişik dinlerin birlikte yaşadığı kadim topraklardan biridir Bayburt.

Sadece Bayburt'un şehir merkezinde değil köylerinde de Müslüman ve gayrimüslim halkın birlikte yaşadığını görmekteyiz. 1835 yılında yapılan nüfus sayımına göre Bayburt nüfusunun %20'sini gayrimüslimler oluşturmaktaydı (Özger, 2007, s. 113). Bu durum şehirde bulunan kilise sayısına da yansımıştır. Şehir merkezi ve köylerde birçok kilise veya kilise kalıntısına ya da camiye çevrilmiş kiliselere rastlanılmaktadır.

Samet Ergün (2017) tarafından hazırlanan "Bayburt'taki Hristiyan Dini Mimarisi" adlı tez çalışmasında Bayburt'ta çeşitli bölgelerde bulunan 16 tane kilise, kilise kalıntısı ve kiliseden camiye dönüşmüş yapı incelenmiştir. Bunların haricinde de kiliseler olduğu bilinmektedir.

Bayburt'ta bulunan kiliselerin ortak özelliklerine bakıldığında cephelerinin ilk yapıldıkları dönemde açık olduğu ama sonradan bazılarının çeşitli sebeplerle kapandığı görülmektedir. Dış cepheleri açık olsa da Osmanlı'nın koyduğu kurallar neticesinde dışarıdan Hristiyanlığı anımsatacak simge ve süslemelere yer verilmemiştir. Bundan dolayı dış cepheleri oldukça sade kalmıştır (Ergün, 2017, s. 100).

Kiliselerin kapıları oldukça sadedir ve genellikle batı yönünde açılmaktadır. Güneybatı ve kuzeybatıdan giriş sağlandığı da görülmektedir (Ergün, 2017, s. 102). Geleneksel Türk mimari anlayışının geçmişini oluşturan çadırların kapıları buraların aksine doğuya açılmaktadır (Kuzey, 2019, s. 216).

Bayburt'taki kiliselerin kullanılan sütunlar ve kare kesitli taşıyıcıların ana malzemesi düzgün kesme taştır ve taşıyıcı sistemin tekniği, örtü sisteminin tekniğiyle uyumludur. Taşıyıcıların taş gövdesi, çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak, sütun ve kare kesitli taşıyıcılara dönüştürülmüştür. Özellikle sütunlarda uygulanan yöntemle göre, taş gövdenin üzeri kalın alçı ve benzeri dolgu malzemesi kullanılarak istenen forma dönüştürülmesi sağlanmıştır. Yeni bir form kazandırılan taşıyıcılar, porfir izlenimi verecek şekilde, çeşitli desen ve renklerde boyanmıştır (Ergün, 2017, s. 102,103).

Bayburt'ta yapılan kiliselerde genellikle tonoz tipi örtü sistemi kullanılmıştır (Ergün, 2017, s. 104). Camilerde kullanılan kubbe örtü ya da evlerde kullanılan kırman örtünün kiliselerde kullanılmamış olması bu manada ilgi çekicidir. Özellikle kırman örtünün Türklerin çadır geleneğinden aktarıldığı tezini bu durum desteklemektedir.

Bayburt'ta yapılan kiliselerin inşasında kesme taş ve kaba moloz taş kullanılmıştır. Samet Ergün (2017, s. 107,108) tarafından incelenen kiliselerden Söğütlü, Sancaktepe, Rüştü, Uğrak ve Akkaya köyleri ile şehir merkezinde bulunan Bayburt Kale Kilisesi'nde düzgün taş kesme tekniğiyle duvarlar inşa edilmiştir. Bunun yanında Çiğdemtepe, Örence, Aydıncık ve Dağçatı köylerinde bulunan kiliselerde ise kaba moloz taş kullanılmıştır.

Şekil 53.Bayburt Kalesi'nde bulunan kilise kalıntısı (Ergün, 2017, s. 224).

Mahalle/köy/cenaze odaları.

“Konak” kültürünün günümüze aktarılmış hali olarak gördüğümüz bu odalar bugün çeşitli değişikliklere uğramış olsa da varlıklarını devam ettirmektedir. Önceleri varlıklı kişilerin sahip olduğu bu odalar, belli zamanlarda açılarak ahalinin ağırlandığı yerlerdi. “Konak açmak”(KK 3) deyimini doğuran bu gelenek bugünkü mahalle odası sistemin temelini oluşturmaktaydı (Başaga, 2019, s. 22).

Konaklar varlıklı insanlar tarafından açılırdı ve tüm masrafları da bu kişilerce sağlanırdı. Her büyük ailenin bir konağı mutlaka bulunurdu. Bu odalarda mukabele dinlenir, namaz kılınır, cenk kitabı okunur, köy oyunları oynanır, sohbet edilir, düğün toplantıları tertip edilirdi. Buralar adeta o dönemde birer “kültür merkezi” gibi işlev görmekteydi (KK 3, KK 6, KK9).

“Konaklarda her türlü şakalaşmalar olurdu, eğlenceler düzenlenirdi. Tolerans toplumu vardı. Şimdi bütün bunların yerine bir televizyon kondu ve artık tanrı misafiri de kabul edilmiyor. İletişim bitiyor.” (KK 9).

Her akrabanın kendine ait bir odası bulunurdu ancak bu odalara sadece o akrabalarından insanlar gelmezdi. Hüsamettin Koçan’ın(KK 9) “kültür merkezi” olarak nitelendirdiği bu odalar derleme yaptığımız Hasan Basri Kadakal(KK 14) tarafından “mahalli üniversite” şeklinde adlandırılmaktadır. Çünkü buralar insanların birbirleriyle olan münasebetlerinin geliştiği, adaptan, erkândan, oturup kalkmaktan eğitimlerin verildiği önemli merkezlerdendir.

Bu odalarda belirli bir oturma düzeni vardı. Odanın sahibinin yeri ve misafirlerinin yeri bellidir. Gençler kapının dibine yakın diz kırarak oturmaktaydılar. Bu gençler burada kendinden büyüklere hizmet etmek zorundaydılar.

“Şimdi, eskiden yaşlılar sigara içerdi. Gençler sobadan maşa ile köz getirir ve sigaralarını yakardı yaşlıların. Gençler hizmet ederlerdi. Odanın hizmetini onlar görürdü.” (KK 14).

Kaynak kişimiz (KK 14) konaklarda cenk kitabı okunduğunu söylemektedir. Hem ezberden hem de bir yerden okunan bu kahramanlık hikâyeleri belli bir tını ile okunmaktadır. Kaynak kişimizin “siret” adını verdiği bu kamlarla başlayan destan anlatıcılığı geleneğinin yakın dönemlerde Bayburt’ta konaklarda yaşadığını görmekteyiz.

Siret ezbere de okunurdu, kitaptan da okunurdu. Kitre’ye Güvercinlik köyünden Kadir Emmi gelirdi. O Köroğlu’nun 7 daldaki hikâyesini bilirdi. Hem kadınların türkülerini hem Köroğlu’nun türkülerini değişik seslerde ve tonlarda okurdu. Köroğlu’nun hikâyesini yedi koldan anlatırdı. Anlatırdı, anlatırdı ve ele bi heyecanlı yerde bırakırdı ki: Arkası yarın, derdi. Birkaç gün sürerdi. Bir çalgısı yoktu. Tamamen kendisi o deyişleri seslendiriyordu (KK 14).

Özkul Çobanoğlu (2020, s. 64,65) destan anlatıcısının anlattığı hikâyeyi iyi bilmesinin yanında geleneksel yapı formüllerine hâkim olmasını ve icracının yaratıcılık ile doğaçlama yetenekleriyle donatılmış olması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanında anlatacağı olaya uygun melodi ve iyi bir seyircinin bulunmasının destanın icrası için olmazsa olmaz üç kural olduğunu savunmaktadır.

Çobanoğlu'nun verdiği bilgiler ışığında Kitre'ye gelen Kadir Emmi'nin bu özellikleri taşıdığını görmekteyiz. Kadir Emmi gibi siret okuyucuları konaklarda siret okuduktan sonra bazen burada konak sahibi tarafından misafir edilirdi. Bu misafirlik süresince de ihtiyaçları konak sahibi tarafından karşılanırdı. İşler bitip de yola düşme vakti geldiğinde konak sahibi ahaliden topladığı buğday, bulgur gibi şeyleri siret anlatıcısına vererek onu uğurlardı. Bu da bir bakıma o kişinin icra ettiği sanatın karşılığıydı (KK 14).

Konaklarda genellikle yaşlılar oturmaktaydılar. Hatta bazen namazlar dahi burada kılınmaktaydı. Ancak özellikle yatsı namazından sonra konaklar boşalmaktadır. Bu saatten sonra gençler odaya gelerek “yüzük”, “kabak” “ceviz” gibi geleneksel oyunları oynar ve bir gün öncesinden herkese bölüştürülmüş yemekleri getirerek yerlerdi. Daha sonra da tekrardan kâğıtlara yemek isimleri yazılarak diğer günün yemek kurası çekilmekteydi (KK 14).

Günümüze yaklaştıkça bu “konak odaları” yerini masraflarını bölgede yaşayan ahalinin ya da hayırseverlerin sağladığı odalara bırakmıştır. Bu odalara şehir merkezlerinde “mahalle odası” denirken köylerde “köy odası” denmektedir. Daha çok cenazelerde açılıp taziye çadırı gibi kullanıldığı için “cenaze odası” adı ile de anıldığı görülmektedir.

Mahalle odalarının masrafları genellikle o bölgede bulunan ahali tarafından karşılanmaktadır. Kurulan bir dernek vasıtasıyla belirlenen aidat senelik olarak komşulardan toplanmaktadır. Bu bedelin yanında cenaze sahiplerinin ya da hayırseverlerin bağışlarıyla giderler karşılanmaktadır (KK 11, KK 5).

Mahalle odaları konakların yerini aldıktan sonra bu mekânla ilgili sorumluluk hissi bir kişi ya da aileden tüm ahaliye yayılmıştır. Bu da insanlara toplum içinde eşitlenme hissiyatı uyandırmıştır (Başaga, 2019, s. 46). Bu durum daha demokratik ve eşit topluma geçişin bir parçası olarak da görülmektedir.

Mahalle odaları günümüze yaklaştıkça birçok kullanım amacını kaybetmiştir. Bazıları kısmi olarak devam etse de çoğu kullanım amacı bugün farklı mekânlara geçmiştir. Örneğin eskiden sağdıç geceleri buralarda yapılırken bugün bu etkinlik kahvehane, cafe ya da çay bahçelerine geçmiştir. Yine Bayburt merkezde eskiden beri uygulanan “kahve içme” geleneği

önceleri mahalle odalarında yapılırken günümüzde bu adet nerdeyse kaybolmak üzeredir (KK 10, KK 12).

Günümüzde bu odalar daha çok “taziye cadırı” mantığıyla kullanılmaktadır. Bu odalar birkaç gün açık tutularak akraba, komşu ve tanışların cenaze sahiplerine taziyelerini iletip onların acılarını paylaşmaları sağlanır (Başaga, 2019, s. 28). Bu odalarda bu süre içerisinde günde üç öğün çıkan yemek odanın yemekhanesinde erkeklere ikram edilirken özel tencerelerle de cenaze evinde toplanmış kadınlara ikram edilmektedir (KK 5). Bu sayede acılı ailenin o durumdayken bir de yemek hazırlamayla ilgili bir sıkıntıya girmesine engel olunmaktadır. Aynı zamanda cenaze için uzaktan gelen insanların yemek ihtiyaçları da giderilmektedir.

Mahalle odası, cenaze sahiplerine tanıdıkların taziyelerini iletmesi için açık olduğu 1-3 gün arasında, erken saatlerden genellikle yatsı namazına kadar açık tutulur. Bu süre içerisinde yapılan hizmetler cenaze sahiplerinin gençleri tarafından görülür. Çoğu mahalle odasının kendine ait aşçı ve çalışanı olsa da akrabanın gençlerinin yapılan işlere yardımcı olması âdettendir (KK 5).

Altay Türklerinde de günümüze aktarılan cenaze odası mantığına benzeyen cenaze çadırları bulunmaktadır. Bu çadırlar aslında ölünün cenaze işlemleri tamamlanana kadar muhafaza edilip sergilendiği bir yerdir. Burası cenazenin kendi evi ya da başka bir iş için kullanılan bir yer değildir. Bu sadece bu iş için tahsis edilmiş bir çadırıdır. Cenaze çadırının yanına gelerek ağıtlar yakan, yakaran yakınları bu sayede yas tutmaktaydılar. Bu çadırın etrafına yakınlarınca kurbanlar sunulabilmektedir. Sunulan bu kurbanlar cenaze yemeğine gelen misafirlere ikram edilmektedir (Roux, 1999, s. 243-248). Bu durum aslında cenaze odasına yemek götüren yakın akraba ve komşuların yaptıklarıyla benzeşmektedir.

Mahalle odaları çoğunlukla camilerin altında ya da yanında konumlanmış olsalar da bağımsız bir bölüm olarak da kurulabilmektedir. Son dönemlerde kurulan mahalle odaları ahalinin toplandığı büyük bir oda, mutfak, yemekhane çay ocağı, gasil hane ve misafirhane gibi bölümlerden oluşmaktadır (Başaga, 2019, s. 42,43).

Bayburt'un bu kültürü Bayburtluların yaşadığı şehirlere de aktarılmıştır. Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Gökçedere beldesinde bulunan köy konağının aynısı Bursa'da da yapılmıştır. Burası bu şehirdeki cenazelerde başta Gökçedereli vatandaşlar olmak üzere Bayburtlulara ve hatta diğer vatandaşlara da hizmet vermektedir (KK 11).

Genel olarak özetleyecek olursak cenaze odaları taziye, bayramlaşma, toplantı, namaz, dini sohbet, mukabele, sağdıç gecesi, kahve içme merasimi gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Son yıllarda daha büyük ve daha güzel odalara sahip mahalle odaları yapılmaktadır. Bu kadim kültürün devam ettirilmesi için kullanım amaçlarının çeşitlendirilerek toplumun tamamına yayılması da elzemdir.

Kahvehaneler.

Kahvehaneler Bayburt'un toplumsal yaşamında erkekler için olmazsa olmaz mekânlardır. Konaklar yerini mahalle odalarına bırakırken bir işlevini de kahvehanelere bırakmıştır.

Önceleri çay içilip sohbet edilen konaklarda tüm masraflar konak sahibi tarafından karşılanırdı (KK 6). Bu dönemlerde de bazı yerlerde kahvehaneler olmasına rağmen ekonomik sebeplerle yine de konaklar tercih ediliyordu.

16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan kahvehaneler insanların ev dışına çıkma bahanesi ya da sebebi olarak görülmektedir (Yıldız, 1987, s. 160). İnsanların sohbet etmek, eğlenmek ya da zaman geçirmek için kullandıkları bu mekânlar Bayburt ölçeğinde genellikle erkekler tarafından kullanılmaktadır. Kadınların bu işler için evlerini kullandığını söylemekte fayda var.

Çoğunlukla gündüz işinde gücünde olan insanlar akşam olunca kendilerine zaman ayırmak istemektedirler. Bunun için de diğer insanlarla bir araya gelmektedirler. Bayburt dini kurallara bağlı bir toplum olduğu için kadın ile erkeğin bir arada olmasına mümkün mertebe sıcak bakılmamaktadır. İşte bu sebepten ötürü kadınlar evde erkekler kahvehanelerde zaman geçirmektedir. Bu da şehirdeki kahvehanelerin sayısının artmasına sebep olmuştur.

Kış mevsiminin uzunluğu da şehirdeki kahvehanelerin sayılarının artmasında önemli bir etkidir. Buralarda kahveden çok çay tüketilmektedir. Bazı kahveler de han gibi işlev görmektedirler. Gece insanların kalabildiği bu kahvelere “yer kahvesi” adı veriliyordu (Küçükuşurlu, 2021, s. 153).

Günümüzde kahveler şehrin her yerine yayılsa da genellikle merkezi yerlerde konumlanmıştır. Özellikle köylerde caminin de bulunduğu meydana mutlaka bir kahvehane bulunur. Bazı camilerin altında mahalle odasının yanında kahvehaneler de bulunmaktadır.

Kahvehanelerin altları ziftle siyaha boyanmış tahtalarla döşenmektedir. Bu sayede tahtaların çürümesi önlenmektedir. Bunun yanında tahtaların su çekip şişmelerini önlemek için suyu çeksın diye zemine talaş da serilmekteydi (KK 11). Kışın sıcak olması için kahvehanelerde hemen ısınıp hemen soğuyan ama kısa sürede bulunduğu ortamı ısıtan “teneke” sobalar tercih edilmektedir.

Bayburt'ta kahvehanelerde çay süzme ya da otlu içilir. Çay hazırlanırken süzgeç kullanılıyorsa bu çay süzmedir, süzgeç kullanmadan çay yapraklarıyla ikram edilmiş haline ise otlu denir. Kahvehaneyi işleten esnaf kimin otlu kimin süzme içtiğini bilmek zorundadır (KK 27).

Kahvehanelerde günümüzde terk edilse de eskiden sıkça “kıtlama” çay içilirdi. Şeker fabrikalarının ürettiği zor eriyen şekerler kahvehaneciler tarafından küçük küçük parçalara bölünerek küçük tabaklarla masalara bırakılırdı. Müşteriler de bu şeker parçalarını ağızlarına atarak çaylarını tüketirlerdi.

Değirmenler.

Bayburt değirmenler bakımından oldukça zengin bir şehir olduğu için diğer illere de hizmet vermektedir. Bayburt'ta değirmeni döndürecek kadar yeterli suyu olan her yerde değirmen mevcuttur. Hatta Değirmencik (Mam), Örence, Arpalı, Konursu, Orta Çımağıl, Baş Çımağıl gibi yerlerde ise birden fazla değirmen bulunmaktadır (Aker, 2019).

Bayburt'taki değirmen sayısının yüksek olmasının sebeplerinden birisi de değirmen için en önemli malzeme olan değirmen taşının bu şehirden çıkıyor olmasıdır. Taşocağı (Ergi), Masat ve Değirmencik(Mam) köylerinden çıkarılan değirmen taşları diğer illere hatta Rusya ve Azerbaycan gibi ülkelere dahi satılmaktaydı (Aker, 2019).

Günümüzdeki modern değirmenler ya da un fabrikaları kurulmadan önce su ile çalışan değirmenler kullanılmaktaydı. Bu değirmenler de bir su kaynağının yanında kurularak suyun gücünden yararlanmaya çalışılırdı. Su değirmenleri, bir oluk yardımıyla kaynağından aktarılan suyun değirmenin içindeki çarkı çevirmesi yöntemiyle çalışmaktadır. Dönen çark bağlı olduğu değirmen taşını harekete geçirmekte ve bu sayede taşların arasına “sepetlik” adı verilen yerden dökülen tahıllar öğütülmektedir (Seymen, 2021, s. 113-121).

Bayburt'un değirmenlerinde buğday unu, dağlarda yetişen yabani armudun kurutularak öğütülmesiyle yapılan ahlat unu, kavrulmuş buğdayın öğütülmesiyle yapılan kavut, arpa, çavdar ve Sarıbaş gibi tahıllar karıştırılarak yapılan hayvansal yem olan paah, bulgur, gendime gibi kuru gıdalar üretilmektedir (Seymen, 2021, s. 122-123).

Bu değirmenlerin işleyiş yöntemleri de geleneksel ekolojik bilginin alanına girmektedir. Buralar doğaya zarar vermeden tamamen yenilenebilir ve temiz enerjiyle hizmet veren yapılardır. Günümüzde bacasından kara kara dumanların çıktığı fabrikaların aksine eski su değirmenleri çevrecidir. Yine değirmende kullanılan değirmen taşları da doğadan çıkarılmaktadır.

Değirmenler çevreci olduğu kadar çevresindeki yaşama da saygılıdır. Bundan dolayı suyun kullanımı nöbetleşe yapılmaktadır. Bazı yerlerde suyun kullanımı gün doğumundan batımına kadar sulama yapanlara, gün batımından tekrar doğana kadar ise değirmenin işlemesine tahsis edilirdi (Seymen, 2021, s. 123).

Değirmenlerin işleyişiyle ilgili bazı gelenek ve usuller de bulunmaktadır. Değirmende sırası gelen kişi bir önceki sıradaki olan kişiden sırasının geldiğini öğrenerek gece değirmende gaz lambasında yakacağı gaz yağını, çay, şeker ve değirmenciyle beraber yiyeceği yemeğini de alarak değirmene gitmektedir. Burada işini gördükten sonra ödemeyi genellikle tahılla yaparak kendinden sonrakine haber vermek için değirmenden ayrılmaktaydı (Seymen, 2021, s. 124).

Bu değirmenler yapılırken mimari bir estetik kaygısı güdülmemiştir. Bundan dolayı kesme taş yerine genellikle moloz taşlarla yapılan değirmenlerin çatıları ise ahşap üzerine yapılan toprak dolgusundan ya da yalıtıma ihtiyaç duymadığı için sac çatıdan oluşmaktadır.

Şekil 54. Bayburt-Araklı yolu üzerinde moloz taş ile yapılmış bir su değirmeni.

Kamu Kurumları.

Bayburt ilinde bulunan eski kamu binalarına baktığımız zaman Bayburt’a has sarı taşın ustalıklı kullanıldığını görmekteyiz. Bugün Cumhuriyet Caddesi’nde bulunan Valilik, Ziraat Bankası, Askeri Garnizon, eski Kız Meslek Lisesi ile Bayburt Lisesi binaları bunun önemli

örnekleri olarak gösterilebilir. Bu binalar bugün çeşitli ışıklandırmalarla görseelliği artırılarak gece ve gündüz heybetlerini sergilemesi sağlanmaktadır.

Yukarıda sayılanlar haricinde yapılan diğer kamu kurumlarına ait binalar Bayburt'un geleneksel mimarisiyle bağdaşmayan yapılardır. Son yıllarda yapımı tamamlanan yeni Vilayet Konağı dışı taş kaplama yöntemiyle tasarlanmışsa da bu taş Bayburt'a özgü sarı kesme taş olmadığı için bazı eleştiriler almaktadır.

Bayburt'a bir sürü yüksek bina yapıldı ama ne kente ne klimaya ne de coğrafyaya uygun. Kentin kimliğini taşıyan bir tane bina yok. Valilik yapılmış orada mobilya gibi süslemişler. Devlet süslenmez gücü temsil eder. Eski valilik binasına baktığımızda temiz, net ve ikna edici olmasının yanında yerel malzeme kullanılarak yapılmış. Yeni valilik binasına ve diğer binalara baktığımızda kültürel geleneğin devam etmediğini görüyoruz (KK 9).

Şekil 55. Bayburt taşıyla yapılmış Valilik Binası.

Şekil 56. Taş kaplama yöntemiyle yapılmış hükümet konağı.

Tarihi Yapılar.

Bayburt Kalesi.

Bayburt'ta Çoruh Nehri'nin kıyısından aktığı hâkim bir kayalık üzerine kurulmuş Türkiye'nin en büyük kalelerinden birisidir. Urartular tarafından yapıldığı tahmin edilen Bayburt Kalesi'nin Çoruh Nehri'ne inen tünelleri de vardır (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 190,191). Aydıntepe Yeraltı Şehri'nden de buraya gizli tünellerin olduğu iddia edilse de henüz bununla ilgili ciddi çalışma yapılmış değildir.

Yontma taşlarla inşa edilen kalenin temelleri sağlam kayalara oturtulmuştur. Dış yüzeylerinde Bayburt taşı kullanılırken 3 metreyi bulan duvarların iç kısmı ise moloz taşlar ve harç ile doldurulmuştur. Bu duvarlar Çeşitli renklerdeki çinilerle süslendiği için “Çinimaçın Kalesi” adıyla da anılmaktadır. Biri doğuya açılan “Demirkapı” ve batıya açılan “Nöbethana” adlarında iki tane kapısı mevcuttur (Uçar, 1998, s. 98-101).

Kale'nin içerisinde çeşitli yapıların kalıntısı ve bir tane de kilise kalıntısı bulunmaktadır (Ergün, 2017, s. 47-49). Son yıllarda yapılan kazılar ve çalışmalarla kale turizme kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Şehit Osman Tepesi'ndeki türbeler.

Şehit Osman Tepesi Bayburt'un şehir merkezinde bulunan Bayburt Kalesi'nin konumlandığı tepenin yanındaki diğer tepedir. Bu tepenin üzerinde iki tane türbe bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi Bayburt'a düzenlediği akınlar sırasında şehit olan Saltukoğlu komutanlarından Mengüç Gazi'nin kardeşi Osman Gazi'ye ait olduğu bilinen türbedir. Bu türbe silindirik bir gövde üzerine koni külahlı örtü sistemiyle inşa edilmiştir (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 196-197).

Mengüç Gazinin kardeşi Osman Gazi'nin kız kardeşine ait olduğu bilinen diğer türbe “Kare tabanlı sekizgen gövdeli yapı, sekizgen primidal bir külahla” örtülüdür (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 198).

Sarı Bayburt taşı ile inşa edilen türbelerde Türklerin geleneksel çadır mimarisinin izlerini görmek mümkündür. Ayrıca türbe kapılarının da doğuya açılıyor olması Türk mimari anlayışının ürünü olarak göze çarpmaktadır.

Bayburt Bedesteni(Taşhan).

16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilen Taşhan kare şeklindeki asıl mekân ve yanında uzanan dikdörtgen şekilli ikinci bölümüyle L şeklindedir. Yapının duvarlarıyla kemerleri kesme taştan, kubbeler ve tonozlar ise tuğladan yapılmıştır (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 199-200).

Uzun yıllar depo olarak kullanılan bu tarihi yapının bir bölümü 2011 yılında Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğünün başlatmış olduğu çalışma ile önce kamulaştırılmış ardından da restorasyonu yapılarak halkın hizmetine sunulmuştur. Taşhan etrafındaki yapıların temizlenmesi ve kalan bölümlerin de yenilenmesi ile tam manasıyla tarihi değerine kavuşacaktır.

Korgan Köprüsü.

Bayburt'a bağlı Akşar köyü sınırlarında bulunan Korgan Köprüsü tarihi İpek Yolu üzerine inşa edilmiştir. 4 metre genişliği ve 43,2 metre uzunluğundaki köprü yontulmuş sarı taş ve moloz taşlarla yapılmıştır (Birinci, 2015, s. 348).

Bayburt'tan Trabzon'a giderken 25. kilometrede gidiş yönüne göre yolun sol tarafında kalmaktadır. Tarihi köprü klasik Selçuklu köprülerinden kesme taştan iki gözlü, sivri kemerli bir yapıdır (Url 4).

Günümüzde yol güzergâhı değiştiği için mevcut yolun uzağında kalan köprü son yıllarda yapılan çalışmalar doğrultusunda turizme kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Hamamlar.

Hamam Türk kültürünün önemli simgelerinden biridir. Temizliğe verdiği önemin göstergesi olarak dünya literatürüne “Türk Hamamı” kavramını armağan eden Türkler, yaşadıkları yerlerde sayısız hamam inşa etmişlerdir. İnşa ettikleri hamamların içinde de her bölge kendine has bir kültür inşa etmiştir. Bayburt da bu kültürü inşa eden şehirlerden birisidir.

Bayburt'ta hamamlar bazı günler kadınlara bazı günler ise erkeklere hizmet vermekteydi. Bazı günler ise yarım yarım hizmet verirdi. Bu geçişlerde hamamlar iyice temizlenmekteydi. Kadınlar hamamda çeşitli eğlencelerle yiyecek tüketirken erkekler yiyip içmezdi ancak türkü söylediği olurdu (Kabak, 2020, s. 5-6).

Hamamlar bölge insanının hayatının önemli bir parçasıydı. Çeşitli sebeplerle insanlar hamama giderdi. Buralar adeta birer sosyalleşme mekânlarıydı. Cuma günleri ve bayram

arifeleri hamamların en yoğun olduğu günlerdir. Bu günlerde hamamlar sabaha kadar açık olabiliyordu (Kabak, 2020, s. 6).

Hamamlarda düğün geleneği olarak erkek tarafı tarafından organize edilen gelin hamamı, kadınların katıldığı bir çeşit organizasyon düzenlenmekteydi. Bunun yanında düğünden bir gün sonra damadın arkadaşları tarafından organize edilen damat hamamı da yörenin adetlerindendir (KK 28).

Tüm bu kültürün oluşmasını sağlayan ve günümüze bir şekilde ulaşabilmiş bazı yapıları incelemekte fayda var. Bunlardan iki tanesi restore edileceği günü beklerken biri ise günümüzde halka hizmet etmeye devam etmektedir.

Bent Hamamı.

Kitabesi olmadığı için ne zaman yapıldığı bilinmemesine rağmen Ferahsad Bey Vakfı'na kayıtlı olması sebebiyle onun yaşadığı 16. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülmektedir (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 200; Uçar, 1998, s. 102).

Plan şeması klasik dört eyvanlı, köşe halvetli hamam tipindedir. Hamamda taş malzeme kullanılmıştır. Hamamın doğusunda yer alan orijinal giriş kapısı yol kotunun altında kalmıştır. Yapının soyunmalık bölümünde 4 adet sivri kemer açıklığını taşıyan 4 sütun bulunur. Sütunların üzerinde ortasında aydınlık fenerli olan bir kubbe yer alır. Soyunmalık bölümünün kuzeyinde üzeri kuzey güney doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozla örtülü ılıkılık bölümü bulunur. Bu bölüme doğuda üzeri sivri beşik tonozla örtülü küçük bir mekân açılır. Ilıklık bölümünün kuzeyinde 4 halvet hücreli ve 4 eyvanlı sıcaklık bölümü yer alır. Sıcaklık bölümünün ortasında ve eyvanların açıldığı mekânın üzeri kubbe ile örtülüdür. Eyvanların üst örtüsü sivri beşik tonozlarla geçilmiştir. Eyvanların köşelerinde halvet hücreleri bulunur. Halvet hücreleri birer kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık bölümünün güneyinde hamamın külhan bölümü yer alır. Soyunmalık bölümüne açılan ve üzeri düz toprak dam ile örtülü mekân hamamın batısına sonradan ilave edilmiştir (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 201).

Paşa (Kondolotlar / Nurlan) Hamamı.

Yapıldığı yıl tam olarak bilinmese de Bayburt'un en eski hamamlarından biri olan Paşa Hamamı(Kondolotlar Hamamı/Galer Hamamı) kullanıldığı son güne kadar Kondolot ailesi tarafından işletilmiştir. Günümüzde kullanılmayan bu hamam ilgisizlikten yıkılma tehlikesi altındadır. Kondolot ailesinin çabalarıyla koruma altına alınsa da henüz bir çalışma yapılmış değildir (Kabak, 2020, s. 3).

Hamamda, klasik dört eyvanlı, köşe halvet hücreli plan şeması uygulanmıştır. Hamama giriş, güneybatıdaki kapıdan sağlanır. Kapı, küçük bir giriş mekânına açılır. Bu alanın doğusunda soyunmalık mekânı ve soyunmalık mekânının kuzeyinde dikdörtgen bir mekân bulunur. Soyunmalık mekânının batısında yer

alan kapıdan hamamın ılıklik mekânına geçilir. Ilıklık bölümü beşik tonoz ile örtülüdür. Ilıklık bölümünün kuzeyinde sıcaklık mekânı bulunur. Sıcaklık mekânında dört yönde eyvanlar bulunur. Eyvanlar yuvarlak kemerlerle sıcaklık bölümüne, orta mekâna açılır. Orta mekânın üzeri kubbe ile örtülü olup kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Halvet hücreleri ise, tonoz ile örtülüdür (Arslan, & Çöteli, 2015, s. 201).

Çarşı (Meydan) Hamamı.

Çarşı hamamı bu bölümde anlattığımız tarihi hamamlar içerisinde bugün faal olarak kullanılan tek hamamdır. Kadı Mahmut Çelebi Vakfı'na ait olan bu yapının sadece sıcaklık bölümü orijinaldir. 1800'li yıllarda çocukların oyun oynarken rastgele buldukları yapılan kazılarla gün yüzüne çıkarıldığı söylenir (Kabak, 2020, s. 5; Arslan, & Çöteli, 2015, s. 202).

Müzeler.

Baksı Müzesi.

Baksı Müzesi, Prof. Dr. Hüsamettin Koçan tarafından 2005 yılında kurulan Baksı Kültür Sanat Vakfı'yla ilk somut adımın atıldığı bir hayalin gerçeğe dönüşmüş halidir. 2010 yılında tamamlanan müze kısa sürede yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmeye başlamıştır (Url 2).

İçerisinde 10 bin yayını barındıran bir kütüphane, 150 koltuk kapasiteli bir salon, 1500 metrekairelik bir sergi salonu ve 1.000 metrekairelik depo-müze, konukevi, cafe, açık sahne ve oturma alanlarının bulunduğu 40 dönümlük alana kurulmuş Baksı Müzesi, Bayburt'a 45 km uzaklıkta, Çoruh'a panoramik bir şekilde gören bir tepede konumlanmıştır (Url 2).

Baksı Müzesi aynı zamanda geleneksel Bayburt evlerinin günümüzün estetik anlayışıyla yorumlanmış bir halidir. Gelenek ile modernin birleştiği yapı geleneksel ekolojik bilgininin günümüze nasıl aktarılacağına göstergesidir.

Geleneği içselleştirip çağa adapte ederseniz o gelenek olur. Baksı bizim geleneksel köy evlerinden çıkmış bir projedir. Orada üst ışık alıyoruz biz. Dünyanın en güzel ışığı üst ışıktır. Gölgede hiçbir şey kalmaz. Gokkolosları (eski Bayburt evlerinde damda bulunan pencere benzeri bölüm) biz orada yorumladık. Çatının bir ucunun toprağa bağlı olması meselesi de bu şekilde. Biz orada geleneksel verileri aldık ve onu çağın estetiğiyle yoğurduk. Aynısını yapmadık (KK 9).

Şimdiye kadar birçok ödüle layık görülen Baksı Müzesi 2014 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kültür Komisyonu'nun Paris'te yaptığı oylamada 22 ülkeden katılan 37 müzeyi geride bırakarak 2014 yılında Avrupa Konseyi Müze Ödülü'nü kazanma başarısını

göstermiştir. Ödülün simgesi olan Joan Miro'nun bronz heykelciği 1 yıl boyunca Baksı Müzesi'nde sergilenmiştir (Url 2).

Kenan Yavuz Etnografya Müzesi.

İş insanı Kenan Yavuz tarafından “yaşayan müze” mottosuyla Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Beşpınar(Loru) köyünde 15.000 metrekarelik bir alana kurulan Kenan Yavuz Etnografya Müzesi, Baksı Müzesi ile birlikte şehrin en fazla turist çeken mekânları arasında yer alıyor (Url 1).

Müze “Köy Evi, Su Değirmeni, Bezir Yağı Değirmeni, Anfi Tiyatro ve Açık Hava Sineması, Köy Meydanı, Dede Korkut Türk Kimliği Kütüphanesi, Mescit, Tandırlık, Daimî Çinimaçın Sergi Alanı, Kapalı Sergi Salonları, Açık Sergi Alanları, Salıncak, Bayburt Güvercin Kuşu Evi, Aşhane, Gecekondu ve Konak'tan oluşmaktadır.” (Url 1) Her geçen yıl yeni mekânların katılmasıyla da sürekli büyümektedir.

Müze içerisinde oluşturulan tüm binalar daha önce kullanılmış yapı malzemeleriyle oluşturulmuştur. Yıllarca kullanılan binaların duvarlarındaki taşlar tekrardan geri dönüştürülerek müzenin kapalı alanları inşa edilmiştir. Bu sayede hem yaşanmışlık aktarılmış hem de çevreci bir yöntemle doğaya zarar vermeden yeni mekânlar oluşturulmuştur (KK 3).

Müze belirli aralıklarla harman şenliği, tırpan biçme şenliği gibi çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinliklerle geçmiş ile gelecek arasında bağ kurulmaktadır. Bu bağ nesiller arasında güçlü köprüler kurmakta ve yeni nesillerin geçmişte yaşananları öğrenmesine ve o insanları anlamasına vesile olmaktadır. Bu da yine geleneksel ekolojik bilginin yeni nesillere aktarılması açısından önemlidir.

2021 yılında, Kültür Mirası kategorisinde SILLETO büyük ödülünü alarak Avrupa'da Yılın Müzesi olan Kenan Yavuz Etnografya Müzesi, her geçen yıl büyüyerek çevresinde önemli bir çekim merkezi oluşturuyor.

Yukarı Kırzı Şehit Kadınlar İffet Anıtı.

1917-18 yılları sırasında Rus işgaline uğrayan Bayburt'un Yukarı Kırzı köyünde Ermeni çetelerin yaptıkları türlü katliam, işkence ve tecavüzlerden korunmak için kendilerini su kuyularına atan kadınların anısına Yukarı Kırzı köyünde Bayburt Valiliği, Bayburt Belediyesi, Arpalı Belediyesi, Aydıntepe Belediyesi, Bayburt Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı ve Yukarı

Kırzı Muhtarlığı katkılarıyla Bayburt Şehit Aileleri Dayanışma Derneği tarafından 2017 yılında yapılmıştır.

Bir avlu ve binadan oluşan yerleşkenin bahçe bölümünde namuslarını korumak için kendilerini su kuyularına atan Yukarı Kırzılı kadınların tasviri ve kenarlarda kabartma görseller bulunmaktadır.

Avlu bölümü geçildikten sonra taşlarla yapılmış bir müze karşımıza çıkmaktadır. Bu yapının tavanı kırman örtü ile yapılmıştır ve içerisinde iki adet tandırlık bulunmaktadır. Ahşaptan yapılmış bir sekünün de bulunduğu yapıda eskiden kullanılmış eşyalar sergilenmektedir. Burası Kenan Yavuz Etnografya Müzesi ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 57. Yukarı Kırzı Şehit Kadınlar İffet Anıtı genel görünüm.

Bayburt'un Evlerinin Yapılış Süreci

Malzemelerin temini ve hazırlık.

Kerpiç.

Kerpiç; düşük maliyetli olması, nefes alma oranının yüksekliği ve yalıtıma olan katkısından dolayı geleneksel yapılarda sıkça kullanılmaktaydı. 70 cm genişliğindeki bir kerpiç duvarın sağladığı yalıtımı taş duvarlar ancak 100 cm kalınlıkta elde edilmektedir. Diğer duvar çeşitlerinde bu oran gittikçe artmaktadır. Kerpiç duvar kalınlığı ne kadar artırılırsa artırılın

nefes alma özelliğini yitirmemekte, bu yüzden de evin içinde nem ve rutubet gibi sorunlar ortaya çıkarmamaktadır (Aşanlı, 2021, s. 113). Yapılışında ustalık istememesi ve ham maddesinin her yerde bulunması da diğer olumlu yönlerindendir.

Kerpicin olumsuz yönleri de vardı. Basınca dayanamaması ve rutubetten oldukça fazla etkilenmesi (Aşanlı, 2021, s. 113) olumsuz yönlerinin başında gelmektedir. Olumsuzlukları azaltmak için özellikle yağmur suyuyla ya da rutubetle temasını azaltma yoluna gidilmiştir. Yağmurdan korunmak için genellikle evlerde kerpiç duvarlar sıvanırdı. Bazı yapılarda ise dış duvar taştan yapılırken iç duvarlar kerpiçten yapılırdı. Rutubetten korumak içinse bazı evlerde ikinci katlar kerpiç ile yapılırdı (KK 1).

“Kerpiç hafif olduğu için daha çok ikinci katlarda kullanılırdı. Kerpiç dış etkenlerden etkilenebildiği için de üzeri sıvanırdı.” (KK 3).

Kerpicin ham maddesi toprak ve samandır. Bayburt'ta çoğunlukla saman kullanılsa da kıyılmış hayvan yemi, kamış, kum ve küçük çakıllar gibi malzemeler de çeşitli bölgelerde harcın içine katılmaktadır. Kum, çakıl gibi malzemeler kaba dolgu yöntemiyle hacim yaptırmak için, saman gibi lifli malzemeler ise harca esneklik sağlamak için kullanılmaktadır (Naumann, 2019, s. 47; Aşanlı, 2021, s. 113) .

Kerpicin ana malzemesi olan toprak taşı az olan yerlerden alınır. Her yerleşim yerinde toprağın alındığı meşhur yerler bulunsa da her topraktan da kerpiç yapılabilir. Bayburt'un Arpalı kasabasında da toprağın alındığı bir yer bulunmakta ve buraya da “kerpüçhana”(KK 6) denilmektedir.

Alınan toprak elekte elendikten sonra kerpiç yapılmaya hazır hale getirilmektedir. Sıva yapılmak için de aynı süreçlerle toprak elde edilmektedir ancak sıva toprağı kerpiç toprağına göre daha iyi elenmelidir.

“Taş olmayan sade toprak olan yerlerden alınan toprak elenerek sıva veya kerpiç toprağı elde edilirdi. Su saman katılarak kerpiç veya sıva çamuru yapılırdı. Kum katıldığı da olurdu.” (KK 1).

Kerpiç yapılacak ya da sıva malzemesi olarak kullanılacak toprak uygun yerlerden alınarak kerpiç yapılacak yere getirilir. Burada elenip saman karıştırıldıktan sonra ortası açılarak içine su doldurulur. Ardından yavaş yavaş kenarlar yıkılarak harcın oluşması sağlanır. İyi bir harç oluşması için çok iyi karışması gerekmektedir. Bunun için de harç, ayakla çiğnenmektedir. Bu işleme “hasıllama” denilmektedir.

Kerpiğin çamurunun eyice çıynanması lazım. Yani o çamuruyla samanın eyice birbirine girmesi lazım. Bu şekilde hasılandıktan sonra çok fazla cıvık ya da kuru olmayan çamur kalıba konur ve kerpiç çıkarılır. Tek bir kalıpla işlem yapıldığı için bu kıvam önemlidir (KK 14).

Kerpice şeklini veren kalıplardaki tüm gözler aynı boyutta değildi. “Anaç kerpiç” denilen ve duvarı bağlamaya yarayan kerpice şeklini verecek bölme diğerlerine göre daha büyük olurdu (KK 1, KK 3).

Şekil 58. KYEM-Kerpiç kalıbı.

Kerpiç dökme önceden köylerde imece usulüyle yapılan bir iştir. Bir kişinin tek başına kerpici dökmesi oldukça zor ve zaman alıcıdır. Bundan dolayı akraba, komşu ve tanışlar böyle günlerde bir araya gelerek ev yapan kişinin yardımına koşmaktaydılar. Bu şekilde uzun sürecek işler kısa sürede bitirilmekteydi. İmece usulüyle yapılan kerpiç dökme işine katılanlara herhangi bir ücret ödenmemekteydi ancak iş yapılırken kullananların sigarası alınırdı. İş bitince de kuymak, herse(keşkek), helva, Bayburt usulü “gıllama” köfte ikram edilmekteydi (KK 1, KK 5).

Burada son olarak dikkatimizi çeken şey ise kısaca “yardım borçlanması” şeklinde bir tanım getireceğimiz olaydır. Geleneğe göre bir kişi kendisine yardıma gelen herkesin yardımına gitmelidir. Bu durum bazen babadan oğula dahi aktarılmaktadır. Böylece yardımlaşma nesilden nesile sürmektedir.

Kerpiç dökülecek yerin seçimi de oldukça önemlidir. Çünkü seçilecek bu yerde kerpiçler 15-20 gün kurumaya bırakılırdı. Buralar hayvanların girebileceği, kerpiçlerin çeşitli etkenlerle zarar göreceği yerler olmamalıdır (KK 1).

Kerpiç dökülecek yer seçilirken suya yakınlığı da göz önünde bulundurulmak zorundadır. Eğer suya yakın bir yerde bu işlem yapılamıyorsa su, çeşitli yöntemlerle kerpiç dökülen yere getirilmeye çalışılırdı. Bunun için “ıcat(gaggul)” adı verilen aletler kullanılmaktaydı (KK 1).

Şekil 59. KYEM-İcat.

Kerpiç çamurunu taşımak için dezgere-gejgere ya da sepetler kullanılırdı. Bu sepetler dere kenarlarında yetişen kısa bük çubuğu ile örülerek yapılmaktaydı (KK 2). Bunların esnekliği ve dayanıklı oluşu oldukça ağır olan çamuru taşımak için seçiminde önemli etkenlerdir.

“Çamuru taşımak için çubuktan örme sepet de kullanılırdı. Galat fındık çubuğundan lazların yaptığıdır. Sepet bük çubuğundan yapılır. Derenin kenarlarında biten çubuğa bük denür. Kısa kısa olur, pek uzanmaz. Bu her yerde bülünmez. Söyüt ağacının cinsine benzer ama çok kısa ve esnektür. Bundan sahayluh da yaparlardı. Bük çubuğu esnek olduğu için galata göre daha dayanıklıydı. Bundan dolayı sepetle taşınırdı ağır yükler.” (KK 1).

Şekil 60. KYEM- Bük çubuğundan yapılmış sahayluh, sepet ve galat.

Kerpiç dökülecek olan toprak su ve saman karıştırılarak harç haline getirildikten sonra kerpiç kalıbına dökülmektedir. Kalıba dökülmeden önce kerpiç kalıptan kolayca çıksın diye kalıp süpürgeyle ıslatılmaktadır. Çamur kalıba dökülüp boşluk kalmayacak şekilde yerleştirildikten sonra üzeri mala ile düzeltir. Ardından iki kişi tutarak kerpiçleri kalıptan çıkararak kurumaya bırakır. (KK 6)

Kerpiçler kalıptan çıkarıldıktan sonra kurutma evresine geçilir. Bu evrede her tarafı kurusun diye kerpiçlerin yönü belli aralıklarla değiştirilir. Tamamen kuruduktan sonra da kullanmak için üst üste yığılırdı (KK 1).

Eski Anadolu Mimarlığı kitabında Rudolf Naumann ise kerpiç yapılma sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

Balçık kütlesi bir çukura dökülür, üzerine su dökülür; bu karışım ıslatılmış tahtadan yapılmış tek, ya da bir sıra kalıba hemen dökülebilecek bir yapışkan ve türdeş bir kıvama gelene dek ayaklarla yoğurulur. Kalıplar söküldükten sonra tuğlalar kuru ve açık havada (güneşte kurutulmaması gerekir, çünkü çatlamalar olur) tüm ıslaklığı kaybolana kadar bekletilir, bundan sonra kullanılmaları için hiçbir sakınca yoktur (Naumann, 2019, s. 47).

Kerpiçler dış etkenlerden etkilenebildiği için inşaat başlamadan oldukça kısa süre önce üretilmektedir. Bu süre uzadıkça kerpiçler yağmur gibi dış etkenler yüzünden deforme olabilmektedir. Bu sebepten dolayı kerpiç genelde ilkbaharda dökülürdü ve inşaat da yazın başı ya da ortası gibi başlanırdı (KK 1).

Taş.

Taş da toprak gibi doğada bulunan malzemelerden bir tanesidir. Kerpiç anlatılırken ustalık gerektirmeyen bir yapı malzemesi tanımını yapmamızın sebebi taşa şekil vermenin ustalık istemesinden ileri gelmekteydi.

Bronowski (2012, s. 70) insanoğlunun taşı işlemeye başlayarak kerpiç evden taş eve geçişini “ileriye doğru attığı en büyük entelektüel adım” olarak ifade etmektedir. Çünkü insan taşı işlemeye başlayarak elle mevcut malzemeye şekil vermekten parçalara ayırarak doğanın içerisindeki gizli hazineleri ortaya çıkarmıştır.

İşlenmemiş taşlar ise insanoğlunun inşa ettiği ilk evinin yapı malzemesidir. Mağaraları inşa edilmiş birer ev olarak görmeyeceğimize göre moloz taşları üst üste koyarak insanoğlu kendine bir bakıma barınak inşa etmiştir. Bu sayede soğuktan ve her türlü tehlikeden kısmen de olsa kendini sakınabilmektedir (Aşanlı, 2021, s. 58).

Bu tür yapılara Bayburt’ta da rastlamak mümkündür. Genellikle dağların zirvelerinde herhangi bir harç malzemesi kullanılmadan moloz taşlarla örülmüş küçük kulübelere rastlanmaktadır. Buralar çobanlar tarafından yapılmış barınaklardır. Bu barınaklar yazın hayvanlarla birlikte dağda yatan çobanlar tarafından yapılmıştır (KK 13).

Medeniyet geliştikçe taşı işlemeyi beceren insanoğlu daha konforlu ve kalıcı konutlar inşa etmeye başlamıştır. Taş insanoğluna sadece konut yaparken yardımcı olmamıştır. Kuyu duvarları, bahçe duvarları, istinat duvarları, yürüme yolları, korkuluklar, merdivenler, ocaklar, fırınlar, kale burçları gibi pek çok alanda taş kullanılmış ve insanoğluna fayda sağlamıştır (Aşanlı, 2021, s. 58,59).

Taş, Bayburt geleneksel mimarisinin önemli yapı malzemelerinden birisidir. Her yerden çıkması, maliyetinin düşük olması, dayanıklılığı ve ısı yalıtımına sunduğu katkılardan ötürü bir mimari yapı malzemesi olarak taş, binalar inşa edilirken sıkça kullanılmaktadır. Her yerden çıkıyor olması ve maliyetinin düşük olması olumlu yönleri sayılsa da oldukça zahmetli bir hazırlık süreci vardır (Aşanlı, 2021, s. 62).

Bayburt’ta geleneksel yapıların inşasında kullanılan taşları üçe ayırabiliriz (KK 14). Belli yerlerden çıkan işlemesi kolay sarı Bayburt taşı, hemen hemen her köyde bulunan “daşhana” adını verdikleri yerden plaka çıkarılarak küçük işlemlerle duvarda kullanıma hazır hale getirilen sert moloz taşı ve rastgele doğada bulunan ve herhangi bir işlem yapılmadan duvarlarda kullanılan dere taşı olarak üç tür taş hem birlikte hem de ayrı ayrı inşa sürecinde kullanılmıştır.

Bayburt'un meşhur taşı "Bayburt taşı" ile kaleler, köprü, cami, kilise gibi onlarca yapı inşa edilmiştir. Taşın sertliğinin az olması hem çıkarılırken hem de işlenirken az emek harcanmasına ve dolayısıyla da kullanım alanlarının da yaygınlaşmasında başrol oynamıştır (Yağcıoğlu vd., 2019, s. 91,92).

Bayburt taşı işlemesi kolay olsa da işçilik istemesi ve her yerde bulunmamasından dolayı daha az tercih edilmiştir. Bazı konutlarda ise sadece ön yüzeyde bu taş kullanılmıştır. Diğer taraflarda "sert taş" şeklinde ifade edilen moloz taşlar kullanılmıştır (KK 1, KK 5).

Moloz taşları çıkarmak hem ustalık hem de güç istemektedir. Dağın belirlenen yerlerinden plaka halinde çıkarılması taşın daha sonrasında işlenmesi için büyük kolaylık sağlamaktadır.

Taş aldığımız yerler vardı. Her yerden de taş alırdık ancak tabaka olması gerekiyordu. Yüzsüz taş kullanılmazdı. Yani bir tarafı en azından düz olmalıdır. Bu taşı çıkarmak da her adamın işi değildir. Çok ağır bir işti. Babam yapardı bu işi. Maneyleyle taşı salladığı zaman en az bu odanın büyüklüğünde taş sallanırdı. Maneyleyle kaldırır altına bir taş sürerdi ayağıyla. Sonra ona ortadan varyozu vurur çivi çakar parçalardı. Gücü yettiğinde alır gelirdi. Çekiçe murçla yontulur tarakla düzlenir ve duvara konulacak hale getirilirdi (KK 1).

Çeşitli aletlerle dağdan çıkarılan taşlar parçalara ayrılarak inşaat alanına getirilmektedir. Burada sadece köşe taşlarına işlem uygulanırdı. Köşe taşları, görünen tarafları fazla olduğu ve evin görüntüsüne önemli katkılar sağladığı için çeşitli aletlerle iyice düzeltilmekteydi. Evin duvarları köşe taşlarından çekilen çırpıya göre inşa edilmekteydi. Bundan dolayı köşe taşlarının düzgün olması duvarın da düzgün olmasıyla bağlantılıydı(KK 1).

"Çeşitli yerlerde taş ocakları vardı. Buralardan bilenler taşları çıkarır getirirdi. Ustalar da bir yüzünü işler ve kullanırdı ancak köşe taşları daha iyi işçilik isterdi." (KK 3).

Taşlar sadece evin duvarlarında kullanılmamaktaydı. Evin bazı bölümlerinde döşeme taşı olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle ahır gibi sürekli süpürülmek durumunda olan yerlerde plaka şeklinde taşlar kullanılırdı. Bunun yanında avlu bölümü de yine bu taşlarla döşenmekteydi. Bu taşlar da işin erbabı kişilerce taş ocaklarından çıkarılarak satılabilmekteydi (KK 6).

Evlerin odalarında bulunan kehrizler de bazı durumlarda taştan yapılabilmekteydi. Ancak taşın oyularak kehriz yapımı zor olduğu için çoğunlukla ahşap kehrizler tercih edilmiştir (KK 6). Bunun yanında "kurun" adı verilen lavabo benzeri suyun sağa sola sıçramasını engelleyen ve suyu depolayarak hayvanların su içmesinin sağlandığı şeyler taştan yapılmaktadır.

Şekil 61. KYEM-Kurun.

Geleneksel Bayburt mimarisinde taşlar bacayı taşıması için dikilen direklerin altına da konulmaktadır. Bu taşlar sayesinde ahşap direğin toprakla temas edip çürümesi engellenmektedir. Bu taşlar ayrıca üstü ağır toprak kitlesiyle dolu tavanın çökmesini engellemek için dikilen direklerin tavanla zemin arasında sıkışarak yerinden oynamasına da engel olmaktadır (KK 6).

Şekil 62. Direğin altına yerleştirilmiş taş.

Ahşap.

Ahşabın ham maddesi olan ağaç Türkler için oldukça önemlidir. Eski Türk inancına göre ağaç Gök Tanrı'nın simgelerinden birisidir (Beydili, 2004, s. 25). Türk halk edebiyatında başta destanlar olmak üzere birçok yazılı ya da sözlü kaynakta önemli bir yer tutmaktadır (Artun, 2014, s. 20).

Türkler kutsal kabul ettikleri ağaca birçok destanında yer vermiştir. Örneğin Uygur Göç Destanı'nda Karakum adlı dağdan çıkan Selenga ve Tola nehirlerinin arasında bir ağacın üzerine bir gün kutsal bir ışık iner. Bu günden sonra ağacın karnı tıpkı gebe kadınlar gibi şişer. Bu ışık ağacın üzerine inmeye her akşam devam eder. Dokuz ay on gün sonra ağaçtan beş tane çocuk dünyaya gelir. Bunlardan en küçüğü Buğu Han yüksek kişiliğiyle kağan olur ve ülkesini güzel bir şekilde yönetir. Onun soyu da uzun yıllar Uygurların başında kalır (Çobanoğlu, 2020, s. 143).

Yukarıdaki örnekte ata rolünde karşımıza çıkan ağaç Oğuz Kağan'ın bir ağacın kovuğunda eşini bulup soyunu çoğalttığı destanda ana rolündedir. Yine başka bir anlatıda Osman Bey, üç kıtada hâkimiyet kuracak olan devletin müjdesini gördüğü rüyada dallarıyla her yeri saran ağaç ile almıştır (Beydili, 2004, s. 26). Bunların yanında Türk mitolojisinde boy, aile ve evi koruyan ağaç ruhları inancına rastlamak mümkündür. Bu inanışlar o kadar güçlüdür ki İslamiyet sonrasında dahi devam etmiştir. Türbelerdeki ağaçlara ya da doğada tek başına bulunan ağaçlara çaput bağlanarak isteklerinin kabul olacağı inancı bu aktarım sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır (Artun, 2014, s. 21,22).

Ahşap Türkler için kerpiç ve taş nazaran daha uzun bir geçmişe sahip olan bir yapı malzemesidir. Yerleşik hayata geçmeden önce çadırlarda yaşayan Türkler evlerini oluştururken taş ve kerpiç değil ahşap kullanmaktaydı. Bundan dolayı bunda oldukça ustalaşmışlardır.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Doğu Kazakistan Vilayeti, Katonkaragay İlçesi'nde bulunan Berel Kurganları'nda yapılan arkeolojik araştırmalarda ahşap kullanımına rastlanmıştır. Mezar odasının duvarları ve lahitlerde ahşap detayları görmek mümkündür. Bunların yanında mezarlardan çıkan ahşap hayvan figürleri, çeşitli ahşap eşyalar ve heykeller Türklerin ahşapla ilişkisinin oldukça geçmişe dayandığının göstergesidir (Kutlu, & Kutlu, 2020, s. 173-207).

Ahşap Bayburt geleneksel mimarisinin yapı elemanları içerisinde çoğunlukla şehir dışından tedarik edilen tek unsur olarak görülmektedir. Bayburt'un iklimi dolayısıyla az yetişen çam türü dayanıklı ağaçlar yapı oluşturulurken şehre yakın bölgelerden getirilmektedir. Gümüşhane ya da Trabzon'dan gelen çam ve ladin cinsi ağaçlar yapılarda kullanılmaktaydı.

Bayburt'ta yetişen kavak ya da söğüt çam kadar dayanıklı olmadığı için tercih edilmese de ekonomik sebeplerle bazı binalarda kullanıldığı görülmektedir.

“Gavahnan söğüt tez çüridi ama çam çürümidi. Ama ne aridi para ki alasan.”(KK 6).

Ev yapımı için kullanılan ağaçlar hemen hemen her köyde bulunan “ağaççı” denen kişiler tarafından getirilirdi. Yakın zamana kadar at arabalarıyla taşıma işlemi gerçekleştirilmiştir. 12 metreyi bulan ağaçları taşımak için at arabalarının ön tekerleri ayrılarak uzatılabilmekteydi (KK 1).

Ağaççılar siparişe yönelik ağaç getirseler de ellerinde standart ölçülerde ağaçlar da bulunurdu. Bazen bir yere götürmek için aldığı ağaçları yolda satıp tekrardan ağaç almak için geri döndükleri de yaşanan hadiselerdendir (KK 1). Ağaççılar her zaman para karşılığı bu işlemi yapmamaktadır. Arpa ya da buğday gibi tahıl ürünleri karşılığında da ağaç alınabilmektedir (KK 1).

Satın alınan ağaçlar tomruk şeklinde istenilen yere getirilmektedir. Bu şekliyle binaların tavanında ya da direk olarak kullanılsa da ince işçiliğe de ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için iki kişi tarafından çekilen uzun el hızarları kullanılmaktaydı (KK1, KK 6).

Şekil 63. ŞKİA- El hızarları.

Ahşap Bayburt evlerinde evin süsü olarak kullanılırdı. Bayburt evlerinde selamlık bölümü, selamlığın merdivenleri, tavanın tamamı, taşıma direkleri, terekler, pohorük denilen tandırlık bölümünün tavanına yapılan bir çeşit baca, döşemeler, pekeler, kehrizler, pencereler

dolaplar ve ambarlar ahşaptan yapılmaktaydı. Bu sayılan unsurların pek çoğu evin estetik algısını yükselten şeylerdir.

Ahşap evin duvarları yapılırken bağlama malzemesi olarak da kullanılmaktadır. Duvarlar yapılırken yapı malzemelerinin arasında “hatıl” adı verilen tahtalar uzatılırdı. Bu sayede duvarda bir bütünlük sağlanarak yıkılması engellenirdi (KK 20).

12 metreyi bulan ağaçların makine gücünün olmadığı dönemlerde öncelikle taşımak için arabaya yüklemek sonra da duvarların tepesine çıkarmak ayrı bir güç ve meziyet istemektedir. Bunun için ipler kullanılmaktaydı. Kalın ağaçlar iplerin üzerinde yuvarlanarak çıkarılmaktaydı. Bu işlem işi kolaylaştırırsa da insan gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun için de yine yardıma gelen komşu ve yakınlar işi kolaylaştırmaktaydı (KK 6).

“İnsan gücüyle yüklerdiler. İpi takıyorsun alttan gırgır yapıyorsun çekiyorsun yüklüyorsun. Çok zor bir şey değil. Çeşitli yöntemleri olsa da güç isteyen bir şey.” (KK 1).

Sıva malzemeleri.

Sıva yapıyı hem koruyan hem de güzelleştiren bir giysi gibidir. Ama giysiler gibi mevsimine göre çıkarıp yenilerini giyme şansımız olmayacağı için her mevsime uygun sıvayı belirleyip evlerimize uygulamak zorundayız (Aşanlı, 2021, s. 187). Bayburt gibi az yağış alan soğuk bir yerde kil sıva kullanılması uygundur.

Sıva malzemesi olarak geleneksel Bayburt evlerinde saman katkılı çamur sıva kullanılmaktadır. Ekolojik olarak da oldukça olumlu karşılanacak olan bu sıvanın beton sıvaya göre olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de vardır.

Olumlu yönlerinin başında doğaya hiçbir zarar vermemesini gösterebiliriz. Bunun yanında toprak olduğu için evin nefes almasına da önemli katkılar sunmaktadır. Doğada her zaman bulunması ve maliyetinin düşük olması da olumlu yönleri arasında sayılmaktadır.

Çamur sıvanın sınırlılıkları arasında suya karşı dayanıksız olması gösterilebilir. Önlem alınmadığında suyla temas ederek deforme olacak bu da binanın yıkımına kadar gidecek süreci başlatacaktır. Bunu engellemek için sıvanın üzeri parlatılarak mühürlenmelidir (Aşanlı, 2021, s. 188).

Çamur sıva iç duvarda ve dış duvarda farklı kalınlıklarda uygulanmaktadır. Dış duvar daha dayanıklı olması gerektiği için daha kalın sıva ile kaplanırken iç duvarda böyle bir zorunluluk yoktur. Her iki duvara da mümkün olduğunca ince sıva vurulması istenen durumdur.

Çünkü kalın sıva hem binaya yük bindirecektir ve duvardan kopma riskini de artıracaktır (Aşanlı, 2021, s. 187-188).

Bayburt'ta geleneksel evler eğer sarı Bayburt taşıyla inşa edilmemişse genellikle çamur sıva ile sıvanmaktadır. Sıva hem binayı koruduğu için hem de yalıtıma sunduğu katkıdan dolayı tercih edilmiştir.

Sıva harcı da tıpkı kerpiç harcında olduğu gibi toprağa su ve saman katılarak elde edilirdi. Ancak sıva harcı kerpiç harcına göre daha ince olması gerektiği için elekte iyice elenirdi. Bu işlem yapıldıktan sonra su ve çamurla yoğurularak hazır hale getirilmekteydi.

İnşa Süreci.

Temel.

Temel, bir evin dengede durmasını; duvarlarının esneyerek çatlamamasını ve yıkılmamasını; deprem, sel gibi afetlerden korunmasını sağlayan önemli bir bölümdür (Aşanlı, 2021, s. 91-92). Günümüzde çeşitli teknolojik imkânlarla yapılan zemin araştırmaları sayesinde sağlam temeller üzerine yüksek katlı daireler yapılabilmektedir. Ancak geçmişte böyle imkânlar olmadığı için temeller standart kalıplarda yapılmakta ve üzerine de yüksek katlar yapılmamaktaydı.

Bayburt'un geleneksel evleri bir ya da iki kat üzerine kurulu olduğu için ve deprem bölgesinde de olmadığı için temel her yapıda kullanılmamıştır. Ev inşa edilmeden önce evin zemini çok derin olmayacak şekilde kazılarak buraya taş doldurulurdu. Taş zeminin sağlam olmasını sağlamaktadır.

Temel yüksek yapıldı ve buna da “su basmanı” adı verilirdi. Bu sayede ev zeminden bir miktar yukarı kalkmış olurdu. Bunun ev için çeşitli faydaları vardır. Bu faydaların başında evi rutubetten korumak gelmektedir. Ayrıca sel gibi afetlerde evin içini su basması da bu şekilde biraz olsun engellenmiş olacaktır.

Temel inşaatın yapılacağı zamana yakın bir dönemde kazılırdı. Araya zaman girince temelin dolma tehlikesi ortaya çıkmaktaydı. Temelden çıkan topraklar da kerpiç dökümünde kullanılmaktaydı (KK 1). Bu sayede minimum emekle maksimum fayda ortaya çıkarılmaktaydı. Her yönüyle ekolojik bir yöntem olduğunu görmekteyiz.

Dağdan çıkarılan taşların düz olanları duvarlarda kullanılırken temelde ise düz olmayanlar da kullanılmaktadır. Yine duvarlar için taş hazırlanırken ortaya çıkan atık taşlar da temelde kullanılmaktadır (KK 1).

Duvarlar.

Geleneksel Bayburt evlerinde taş, kerpiç, ateş tuğlası veya ahşap çeşitli bölgelerde kullanılmıştır. Tüm yapı elemanlarının kullanılarak yapılan evlere de rastlamak mümkündür. Evin bölümlerinin farklı zamanlarda yapılıyor olması duvar yapı malzemelerinde de farklılaşmaya yol açmıştır.

Şekil 64. Yarisı taşla diğer yarisı kerpiçle yapılmış duvar.

Taş duvar.

Taş duvarlar, hem sağlamlığı hem de yalıtıma olan katkısından dolayı Bayburt geleneksel mimarisinde oldukça sık kullanılmaktadır. Bayburt'tan çıkan sarı Bayburt taşının da etkisiyle Bayburt'ta bolca taş yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların bazıları günümüze kadar ulaşırken bazılarının ise sadece yıkıntıları kalmıştır.

Taş duvar inşa edilirken doğadan toplanan taşlar, taş ocaklarından çıkarılan çok az işlenmiş taşlar ya da işlenmesi daha kolay olan Bayburt taşı kullanılmaktadır. Bayburt taşı daha fazla işçilik istediği ve her yerde çıkmadığı için daha çok zenginlik göstergesi olarak binalarda kullanılmıştır. Diğer taşlar ise daha az işçilik istemesi ve her yerde bulunmasından dolayı daha çok kullanılmıştır.

Moloz taş ocaklardan plaka şeklinde çıkarılıp bir tarafı düzleştirildikten sonra taş duvar ustası tarafından büyük bir ustalıkla duvara yerleştirilir. Tıpkı bir legonun parçaları gibi eşleştirerek duvarı ören usta, boşluklara da “hıbar” adını verdiği küçük taşlardan yerleştirmektedir (KK 1).

“Her duvar böyle düzgün taşlarla yapılmıyor bazı duvarlar uydura uydura da yapılıyor. Evler de yontma taşla yapılmıyor aslında düzgün taş kullanılıyor. Düzeltiyorlar sağını solunu nereye yakışıyorsa o şekilde duvara goyirlar işti.” (KK 1).

Taş duvarlar iki taraftan da örülmektedir. Bir usta içeriden bir usta dışarıdan örmektedir. Bundan dolayı oldukça geniş duvarlar meydana gelmektedir. Bir duvar yapılıp bittiğinde aslında iki tane duvar örülmüş oluyordu. Bu da hem zaman hem de malzeme sarfiyatını had safhaya çıkarmaktaydı (KK 1, KK 6).

İki duvar örülse de tek bir duvar gibi bütünlük sağlaması istenmekteydi. Bundan dolayı bazı taşlar iki duvara da gelecek şekilde uzatılmaktaydı. Bu yöntemle duvarın bütünlüğü sağlanmaktaydı (KK 6).

“Daşı bi bu yandan atir onun üstünden bağlırdi. Ayri ayri bağlamadan yapsalar yihılurdi.” (KK 6).

Şekil 65. Taş duvarı bağlamak için bazı taşlar yatay koyulmaktaydı.

Taş duvar yapılırken mümkün olduğunca büyük taşlar kullanılması duvarın sağlamlığı ve bütünlüğü açısından önemli bir durumdur. Küçük taşlar kullanıldığı zaman harç daha fazla

kullanılacak ve bu da dayanıksız çamurun binada daha fazla yer almasını sağlayacaktır (Aşanlı, 2021, s. 122).

Taş duvarlar inşa edilirken iki duvar arasına yalıtıma katkı sağlasın diye saman ya da samanlı harç da konulmaktadır. Bu sayede boşluklar dolacak hem de yazın serin, kışın sıcak bir ortam sağlanmış olacaktır (KK 17).

Taş duvar inşasında en önemli nokta köşe taşlarıdır. Bu taşlar ne kadar düz ise duvar da o kadar düz olacaktır. Bu sebeptendir ki köşe taşları diğer taşlara göre daha çok işçilik istemektedir (KK 1).

Kerpiç duvar.

En az ustalık isteyen yapı malzemelerin başında kerpiç gelmektedir. Doğada her yerde bulunan toprağın suyla ve saman gibi lifli malzemelerle karıştırılarak basit kalıplara dökülmesiyle elde edilen kerpiç taş kadar dayanıklı olmasa da taşa göre inşa süreci daha kolaydır ve yine taşa göre yalıtıma katkısı da daha yüksektir.

Kerpiç duvarın yapımı taş duvara göre daha kolaydır. Kerpiçler bir kalıptan aynı boyutlarda üretildiği için inşası da daha az ustalık gerektirmektedir. Aynı kalıptan çıksa da bazı kerpiçlerin boyutları farklıdır. Bunlara anaç kerpiç denilmektedir. Bu kerpiçlerin boyutları diğerlerinden büyüktür. Bunların duvarı bağlayarak yıkılmasını önleme görevi vardır (KK 1).

Kerpiç duvarların en büyük düşmanı olan suyun bu duvarlarda mümkün oldukça uzak tutulması elzemdir. Bunun için kerpiç duvarın üzerine mühürlenmiş sıva vurulurdu. Ayrıca damlara biriken su duvara akmasın diye hogollara (damların kenarları) çayırlardan çim kesilip konur ve damlara eğim verilerek “holuk” adı verilen su giderleri ile su tahliye edilirdi (KK 1, KK 3, KK 6).

Şekil 66. KYEM-Holuk ve hogollar.

Harpuşka duvar(dolma duvar).

İki taraftan örölmüş çıtaların arasına çamur ya da talaş gibi dolgu malzemelerin doldurularak oluşturulan duvar tipidir. İç duvarlarda ve çatıların duvarlarında kullanılmaktadır (KK 14).

Şekil 67. Taş duvar üzerine harpuşka duvar.

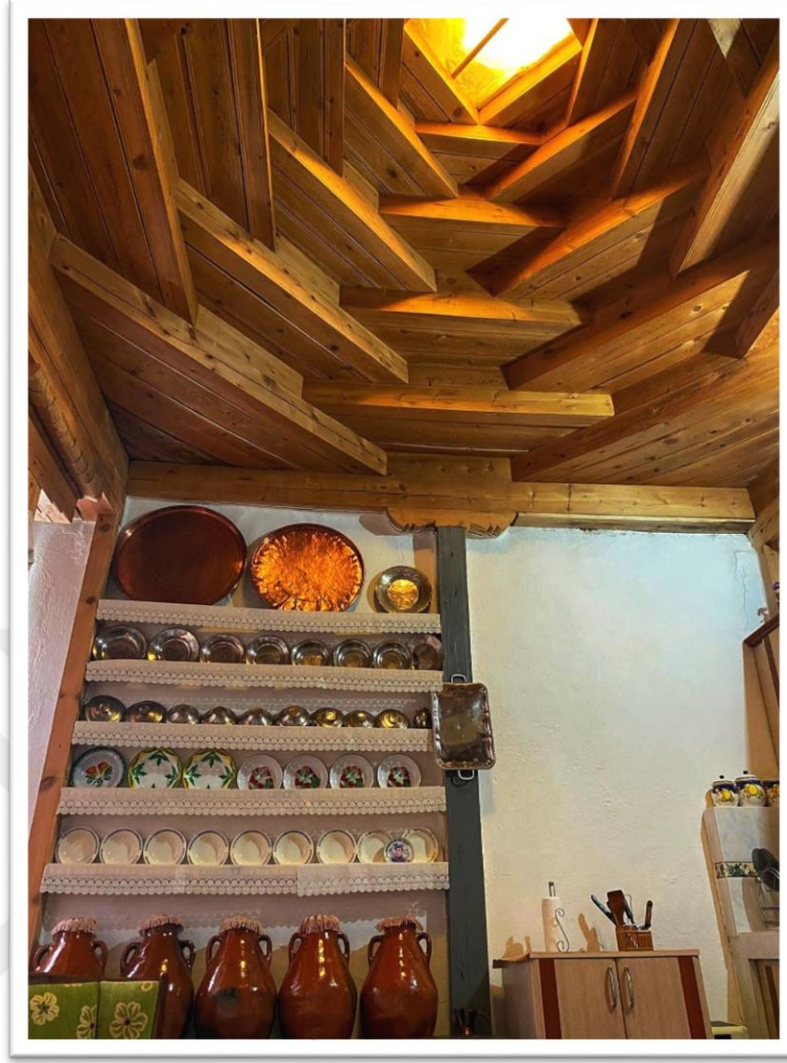
Bu duvar tipinin tercih edilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle diğer duvar tiplerine göre daha az maliyetlidir. Bunun haricinde taş duvara göre daha az yer kapladığı için özellikle iç duvarlarda kullanılarak alandan tasarruf edilmek istenmiştir. Diğer duvar tiplerine göre de daha az malzemeyle yapıldığı için eve de az yük bindirmektedir (KK 13).

Olumlu yanlarının yanında olumsuz yanları da vardır. Dış duvarda kullanılmak için ahşap ve toprak gibi iki dayanıksız malzeme ile yapılmaktadır. Bundan dolayı doğanın şartlarına karşı taş duvara göre oldukça dayanıksızdır (KK 14).

Örtü Sistemi.

Kırman Örtü.

Tütekli kubbe, tüteklikli örtü, bindirme tavan ya da kırlangıç kubbe/örtü gibi (Kutlu, 2020, s. 2456) isimlerle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kullanılan bu örtü biçimine Bayburt'ta "kırman" adı verilmektedir. Tanımını "Kare ya da kareye yakın planlı bir mekânın üstünü, köşelerden başlayarak, birbiri üzerine çapraz konumda oturtulmuş ahşap kalaslardan(bazen ağaç gövdelerinden) oluşan bir örtü sistemi" şeklinde yapacağımız bu tavan yapısına Doğu Anadolu Bölgesi'nde sıkça rastlanmaktadır (Sözen, & Tanyeli, 2021, s. 311).

Şekil 68. Terekler ve kırman örtü (Foto: Şeyda KURT).

Bu örtü sistemi dumanı kolay tahliye etmesi, havalandırmayı sağlaması, ışığı odanın içinde dağıtma özelliği ve dekoratif olarak görselliğe sunduğu katkıdan (CHOI, 2017, s. 200) dolayı tercih edilmektedir.

1980 yılında başlatılan arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen Botay prehistorik yerleşiminde çalışmalar yapan Viktor Zaibert'e göre 30-70 m² arasında değişen Botay konutlarının tavanları kırlangıç örtü sistemine göre daraltılarak ortada kare bir açıklık bulunacak şekilde inşa edilmiştir. Botay konutlarında araştırma yapan Zaibert bu konutların hem iç mekân tasarımı hem de mimari özellikleriyle Türk çadırının prototipi olduğunu ifade etmektedir (Kutlu, 2020, s. 4-8).

Evin köşelerine dikilen direkler üzerine kurulan kırman çatı her kademedede biraz daha daralarak en sonunda mekânın tam tepesinde bir kare pencere küçüklüğüne ulaşmaktadır. Bu kare pencere evin yukarıdan ışık almasını ve havalanmasını sağlamaktadır.

Kırman örtü büyük ağaçtan direkler üzerine yatay şekilde yerleştirilmiş “çifte” adındaki dört ana ağaç üzerine kurulmuştur (KK 3). Bu ağaçlar yerleştirilirken genellikle çivi kullanılmamaktadır. Direklerle çiftelerin birleştiği yerlere direkten daha geniş tahtalar monte edilmekteydi. Bunlara “pörk” denilmektedir (KK 19).

Kırman örtünün çivisiz yapılmasında iki ana unsur dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi tahtaların birbirine ustalıklı geçirilmesidir. Bu sayede tahtaların oynaması engellenerek yapının korunması sağlanmaktadır. Bir diğer önemli unsur ise sıkıştırmadır. Kırman örtü oluşturulduktan sonra üzerine gelen kalın toprak tabakası aşağı doğru baskı uygulayarak direklerin zemin ile örtü arasında sıkışarak hareket etmesini engellemektedir. Direklerin sıkışması için de direklerin altına taş koyulmaktadır. Bu taş aynı zamanda direğin de toprakla temas ederek çürümesini engellemektedir.

“Çiftelerin altına direş verülürdi ama çifteler duvara da binirdi. Dört tene de direş vurulirdi ki möşcem(sağlam) olsun.” (KK 6).

Kırman örtü görsel açıdan göze hitap etmesi, ışığın evde yayılmasını sağlaması ve havalandırmaya olan katkısından dolayı tercih edilmektedir. Evlerin içinde kullanılan kırman örtüde estetik kaygı gözetildiği için ağaçlar işlenerek kullanılmaktadır. Ancak ahır ya da samanlık gibi alanlarda estetik kaygı gözetilmediği için ağaçlar olduğu gibi kullanılarak kırman örtü oluşturulabilmektedir.

Şekil 69. Ahır için yapılmış kırman örtü.

Ters Tavan.

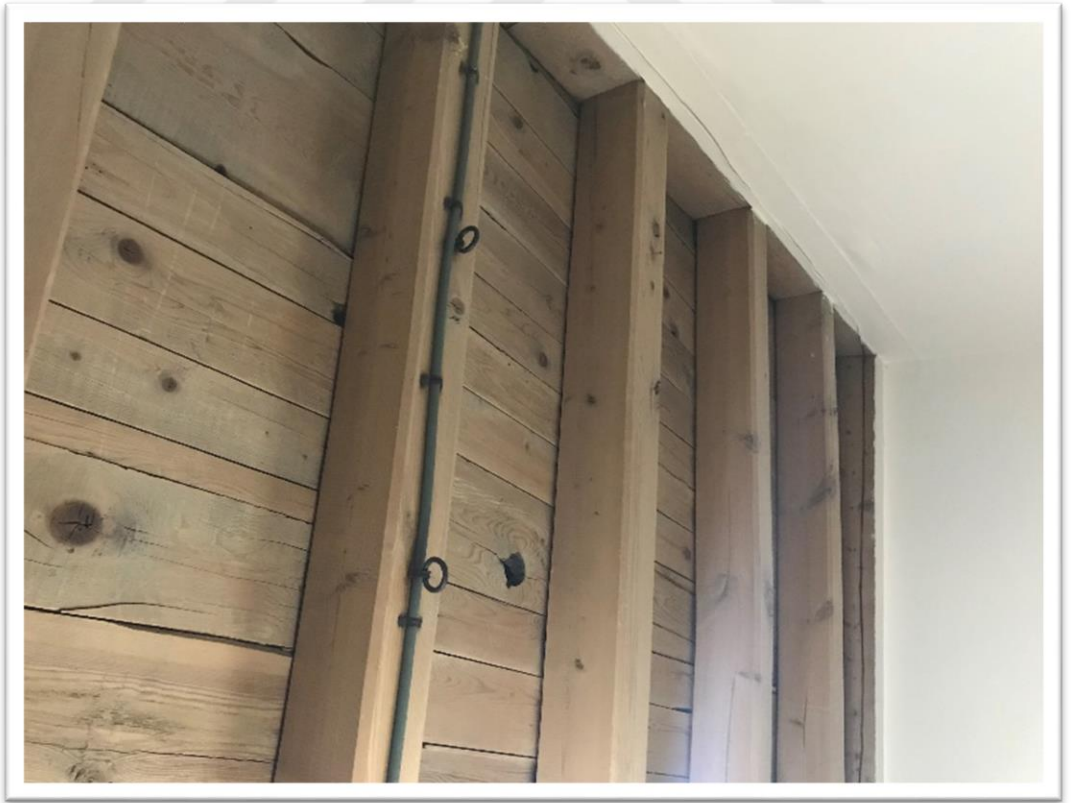
Geleneksel evlerde ters tavan genelde ev ve tandırılık bölümüne göre daha alçak tavanlı odalarda kullanılmaktadır. Tahtanın üzerine çekilen toprak tabakasıyla hem odanın yalıtımı sağlanmış hem de nefes alan bir tavan ortaya çıkarılmış oluyor.

Ters tavan kalın ağaçlar üzerine inceltilmiş kereste ağaçlar dizilerek oluşturulmaktadır. Kalın ağaçlar bazen kesilerek kare şeklinde tavanda kullanılacağı gibi, hiç işlenmeden sadece kabukları soyularak da kullanılmaktadır.

Kalın ağaçların üzerine dizilecek olan kerestelerin aralarında boşluk olmaması gerekmektedir. Çünkü bu kerestelerin üzerine çamur örtü gelecektir. Bu çamur zamanla kuruyarak toprak haline gelip evin içerisine dökülebilmektedir.

Tahtanın doğrudan toprakla temas edip zamanla evin içine dökülmesini engellemek için tahtaların üzerine dal, yaprak gibi malzemeler serilmektedir. Bunun üzerine toprak örtü getirilerek tavan tamamlanmaktadır (KK 6).

Ters tavan olan odaların pencereleri genellikle duvarlardadır. Ancak hiçbir cephesi olmayan odalarda tavana da pencere koyulmaktadır (KK 14).

Şekil 70. Ters tavan.

Bakım ve Onarım.

Bayburt'un geleneksel evleri insanlar gibi yaşayan yapılardır. Sürekli bakıma ve yenilenmeye ihtiyaç duyarlar. Bakılmadığı zaman doğa döngüsünü tamamlar ve yapı geldiği yere, yani doğaya geri döner.

Bayburt'un geleneksel evlerinin baş düşmanı sudur. Çünkü su evin bağlayıcı yapı malzemesi toprağa ve ahşap malzemelere zarar vermektedir. Bunun için ev halkı hiç bitmeyen bir mücadele vermek zorundadır.

Geleneksel yapılar çamur sıva ile sıvanmaktaydı. Bu da yağmurla temas ettiğinde duvardan akıp gitme riski taşıyordu. Bunun için öncelikle sıva yapılırken önlem alınmaktaydı. Yapılan sıva “mühürleme” adı verilen yöntemle yüzeyi parlatılarak suyun sıvanın içine işlemesi engellenmeye çalışılıyordu (Aşanlı, 2021, s. 188).

Sıvaya zarar gelmemesi için alınan bir diğer önlem ise bacadaki suyun doğru şekilde tahliyesinin yapılmasıdır. Bunun için baca yüzeyi suyun tahliyesine uygun hale getirilmektedir. Bacanın toprağı sıkıştırılarak üst kademesine de su geçirmeme özelliği olan toprak serilmekteydi. Bu sayede suyun bacanın içine işleyerek evin içine gitmesi ve toprağın altındaki ahşapların zarar görmesi engelleniyordu. Bunun yanında da suyun baca yüzeyinden tahliye edilmesi de sağlanmaktaydı. Baca yüzeyinden tahliye edilen su “holuklarla” duvara temas ettirilmeden bacadan uzaklaştırılıyordu (KK 1, KK3).

Taş duvarlar kerpiç duvarlara göre daha korunaklı olsalar da onların da sudan etkilenme durumları vardı. Çünkü taşları birbirine bağlayan çamur harç zarar gördüğü zaman duvarın yıkılma riski ortaya çıkıyordu. Bundan dolayı ister taş olsun ister kerpiç her türlü duvarın muhafazası oldukça önemliydi.

Duvarların içine su gitmemesi için çayırırlardan kesilen çimler duvarların üstüne döşenirdi. Buralara “hogol” denirdi. Bu çayırırlardan kesilen topraklar çim kökleriyle sıkılaştığı için suyu altına geçirmiyordu. Ayrıca bir set oluşturarak suyun duvardan aşağı akmasına da engel oluyordu (KK 3).

Şekil 71. Taş duvar üzerine çayırdan kesilerek yerleştirilmiş çimler.

Damların üzerindeki topraklar yağın yağmurlarla birlikte holuklardan akabilmektedir. Ya da yüksek olan bacaların toprakları damın daha alçak yüzeylerine akabilmektedir. Bunun için de her sene kontrol edilerek toprak eklemesi yapılmaktadır. Bu da taşıyıcıların üzerine ekstra yük binmesine sebep olmaktadır.

Kışın ağır geçtiği Bayburt'ta yağın kar uzun süre erimeden kalmaktadır. Bu da evin damları için ekstra yük oluşturmaktadır. Zaten tonlarca toprağı taşıyan ahşap tavanlar bazen ağır kar kütlelerinin yüküne dayanamayıp çökebilmektedir. Bunun için kar yağdıktan sonra bacalarda biriken karın en kısa sürede kürenmesi gerekmektedir. Küreme işlemi için kepçe ağzına benzeyen “hal” adında aletler kullanılmaktadır (KK 6).

Bacanın suyu geçirmemesi için üzerindeki toprağın oldukça sıkı olması gerekmektedir. Ancak yağın yağmurlar ve karın etkisiyle bazen bu toprak örtü gevşeyebilmektedir. Bu durumda loğ taşı ile baca sıkılaştırılması gerekmektedir. Loğ taşıyla sıkılaştırma işlemi gerçekleştirilmeden önce kuru toprak parçasının nemlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için de kar kullanılmaktadır (KK 3).

Alınan tüm bu önlemler de çoğu zaman binanın deforme olmasına engel olamamaktaydı. Doğal malzemelerle yapılan binaların bir an önce doğaya dönme isteği sürekli ilgilenilmediği zaman gerçekleşmekteydi. Evler de tıpkı insanlar gibi yaşayıp ölmekteydi.

Geleneksel Mimaride Kullanılan Araç Gereçler ve Bazı Kavramlar.

Manele: Taş sökmek için kullanılan alet

Varyoz: Taşı kırmak için kullanılan çekiç benzeri ama daha ağır alet.

Mele: Sıva yapmak için kullanılan alet

Makara: Ağır yükleri yukarıya çekmeye yarayan alet

Çırpı teli: Duvarın düzlüğünü sağlamak için kullanılan ip.

Yoşa: Gavdan yapılmış kırmızı renkli bir çeşit renklendirici. Çırpı ipi buna batırılarak tahtaların düz kesilmesi için çizgi yapılır.

El hızarı: Tahtaları kesmek için iki kişi tarafından kullanılan alet.

Pöhrenk: Suyun taşınması için gavdan yapılmış el yapımı boru gibi bir şey.

Aktoprak: Bazı bölgelerde bulunan beyaz renkli kireç benzeri madde.

Tarak: Taşa en son halini vermek için kullanılan alet.

Gönye: Taşların köşelerini ölçerek onların düz olmasını sağlayan alet.

Gejgere/dezgere: Yük taşımak için tahtadan yapılmış iki kollu taşıma aleti

Loğ daşı: Bacaları düzleştirip toprağı sıkılaştırmak için kullanılan silindir şeklindeki taş.

İcat: Yük taşımak için kullanılan tenekelerin zincirlere takılı olduğu dayanıklı pelit cinsi ağaçtan alet.

Galat: Dere kenarlarında yetişen esnek ve dayanıklı bük çubuklarından yapılan taşıma aleti.

Hogol: Bacaların kenarlarına verilen ad.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Halk Meteorolojisi ve Takvimi

Halk Meteorolojisi

Havanın nasıl olacağını tahmin edebilmek tarımla ilgilenen toplumlar için hayati derecede önemlidir. Havanın durumu hakkında bilgi sahibi olmak tarımsal üretimin artmasına, hastalık ve zararlı canlıların çoğalmasının önlenmesine, sulama ve ilaçlama faaliyetlerinin sıklığına ve yoğunluğuna karar verilmesine katkı sağlayacaktır (Asar, Yalçın, Yücel, Nadaroğlu, & Erciyas, 2007, s. 3,4).

Bugün gelişmiş imkânlarla günler sonrasına dair bile oldukça isabetli hava tahminleri yapılabilmektedir. Geçmişte teknolojik olanaklar günümüzdeki gibi gelişmediği için hava durumu tahmini deneyimlerden yola çıkarak yapılmaktaydı. Yılların birikimi nesilden nesile aktarırken ortaya çıkan geleneksel bilgiler birtakım tahminleri yapabilme imkânını insanlara sunmaktaydı.

Halk meteorolojisi kavramını, Erman Artun (2014, s. 238) “Halkbiliminin, halkın hava olaylarını yerel deneyimlere dayanarak değerlendirmesi, yorumlaması, sonuçlar çıkarması, birtakım mutlu ve mutsuz olaylara ön belirti sayılmasıyla ilgili geleneksel inançları, bunlara dayalı uygulamalarını değerlendiren alt dalı” şeklinde tanımlanmaktadır.

Halk meteorolojisi bir noktada halk takvimiyle ayrı düşünülmeyecek bir olgudur. Çünkü yaşanan hava olayları kimi yerlerde halk takvimindeki ay adlarını belirlemektedir.

Doğadaki olaylar yüzlerce yıl boyunca izlenerek deneme yanılma yoluyla birtakım bilgiler oluşturulmuştur. Bu bilgiler nesilden nesile aktararak insanların hayatlarını kolaylaştırmıştır. Bu şekilde kırsalda tarım ve hayvancılıktan tutun da düğün yapmaya veya inşaata başlanacak zamanın belirlenmesine kadar birçok alanda atılacak adımların planlaması yapılmaktadır.

Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Bayburt’ta da insanlar atalarının birikimleri sayesinde hava tahmini yapabilmekteydiler. Bu hava tahmini için yıldızların durumu, bulutların rengi veya şekli, bitkilerdeki bazı değişiklikler, hayvanların hareketleri vb. birçok durum değerlendirilmekteydi.

Özellikle yaz günlerinde aşırı sıcak havalarda gökyüzünde hiç bulut yoksa bile yağlı insanlar havaya bakıp ve “gızdurir yağacak” (KK 6) şeklinde hava tahmini yapmaktadır. O gün öğleden sonra çoğunlukla da yağmur yağdığı gözlemlenmiştir.

Yağmurun yağışının bir başka göstergesi ise öküzlerin başını kaldırıp havayı koklamasıdır (KK 14). Bu şekilde bir harekette bulunan öküzü gören yöre insanı ona göre önlemini almaktaydı.

Yağmur Türkler tarafından bereket olarak kabul edildiği için yağmurun yağması onlar için çok önemlidir. Bu yüzden yağmurun yağacağı zamanı tahminle ilgili birçok gelenek günümüze aktarılmıştır. Bayburt’un bazı yerlerinde arı kuşları öttüğü veya havada takla attığı zaman yağmurun yağacağı düşünülmektedir (KK 15).

Bayburt Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içinde olsa da iklim olarak Doğu Anadolu Bölgesi iklimi özellikleri taşımaktadır. Bayburt ile Karadeniz arasında uzanan yüksek dağlar ve yüksek rakımı sebebiyle yörede karasal iklim hüküm sürmektedir. Karadeniz’den yükselen nemli hava dağı çıktıkça nemini soğumanın etkisiyle bırakmaktadır. Yükselen bu hava dağları geçip dağların Bayburt tarafına geldiğinde kuru rüzgâra dönüşmektedir. Bu kuru rüzgâra Bayburt’ta “Balhar” denilmektedir. Bu rüzgârın kurutucu bir etkisi vardır. Arpa ve buğday tarlalarının sararmaya başladığı günlerde estiği zaman ekinlerin verimli olmasına katkısının olduğu söylenmektedir.

Bayburt’a balhar olarak ulaşan bu rüzgâr, Bayburt ile Karadeniz arasında adeta bir set oluşturan Soğanlı Dağları’nın tepelerinde yer alan otlaklar için bir su kaynağı olarak görülmektedir. Karadeniz’den nemini alarak yükselen hava yükseldikçe soğumanın da etkisiyle sise dönüşür. Dağların zirvelerinde yer alan köy ve yaylalardaki otlakların yıl boyunca yeşil kalması bu sisle gelen neme bağlıdır.

Bu sis de hava tahmini yapılmasıyla ilgili bazı doneler sunmaktadır. İnsanlar dağdaki dumanın durumuna ya da şekline göre çeşitli tahminler yapmaktadır. Soğanlı Dağları’nın arkasından gelen bu duman eğer aşırı şekilde ilerleyip dağın Bayburt tarafında yarısına kadar gelirse o gece bağ bahçelere zarar gelebilir (KK 33). Yöre halkının “üşük” olarak tanımladığı bu olumsuz durum fasulyelerin üşmesine ve yeniden ekilmek zorunda kalınmasına yol açabilmektedir.

Kar yerleşim yerlerine erken düştüğü zaman da kış uzamaktadır. Kışın uzun geçip geçmeyeceği ise daha yazın belirtilerden anlaşılmaktadır. Eğer yazın dağlarda yetişen kuşburnu, dağ armudu, alıç gibi yemişler bol olursa o sene kışın ağır geçeceği düşünülür. Tam

tersi olduğunda da nispeten daha iyi bir kış geçirileceği düşünülür (KK 13). Bazen ise kuşburnu ağaçları sonbaharda açmaktadır. Eğer güzün kuşburnu ağaçları açarsa o sene kış çok ağır geçeceği düşünülmektedir (KK 2).

Kar ovalara ne kadar geç düşerse kış o kadar kısa olacaktır. Kar yağdıktan kısa süre sonra güneş açmaktadır. Ancak bu güneş havaların ısınmasına sebebiyet vermemektedir. Aksine iyice soğumasına vesile olmaktadır. Güneşle birlikte hava ayaza çekmekte ve aşırı derecede soğuklar yaşanmaktadır. Bu sebeptendir ki karın mümkün olduğunca geç yağması istenir. Yine karın ne zaman ovaya ya da yerleşim merkezlerine yağacağıyla ilgili de bir tahmin yürütme mekanizması kurulmuştur. Bunun için “yedi dağa bir bağa”(KK 15) formülünün işe yaradığı söylenmektedir. Bu bilgiye göre Bayburt’un Karadeniz ile arasında sıralanan Soğanlı Dağları’na yedi kez kar yağdığı zaman sekizincisinin ovalara yağacağı ve asıl kış mevsiminin o zaman başlayacağı söylenmektedir.

Kış mevsimi bölgede oldukça ağır geçmektedir. Günlerce sıfırın altında seyreden hava sıcaklıkları uzun kış gecelerinde iyice düşmektedir. Özellikle aralık ayından sonra yağan kar uzun süre erimemekte ve şubatin sonlarına kadar yerde kalmaktadır.

Haftalar hatta aylar süren ayaz hayatı olumsuz etkilemektedir. Ağır geçen kış bölge insanının diline de yansımıştır. Başka yerlerde kış bitişi “kış bitti” şeklinde ifade edilirken Bayburt’ta bu durum adeta bir doğal afetten kurtulmuşçasına “atlattuh” şeklinde ifade edilmektedir. Bu da kışın ne kadar ağır geçtiğinin göstergelerindendir.

Kış mevsiminde hava çoğunlukla güneşlidir. Böyle havalarda da hava ayaza çektiği için oldukça soğuk olmaktadır. Havanın ayaza çekeceği geceden de belli olabilir. Gökyüzü açıksa ve yıldızlar görünüyorsa bir gün sonrası için güneşli ama soğuk bir gün olacağı tahmininde bulunmak zor olmamaktadır.

Hava kapalı olduğu zaman yaz mevsiminin aksine kışın daha sıcak olmaktadır. Çünkü kapalı havalarda ayaz yaşanması düşük olasılıktır. Kış mevsiminde havanın sıcaklığının arttığı zamanlar kar yağacağı çıkarımında bulunulur. Karın yağması da havanın yumuşamasına sebebiyet vermektedir. Birkaç gün de olsa sürececek ılık havalar güneşli günlerin dönmesiyle yerini oldukça soğuk havalara bırakmaktadır.

Halk Takvimi

İnsanlar çeşitli düzendeki takvimleri binlerce yıldır kullanmaktadır. Güneş, ay yıldızlar gece gündüz ve mevsim döngüsü gibi değişkenleri izleyen insanoğlu zamanı çeşitli periyotlara bölmek suretiyle hayatlarını belli bir düzene oturtmuşlardır (Aça, 2021, s. 444).

“Halkın, bir yıl içinde arka arkaya gelen günlerle toplumsal, hukuksal, ekonomik, tarımsal, siyasal, kültürel, dinsel ve büyüsel oluşumları tespit etmek amacıyla kullandığı geleneksel bilgi ve uygulamaları” (Artun, 2014, s. 239) şeklinde tanımlanan halk takvimi de diğer tüm halk bilgilerinde olduğu gibi bilgi birikimin bir kültürel miras olarak aktarımı yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Halk takvimlerindeki zaman dilimleri sadece sürekli tekrarlanan doğa olaylarına göre belirlenmemektedir. Halkın uzun süreli deneyimleriyle kolektif olarak ortaya çıkardıkları bu takvimler dini birtakım önemli günlerle, toplumun genelini etkileyen yeniliklerle, toplumu derinden etkileyen önemli olaylarla veya çok sevilen kişilerin doğumu ya da ölümüyle şekillenmektedir (Artun, 2014, s. 239,240).

Anadolu’da zaman güneşe göre ayarlanmaktadır. Güneşin herhangi bir yerde oluşturduğu gölgenin durumuna göre zaman belirlenmektedir. Doğayla iç içe olan toplumlarda zamanın doğanın şartlarına göre belirlenmesi oldukça normaldir. Bu toplumlarda gün güneşin doğuşuyla başlayıp batışıyla bitmektedir. Gün içi zaman belirlemede ezan sesi de yine yol gösterici bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Veren, 2019, s. 58,59).

Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Bayburt’ta da akşam ezanı dışarıda oynayan çocukların eve gelmeleri için en belirgin uyarı niteliğindedir. Bu saatten sonra “yerlerin bağlandığı” ve bu saatten sonra dışarıda olmanın en azından çocuklar için uygun olmadığı söylenmektedir.(KK 10)

Zamanın belirlenmesinde güneşin hareketleri her yörede olduğu gibi Bayburt’ta da önemlidir. Güneşin bir dağın arkasına girmesi ya da gölgesinin bir yere düşmesi yöre halkı için çeşitli anlamlar ifade etmektedir.

Konursu köyünde bulunan caminin üzerindeki kuş evi bölge sakinleri için adeta saat olarak kullanılmıştır. Güneşin dönemsel olarak duvarda bıraktığı gölgesine göre zaman belirlemesi yapan yöre insanı özellikle namaz vakitlerini buna göre belirlemiştir (KK 19)

Şekil 72. Konursu Ulu Camii duvarındaki kuşevi

Arpalı kasabasının batısında yer alan “Söyük” adındaki dağ da yine zaman belirlemede kullanılmaktadır. Güneş bu dağın arkasına girdiği vakit hayvanlarını otlatan çocuklar hayvanları evlerine götürmek için bulundukları otlaktan yola çıkmaktadır (KK 28)

Kitre köyündeki zaman tahminini ise derleme yaptığımız kaynak kişimiz Hasan Basri Kadadal şöyle anlatmaktadır:

“Bizim köyde gala diye bir yer var onun gölgesi aşağıda taşlık olan terekler dediğimiz yere gelince derdük ki: Baba gala gölgesini eğdi, tereklere geldi. Haydi gidek.” (KK 14).

Manas köyünde ise hayvanları eve götürmek için köyün batısında yer alan dağdaki yuvarlak taşa gölgenin gelmesi beklenirdi (KK 1).

Şekil 73. Manas köyündeki zaman belirlemede kullanılan dağdaki yuvarlak taş.

Hayvancılıkla uğraşan yöre halkı için hayvanların otlatılmaya gidiş ve geliş zamanlarını bilmek oldukça önemlidir. Bu zaman dilimleri bir saati ifade etmemektedir. Çünkü güneşin gölgesinin bir yere düşmesiyle belirlenen bu “an”lar yılın çeşitli zamanlarında değişecektir. Güneşin bir dağın arkasına girişi kışın daha erken olurken yazın daha geç olacaktır. Bu da yöre insanının doğayla uyumlu yaşamının göstergelerindendir.

Halk, yıllarca izlediği doğadan aldığı bilgileri işleyerek yaşadığı yöreye has bir takvim oluşturmaktadır. Bu takvimdeki zaman dilimleri belirlenirken doğadaki olayların seyri oldukça önemlidir. Takvimdeki ay adları belirlenirken doğa olayları veya o dönemde yapılan faaliyet dikkate alınmaktadır.

Anadolu’da gün güneşin doğuşuyla başlayıp batışıyla sona ermektedir. Burada zaman belirlenirken 24 saatlik zaman dilimlemesinden yararlanılmadığı görülmektedir. Anadolu’da dini referanslara göre haftanın en önemli günü olarak kabul edilen “Cuma”nın perşembe günü gün batımından başlaması bunun bir göstergesidir (Boratav, 1984, s. 132). Perşembe geceleri evlerde Yasin okunur ve ölmüşlerin ruhlarına armağan edilir. Akşam ezanından sonra camilerden sala okunur ve minarelerin ışıkları sabaha kadar açık tutulur. Bütün bunlar cuma gününün başladığının göstergelerindendir.

Anadolu halk takvimi Rumi takvimi esas alan bir takvim olduğu için miladi takvime göre 13 gün geriden gelmektedir. Bu takvime göre yıl, kasımın 8. günü başlayıp Hıdırellez’e(6 Mayıs) kadar süren Kasım(Rüz-u Kasım) adındaki kış ve bu tarihten yine kasıma kadar sürecek Hızır-ı Hıdırellez(Rüz-u Hızır) adındaki yaz olarak ikiye ayrılmaktadır (Veren, 2019, s. 168).

Anadolu halk takvimi; Anadolu'ya göç eden Türklerin, bölgede yaşayan halkların aktardıkları ile kendilerinin yaşadıkları bölgelerde yüzlerce yıllık deneyimlerinin ve Anadolu'da yaptıkları gözlemlerin sonucunda ortaya çıkmış ortak bir kültürel üründür. Bu takvim doğudan batıya geniş bir coğrafya ve farklı iklim yapısına sahip olan ülkemizde çeşitli farklılıkları olsa da varlığını sürdürmektedir (Veren, 2019, 170-171).

Kullandığımız takvimde yer alan ay isimlerine Bayburt'un çeşitli bölgelerinde değişik isimler verilmektedir. Rumi takvim ile miladi takvim aynı gitmediği için Anadolu halk takvimindeki bir ay miladi takvimde iki ayı kapsayabilmektedir. Bundan dolayı kaynak kişilerimiz aynı ayları farklı dönemlerde gösterebilmektedir.

Ocak: Zemheri

Şubat: Gucuk

Mart: Tohum/döl dökümü, gurtgızani

Nisan: Abrul, abril

Mayıs: Mayıs, ayların gelini, kırkım ayı

Haziran: Kiraz, ot ayı

Temmuz: Çürük, ot ayı, orak

Ağustos: Ağustos, orak, harman

Eylül: İstavrit, harman

Ekim: Koç, cegert

Kasım: Sığırkoyan, koç ayı

Aralık: Küçük zemheri, sığırkoyan (Yıldızoğlu, 2019, s. 156-157. KK 1. KK 13. KK 15. KK 26. KK 32).

Günümüz takvimi ile arasında 13 günlük fark olan halk takvimine göre belli günlerde her sene aynı şeyler yaşanmaktadır. Halk bu takvime göre gündelik hayatını ve iş hayatını planlamaktadır. Bu takvimdeki bilgiler sayesinde yapılan tahminler hayatlarını kolaylaştıran en önemli etkenler arasında sayılmaktadır. Ergün Veren'in (2019) "sayılı günler" şeklinde ifade ettiği bu günler Bayburt'ta da bilinmektedir.

Ocak.

Ocak ayına zemheri/zehmeri denilmektedir. Zemherinin 15'inde çok soğuk olmaktadır. Hiçbir zaman üşümeyen köpeklerin sadece bugün üşüdüğü söylenmektedir (KK 1).

Şubat.

Şubat ayının kışın son ayı olduğunu belirtmek için “Gucuk az öni yaz.”(KK 25) şeklinde bir söyleyiş türetilmiştir.

Bayburt'ta bulunan Soğanlı Dağları'nın tepesi genellikle dumanlıdır. Bu duman yörede “balhar” adıyla anılan Karadeniz'den yükselerek nemini bırakıp Bayburt tarafına kuru hava olarak gelen rüzgârın adıdır. Balhar rüzgârının göstergesi Soğanlı Dağları'nın zirvelerindeki dumandır. Bu duman kış mevsiminde genellikle çıkmamaktadır. Çıkması da bir şeyi ifade etmektedir. Buna göre Şubat'ın 14'ünden 20'sine kadar balhar Soğanlı Dağı'nda görülürse çıkarsa kışın o sene uzayacağı anlaşılmaktadır. (KK 25).

Bayburt'ta “cemre”ye Cemile denmektedir. 19-20 Şubat'ta ilk cemile havaya düşmektedir (KK 2). Bu günden sonra havalar ısınmaktadır.

21 Şubat Bayburt'un düşman işgalinden kurtulduğu gündür. Bugünün yazın müjdecilerinden olduğunu düşünen halk “Kurtuluşu yaptuh mi hemen düşmannan soyuğı gönderdük.” şeklinde konuşmaktadır (KK 5).

26-27 Şubat'ta ikinci cemile suya düşmektedir. Bu tarihten sonra da su ısınmaktadır.

Şubatın sonu martın ilk haftası gibi Kurt kızan dönemi denir. Bu dönemlerde kurtlar saldırganlaştığı için dikkatli olunmalıdır (KK 26).

Mart.

Mart ayı kurtların çiftleşme dönemi olduğu için bu ay “gurtgızani” adıyla anılmaktadır. Bu ayda kurtların oldukça saldırgan olduğu söylenmektedir (KK 13).

5-6 Mart tarihlerinde son cemile toprağa düşmektedir. Son cemileyle birlikte toprak ısınmaya başlamaktadır. Toprağın ısınması tarımsal faaliyetlerin başlaması için de çok önemlidir (KK 33).

15-20 Mart arasında ağaçlara su yürümektedir (KK 13).

Hayvanların çiftleşme dönemi Bayburt yöresinde mart ayına denk gelmektedir (KK 1).

Mart ayında havaların ısınması ile birlikte leylekler gelmektedir. Leylekler her bölgede olduğu gibi Bayburt'ta da baharın müjdecisidir. Leylekler gelmeden önce bir fırtına olmaktadır.

Buna da leyleğin fırtınası denmektedir. Leyleklerle birlikte bu ay içerisinde sığırcıklar da gelmektedir (KK 1).

Mart ayında bir hafta süren “kocakarı fırtınaları” yaşanmaktadır (KK 1).

Nisan.

Nisanın 20’sinden mayısın başına kadar kurt postunu kurutur. Bu dönemde kurdun insanlara saldırmayacağına inanılır (KK 13).

Bayburt’ta ağaçlar bu ayda dikilmektedir (KK 1).

Nisan yağmurları en bereketli yağmurlardır. Bu yağmurlar doğanın hızlı bir şekilde yeşillenmesini sağlamaktadır. Sadece doğaya değil insanlara da faydalı olduğuna inanılmaktadır. Bu yağmurlara kutsiyet yüklenerek evin dört bir yanına dökülürdü ki bolluk ve bereket getirirdi. Ayrıca içmenin de faydalı olacağına inanılmaktaydı (KK 32).

Nisanın sonunda serçeler yavrulamaktadır (KK 1).

Mayıs.

Mayıs ayı koyunların yünlerinin kesildiği(kırkıldığı) ay olduğu için bu aya “kırkım ayı” da denmektedir.

Kırkikindi yağışları Mayıs ayında yağmaktadır. Mayıs ayında üç gün üst üste yağdığı zaman kırk gün boyunca yağacağı yorumu yapılmaktadır. Sabah açık bir hava varken insanlar “bugün ayam gızdurir yağacah” derler. Öğleden sonra bir bulut gelir ve birden yağmur yağar. Kırkikindi yağışlarının olduğu seneler de bereketli olmaktadır (KK 25).

Mayısın altısı yaz ile kışın ayrıldığı döneme denir. Bu zamanda çok soğuk olur yörede bu soğuklar “gışın canı çıhir”(KK 26) şeklinde yorumlanır.

6 Mayıs Hıdırellez olarak bilinmektedir. Bayburt’ta da evlerin pencerelerinin, bacaların ya da dışarıya açılan her yerin çevresi dua okunup “eğiş”le çizilirdi. Bu işlem evi korusun diye yapılırdı. Bu sayede evlere cadıların girmeyeceğine inanılırdı (KK 32).

Haziran.

Haziran ayı otların biçilmeye başlandığı aydır. Bu yüzden bu aya “ot ayı” da denmektedir (KK 13).

Bu ayın 21. gününde gündönümü yaşanmaktadır. Bugünden sonra günler kısalmakta ve mevsim kışa dönmektedir. Hayvanların soğulma(sütlerin azalma zamanı) zamanını ifade eder. Bugünden sonra hayvanların sütleri azalır ve kiloları artmaya başlar (KK 1).

Balıklar 21 Haziran'a kadar suya yukarı gidip bu günde yavrularını bırakıp akış yönüne dönerler. Bu günde balıklar sersemleştği için el ile bile tutulmaktaydı. Bu dönemde halk kovalarla balık tutabilmektedir (KK 28).

Temmuz

Ot ayı, orak ayı gibi isimlerle anılmaktadır. Bu ayda orakla ekinler biçilmeye başlandığı için bu adı almıştır. Sıcak bir aydır ama nerdeyse her gün ikindi vaktinden sonra “balhar” çıkmaktadır. Bu rüzgâr Soğanlı Dağı'nın tepesine bıraktığı nem ile oralardaki otların yıl boyunca yeşil kalmasını sağlarken Bayburt tarafında da kurutucu etkisiyle ekinlerin olgunlaşmasını sağlamaktadır (KK 33).

Ağustos.

Ağustos ayı için de orak ayı ya da harman şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. Bu ayın sonuna doğru havalar yavaş yavaş soğumaya başlamaktadır. Bundan dolayı “Orağı at içeri gaç.”(KK 30) denilmektedir.

Temmuz ayındaki balhar bu ayda da ikindiden sonra çıkmaktadır. Bu ayda gem ile sürülerek ayrılan buğday ile saman, rüzgârda savrulurarak harman edilmektedir. Saman hafif olduğu için uçarak buğdaydan ayrılmaktadır. Aynı şekilde yakın zamanda kullanımı terk edilmiş patos için de rüzgâr çok önemlidir. Balhar çıktıktan sonra patos vurmak daha kolay olmaktadır. Hiç rüzgâr esmediği zamanlarda ya da daha kötüsü kible adındaki güneyden esen rüzgâr estiği zaman çalışanlar patosun tozundan etkilenebilmektedir. Bu sebeptendir ki patosun yönü güneye bakmaktadır(KK 6).

Eylül.

Günümüzde ağustosta yapılan harman işleri geçmişte eylül-ekim aylarında yapılmaktaydı. Hatta bazen işler karakışa bile kalırdı (KK 26).

Ekim.

Koyunlara buzağılasın diye koç katıldığı aydır. Bundan dolayı koç adıyla da anılmaktadır (KK 26).

Bu ayda gelecek yaz için ekinler toprakla buluşturulur. Buna “güz ekimi” denilmektedir. Güz mevsiminde toprakla buluşturulan tohumların kar suyuyla birlikte daha iyi çıkacağı düşünülmektedir (KK 33).

Kasım.

Kasımın ikinci haftasından sonra börtü böcek kaybolmaktadır. Bu tarihten sonra bastırma yazı denilen iki haftalık sıcak bir dönem yaşanmaktadır. Bu dönemde sinek olmadığı için bastırmaları kurutmak için en uygun zaman olarak görülmektedir. Kasımın son haftalarında yaz kadar sıcak olmasa da sineklerin etlere zarar vermediği güzel bir bastırma kurutma dönemi yaşanmaktadır (KK 1).

Ağaçlardan suyun çekilmesi kasımın sonuna doğru gerçekleşmektedir (KK 13).

Aralık.

Aralık ayına “küçük zemheri” de denilmektedir.

21 Aralık’ta günler uzanmaya başlamaktadır. Bundan sonra “mevsim yaza döndü” denmektedir (KK 26).

BEŞİNCİ BÖLÜM

Halk Botaniği

Hayat bilimi anlamına gelen biyoloji canlıların yapılarını ve hayat süreçlerini incelemektedir. Biyolojinin bir kolu olan botanik ise onun bitkilerle uğraşan bir koludur. Diğer adı fitoloji olan bu bitki bilimi bitkilerin içyapısından fizyolojisine, gruplandırılmasından yaşadıkları coğrafyaya kadar birçok alanda incelemesini yapmaktadır (Bozcuk, 2011, s. 2).

İnsanoğlu var olduğu günden beri doğanın onlara sunduğu tüm bitkileri gözlem ve deneyimlerinden yararlanarak çeşitli kategorilere ayırmıştır. Bu ayırma süreci zaman ilerledikçe nesilden nesile aktarılan bilgi ve birikim sayesinde karmaşıklılaşarak daha nitelikli hale gelmiştir. Bu da bitkilerin daha etkin kullanımına olanak sağlamaktadır (Aça, 2021, s. 458).

Başta beslenme olmak üzere hastalıkların tedavisinden boya malzemesi olarak kullanımına ve çeşitli aletlerin yapımına kadar birçok alanda kullanılan bitkilerle ilgili Türklerin geleneksel bilgi bağlamında derin bir botanik bilgi birikimi vardır (Aça, 2021, s. 458).

Bayburt bulunduğu coğrafi konum itibarıyla geçiş sahası üzerinde bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde olsa da bitki örtüsü bakımından daha çok Doğu Anadolu'nun özelliklerini taşımaktadır. Soğanlı Dağları'nın kuzey yamaçlarında Karadeniz Bölgesine ait türlerin egemenliği görülse de dağların güney yamaçlarıyla şehrin büyük kısmında Doğu Anadolu'ya has bitki türlerine rastlanmaktadır (Birinci, 2015, s. 91).

Bayburt Doğu Anadolu'nun çoğunluğunda olduğu gibi orman fakiri bir şehirdir. Bu bağlamda şehrin sadece %4'lük kısmı ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlardaki ağaç varlığının yarısından fazlasını meşe oluştururken onu sırasıyla ardıç, sarıçam ve titrek kavak türleri oluşturmaktadır (Birinci, 2015, s. 92-95). Bu ağaç türlerinin yanında dağlarda kendiliğinden yetişen yabani armut, elma, kuşburnu, erik, alıç gibi ağaçların yanı sıra vadi tabanlarında kavak ve söğüt gibi yakacak ya da kereste ihtiyacını karşılamak için yetiştirilen ağaçlara da rastlamak mümkündür.

“Orman fakiri” olarak nitelendirilen şehrin büyük kısmı otsu türlerle örtülüdür. Geven ve kardiken türünün hâkimiyeti dikkat çekse de bunlar haricinde birçok bitki türüne rastlamak mümkündür. Bayburt'un coğrafyasında yumak, peygamber çiçeği, civanperçemi, yavşan otu, çayır üçgülü, sütleğen, adi fiğ, madımak, adaçayı, kekik, dam kuruğu, karakafes otu, üzerlik, burçak, sığırkuyruğu, papatya, atkuyruğu, ebegümeci, hindiba, kandamlası, çobandeğneği,

gelincikler, kakhaha otu, düğün çiçeği, dağ soğanı, çayır otları gibi türler bulunmaktadır (Birinci, 2015, s. 97-99).

Necip Yavuz tarafından 20 yıllık bir emek sonucu hazırlanan Köyümün Çiçekleri adlı eserde Bayburt ili Demirözü ilçesine bağlı Beşpınar köyü florasında yer alan bitkilerin fotoğrafları ve isimleri yer almaktadır. Yaklaşık 300 bitkinin yüzlerce fotoğrafının yer aldığı kitap bu bölümün oluşturulmasında yol gösterici olmuştur.

Bayburt'un çeşitli bölgelerinde yetişen otlarla ilgili yapılan derlemeler ve araştırmalardan ortaya çıkan bilgiler doğrultusunda bitkilerle ilgili bazı verilere ulaşılmıştır. Bu bölümde bu bilgiler sunulacaktır.

Akpancar.

Her yerde bulunmayan bu bitki sebze yemeklerine lezzet vermektedir (KK 22).

Aslanpençesi.

Minik sarı çiçeklerin adeta bir çiçek buketi gibi birleşmesiyle oluşan bir bitkidir. Çayı öksürüğe iyi gelmektedir. Bala katılıp yenilince de kansere iyi geldiği söylenmektedir (KK 22).

Çakırdiken.

Üzeri sarı renkli yumuşak bir çiçek olan bu bitkinin hemen altında dikenleri vardır. Çiçek kısmı çay olarak yapıldığında öksürüğe iyi geldiği söylenmektedir (KK 22).

Çaşur.

Şeker hastalığına iyi gelmektedir. Yemeği yapıldığı gibi yağda yumurtaya katılarak da yenmektedir (KK 21).

Çaşur lora da katılmaktadır. Lora katılması için defalarca kaynatılarak acılığı alınmalıdır. Bu işlem sonucunda da çaşur beyazlamaktadır. Böylece lora katılacak hale gelmektedir (KK 26).

Kertühli

Yoncalarda yetişen tadı oldukça beğenilen bir bitkidir. Sapı soyulup yenilmektedir anca tazeyken tüketilmelidir (KK 26).

Çatlakyüzi.

Kara kuşburnunun sarısına benzemektedir (KK 13).

Çayır yemliğı.

Tarla yemliğine göre yemliğe göre uzundur ve yaprakları da çok kalındır. Çok sertleştğinde yenmediği için tazeyken tüketilmektedir. Kartlaştığında ise sapı soyulup yenmektedir (KK 21).

Çiğdem.

Kar kalkar kalkmaz ilk olarak çıkan bitkidir. Halk bunu toplayıp yemektir (KK 8).

Çimenotu.

Adından da anlaşılacağı üzere çimenlerde çıkan bir çiçektir. İnekler bunu yiyince sütleri artmaktadır (KK 21).

Dadırak.

Sapının kabuğu soyulup içi yenilmektedir. Ispanağa benzeyen ama daha tatlı ve lezzetli bir bitkidir (KK 22).

Dağ armudu(ahlet/ahlat).

Dağlarda yabani olarak yetişen bir meyvedir. Bu meyve dalından koparıldığı gibi yenilmemektedir. Onun belli bir süre bekleterek gerekli olgunluğa ulaşması sağlanmalıdır. Yöre halkı onun ilk toplandığı haline “kal” demektir. Ya samanın ya da buğdayın altında biraz bekletip yenilebilir hale gelmesine de “değmiş” demektir. Dağ armudu kallıktan değmiş hale gelince siyah renge bürünmektedir.

Dağ armudu suya koyularak turşusu yapılmaktadır. He suyu içilmekte hem de armutları yenilmektedir (KK 29).

Dağ armudu yörenin dağlarında bolca bulunduğu için insanlar tarafından farklı şekillerde kullanılmıştır. Özellikle yokluk yıllarında karınlarını doyurmak için doğanın insanlara sunduğu tüm imkânları sonuna kadar kullanan insanlar dağ armudunu öğütüp un elde etmeyi de başarmışlardır. Değirmenlerde öğütülen ya da dövülerek un haline getiren dağ armutlarını ishal olanlar yemektiydi. Kakaoya benzeyen tadı da beğenilmekteymiş (KK 29).

Dağ armudundan yapılan bir diğer şey ise “fırıç” adı verilen yemektir. Bu yemek dağ armutlarının güvece konularak tandırda pişirilmesiyle yapılmaktadır (KK 8).

Dağ elması:

Normal elmaya göre oldukça küçüktür ve tadı da e00kşidir. Suya koyularak ağzı kapalı bir kapta saklanabilir. Bu şekilde kışın da suyu içilmektedir (KK 13).

Ekşi olduğu için aylara da limon niyetine atılmaktadır. Şeker hastalığına iyi gelmektedir (KK 26).

Dağ eriğı.

Dağlarda yabani olarak büyüyen bu meyve bağırsakları çalıştırdığı için kabızlığa iyi gelmektedir. Meyvelerinden kompostosu ve reçeli yapılırken kökünden, dalından ve yaprağından da ayı yapılmaktadır (KK 22).

Dağ kekiğı.

ayı gribe ve soğuk algınlığına iyi gelmektedir. Vücudun iltihabını alan bu bitki kaynatılıp su buharında durulduğı zaman nefes yollarını da açmaktadır (KK 21).

Delihashaş(patpat).

Haşhaşın benzeri bir bitkidir ancak bu zehirli olduğı için yenilmemektedir. Yiyip bayılan veya deliren kişilere rastlanmıştır (KK 22).

Ebegümeci.

Morartılara iyi gelmektedir. Darbe alan yere sarıldığı zaman iyileştirici etkisi olduğı söylenmektedir.

“Memet damdan düşti. Anamgil ebemgümecini sütle haşladı. Bezle, kemle sardılar. Sonra gendine geldi. Bi de balla sardılar. Daha tohtora götürmediler.” (KK 29).

Baharda halsizliğe ve yorgunluğına iyi gelmektedir. ayı ve ısıpanak yemeğı yapılmasının yanında yumurtayla kavurması da yapılır (KK 21).

Ebemekmeğı(madımak).

İspanak gibi yemeğı(KK 24) ve kurutup ayı(KK 26) yapılmaktadır.

Evelik.

İki tarlayı birbirinden ayıran dar otlar kaplı bölüme “tump” denilmektedir. Evelik buralarda yetişmektedir. Lor dolması ve kara pancar yemeğı yapılmaktadır (KK 24).

Evelik suda haşlanıp boğaza sarıldığı zaman boğazdaki şişliği almaktadır (KK 29).

Fiğ/fig.

Hayvanların yemesi için ekilen bu bitkinin otları ve taneleri hayvanlar için iyi bir besin kaynağıdır. Ancak taneleri insanlar tarafından da yeşilken tüketilmektedir. Tanelerinin bağırsak kurtlarına iyi geldiğı söylenmektedir (KK 21).

Gavlugan.

Mor renkli bir çiçek açan dikenli bir bitkidir. Çocuklar sapının kabuklarını soyup içini yemektir (KK 22).

Gelin barmağı.

Yemeği ve çorbası yapılır (KK 26).

Geven.

Bölgede dağlarda üç türlü geven bulunmaktadır.

Top geven: Şark köşelerinde veya evlerin çeşitli yerlerinde kullanılan süslü gevendir ve üzerinde eflatun çiçek açar (KK 25).

Yakılan geven: Diğer gevenlere göre daha büyük olur. Toplanıp soba ya da tandırda yakacak olarak kullanılmaktadır (KK 25).

Barmah geven: Bu geven türü yağlı olduğu için çeşitli işlemlerden geçirilerek hayvanlara verilmektedir. Kazmayla sökülüp getirilen bu geven türü bir gün suda yumuşamaya bırakılır. Bir gün yumuşadıktan sonra satırla dövülerek hayvanlara yedirilir (KK 30). Barmah geven türünden hayvanları tımar etmek için tarak da yapılmaktadır (KK 25).

Gocabaş.

Şeker pancarı çıkmadan önce ekilmekteydi. Suda kaynatılıp buğusunda beklenildiği vakit sinüzite iyi geldiği söylenmektedir (KK 29).

Gorunga.

Fiğ gibi hayvanların yemesi için ekilmektedir. Bu otu tüketen hayvanların sütü ve yağı çok iyi olmaktadır. Süt veren hayvanların yanında arılar da bu otun çiçeklerini çok sevmektedir (KK 24).

Goşgoz.

Bir bitkinin toprağın bir hayli derinindeki küçük yemiştir. Dışı siyah renkli olan bu yemişin içi beyaz renktedir ve oldukça da tatlıdır.

Bunu yörede bulunan “korgözsüz” adı verilen köstebekler toplayarak yuvalarına götürürler. İnsanlar da onların yuvalarını uzun şişlerle tespit edip kazarak goşgozlara ulaşırlar (KK 28).

Çok faydalı bir besin olduğu söylene de neye yaradığı tam bilinmemektedir.

Gülhatmi.

Astıma ve bronşite iyi gelmektedir (KK 22).

Haşhaş.

Yapraklarından yemek yapılmaktadır ve tohumları da yenmektedir (KK 21).

Hindiba.

Astıma, bronşite ve öksürüğe iyi gelmektedir. Bala da katılmaktadır (KK 22).

Horoz gagası.

Ekşi bir tadı olan bu bitki önceleri meyve ya da çerez niyetine yenilmekteydi (KK 22).

Kara kuşburnu.

Hem kuruyken hem de yaşken çayı yapılmaktadır. Kan yaptığı ve böbrekleri temizlediği söylenmektedir (KK 21).

Kara kuşburnu ağacının kökünden de çay yapılmaktadır. Oldukça faydalı olduğu söylenmektedir (KK 22).

Kıncorof.

Kabız eden bir besindir. Sürülen tarlaların üzerinde bulunur (KK 22).

Kırkkilit otu.

İç içe geçen otlardan oluşan bir bitkidir. Çocuklar iç içe geçen parçaları koparıp uç uca takarak kolye yapmaktadır (KK 22).

Kaynatılıp içildiği zaman böbrek taşının düşürülmesine yardımcı olmaktadır (KK 21).

Koç otu.

Dargun gibi bir baharattır ve çorbalara katılır. Çiçek açmadan toplanmalıdır. Yaprakları kullanılır. Kaynatıp içildiğinde idrar söktürücü etkisi olduğu söylenir (KK 13).

Kuşburnu.

Dağlarda bolca bulunmaktadır. Toplanması oldukça meşakkatli olsa da faydaları oldukça fazladır.

Reçeli, hoşafı, kompostosu, tatlı çorbası ve çayı yapılır. Karanfille kaynatılıp içildiğinde gribe iyi gelmektedir (KK 21).

Kuzukulağı.

Ekşimsi bir tadı vardır. Salatası yapılan bu ot çiğ de yenmektedir (KK 22).

Maduk.

Çayırarlarda biten otu dikenli bir bitkidir. Bu bitkinin kökü yenmektedir (KK 28). Maduk karaciğeri temizlemektedir (KK 21).

Manelik.

Sapı soyulup çiğ çiğ yenmektedir. Yapraklarından da yemek yapılmaktadır (KK 21).

Kuru hali aç karnına günde iki kez kaynatılarak içildiği zaman şekere iyi geldiği bildirilmektedir (KK 13).

Mantar.

Arazide yağmur yağdıktan sonra açan güneşle birlikte çıkmaktadır. Bayburt'ta çeşitli mantar türleri mevcuttur:

Ot mantarı: Hafif mora çalan bir rengi vardır. Otlak alanlarda sıkça bulunur ve yenilebilir (KK 26).

Çaşur mantarı: Çaşur adı verilen bitkinin ortasından çıktığı için bu adı almıştır. Oldukça lezzetli olduğu aktarılmaktadır (KK 13).

Kızıl mantar(göbek): Üst tarafı beyaz renkli olan mantarın alt tarafı pembe siyah karışımı bir renktedir. Yenilebilen mantarlardandır (KK 13).

Ağaç mantarı: Ağaçların dibinde çıktığı için yenilmeyen cinstendir ancak yiyenler vardır (KK 26).

Fıs mantarı: Yenilmeyen bir mantardır. Ancak sıkıldığı zaman içinden çıkan toz kanayan yaraları durdurmaya iyi gelmektedir (KK 13).

Mum.

Sazlıkların bulunduğu yerde büyüyen bir şeydir. Çocuklar bunu alıp kuruttuktan sonra yakmaktadır. Köz halinde yanan mumlar güzel koku vermektedir (KK 28).

Papatya.

Hemen hemen her bölgede bulunduğu gibi Bayburt'un da birçok bölgesinde bulunmaktadır.

Çayı yapılmaktadır. Çayı gözü rahatlatıp ağrıyı almaktadır (KK 29). Ayrıca çayı ülsere de iyi gelmektedir. Kurutulmuş hali daha faydalıdır (KK 21).

Patbadi.

İnsan için çok zararlı olmasına rağmen tohumunu hayvanlar yediği zaman karın şişkinliğini indirmektedir (KK 13).

Sarıpatatya.

Yemeği yapılmaktadır. Mide ve bağırsaklara iyi gelen sarıpatatyanın çayı ise öksürüğe iyi gelmektedir (KK 22).

Sığır kuyruğu.

Mide ekşimesine bitkinin altındaki yapraklarını iyi gelir (KK 13).

Sırğan(ısırgan).

Bel fıtığına saça, iyi gelmektedir. Kaynatıp içilir veya çorbası yapılır (KK 13).

Ezerteli.

Lahana turşusuna lezzet vermesi için katılmaktadır. Bir şeyin tohumu gibidir. Kokusundan ziyade tadı daha güzeldir. Bunun kaynatıp suyunu içenler rahat uyumaktadır (KK 26).

Sütlügen.

Küçük bir çiçektir. Çiçeğin dibi ballı olduğu için çocuklar koparıp çiçeğin dibini emmektedir (KK 22).

Tarla yemliği.

Tarla yemliği tazeyken yaprakları yenmektedir. Çiçek açınca sertleştiği için yenmemektedir. Böbreklere iyi geldiği söylenmektedir (KK 21).

Yaban dutu.

Sarı, beyaz ve pembe renklerde doğada bulunmaktadır. Çocukların çerezi gibidir (KK 22).

Yabani fıstık.

Ucu çiçekli bir bitkinin altındaki yuvarlak haznenin içinde fıstık gibi bir şey vardır. Bu çocuklar tarafından yemiş gibi tüketilmektedir. Ama yedikten bir müddet sonra mide bulantısı hissi vermektedir (KK 22).

Yabani nane.

Taze ve kurutulmuş halde yemeklere katılmaktadır. Dere kenarlarında sıkça bulunmaktadır (KK 21).

Yalancı hurma(yaban üzümü).

Duta benzeyen bir yemiştir. Tatlıdır ancak çok yenilince mide bulandırmaktadır (KK 22).

ALTINCI BÖLÜM

Halk Zoolijisi ve Veterinerliği

Geçiminin büyük kısmını tarım ve hayvancılıktan sağlayan Bayburt için hayvanların bakımı ve sağlığı oldukça önemlidir. Çünkü hayvanlar sadece birer besin kaynağı değildir. Hayvanlar tarım faaliyetlerinde birer yardımcı, bazı durumlarda koruyucu, bazı durumlarda da dengeleyici görevleri vardır.

Var olduğu günden beri dünyadaki her şeye hükmetme güdüsüyle yaşayan insanoğlu hayvanları evcilleştirmeye başladığı zaman hayvanın yemek dışında farklı faydalarının olduğunu keşfetmiştir. Bundan sonra kendi faydası için kullandığı hayvanların sağlığı da önemli hale gelmiştir. Bunun için kendi sağlığı için kullandığı tedavi yöntemlerini hayvanlar üzerinde de denemeye başlayarak halk veterinerliğini ortaya çıkarmıştır (Aça, 2021, s. 456).

Hayvanlarla ilişkileri oldukça eskiye dayanan Türklerin hayvan sağlığıyla ilgili oldukça derin geleneksel bilgi ve birikim sahibi oldukları Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat'it Türk adlı kitabında görmekteyiz (Boratav, 1984, s. 129).

Bayburt'ta birçok hayvan çeşitli sebeplerle insanoğluna hizmet etmiştir. Bunları öncelikle tanımakta fayda vardır. Bu bölümde öncelikle hayvanları tanıyacağız sonra da bu hayvanlarla ilgili halk veterinerliği uygulamalarını göreceğiz.

Halk Zoolojisi

Büyükbaş hayvanlar.

Bayburt'ta büyükbaş hayvan olarak inek/tosun, manda, at ve eşek bakılmaktadır. Bayburt'ta geleneksel olarak bakılan ve günümüzde çoğunda kaybolduğu görülen yerli ırkın ortak özelliği dayanıklı olmasıdır (KK 15). Zor doğa şartları ve yoklukla uzun yıllar mücadele edilen bu topraklarda bakılan hayvanların en önemli özelliklerinin dayanıklılık olması oldukça doğaldır.

Büyükbaş hayvan denilince akla ilk olarak sığırlar gelmektedir. Büyükbaş hayvanlardan en fazla bakılan türü olan sığırların dişisine inek, erkeğine tosun denilmektedir. Tosunlar belli bir yaştan sonra çeşitli işlemlerden geçirilerek öküze dönüştürülür.

Bayburt Tarım İl Müdürlüğü'nün 2020 yılında yayınladığı çalışma raporuna göre Bayburt'ta 87.182 adet sığır bulunmaktadır. Bu sığırlardan sadece 796 tanesi mandadır (URL 7). Bu verilere büyükbaş hayvan kategorisinde yer verdiğimiz at ve eşekler dâhil değildir.

İnek/tosun.

Sığır türünün en fazla sayıda bakılan cinsi ineklerdir. Yeni doğmuş ineğe dana(buzağı) denilmektedir. Buzağı halinden sonra doğum yapacağı zamana kadarki haline ise düğe(düve) denilmektedir. Doğum yapıp da süt vermeye başladıktan sonra ise inek adını almaktadır (KK 1).

Tosunlar da ilk doğdukları zaman dana ismiyle anılmaktadır. Tosunlar iki yaşına kadar ise mozuk adını alırlar (KK 1).

Bayburt'ta yerli ırk olarak bakılan küçük cüsseli, büyük boynuzlu, güçlü bacaklı ve dayanıklı hayvan cinsine “kara mal” denilmektedir. Bu hayvanlar soğuğa ve açlığa karşı dayanıklılığıyla bilinmektedir. Ancak küçük cüsseli olduğundan etçil ve sütçü bir ırk değildir (KK 25).

Kara mal ırkı dayanıklı olsa da verimi düşük olduğu için bir müddet sonra şartlar gelişince bu türü besleyenlerin sayısı da günden güne azalmıştır. Gününüzde ise bu ırk yok olmuştur. Bunun yerine ilk başlarda kara mal ile montofonun(montof) çiftleşmesinden doğan montofon melezi bakılmışsa da zamanla montofon ırkına tamamen dönülmüştür. Montofon ırkı kara mala göre dayanıklılığı zayıf olsa da hem et hem de süt yönünden verimi daha yüksektir (KK 25).

Montofon ırkına göre hem et hem de süt yönünden daha verimli olan kombine ırk denilen simenter cinsi kırmızı beyaz inekler günümüzde en yaygın olan türdür. Montofonun kara mal cinsi inek türünü yok ettiği gibi, simenter cinsi inekler montofon cinsini yok etmese de bu türü oldukça azaltmıştır. Bugün montofon cinsi simentere göre daha dayanıklı tırnak yapısına sahip olduğu için çoğunlukla dağ köylerinde tercih edilmektedir. Bunun yanında montofon cinsi hayvanlar az da olsa köylerde bulunmaktadır (KK 15).

Öküz.

Sığır türündeki hayvanların etinden ve sütünden yararlanan insanlar onların gücünden de yararlanmak istemişlerdir. Bu sebepten dolayı tosunları belli bir yaştan sonra tarlada çiftçilik faaliyetlerinde ve yük taşımacılığında kullanmışlardır.

İki yaşını geçen güçlü tosunlar belli aşamalardan geçirilerek öküz yapılmakta ve günümüzün traktörleri gibi tarım faaliyetlerinde kullanılmaktadır.

Tarım faaliyetlerini gerçekleştirmek için tarlayı işlemeye yarayan kotan ya da sapan gibi tarım aletlerini çekmek için altı öküzden ya da dört öküz bir attan oluşan hayvan grubuna ihtiyaç duyulmaktaydı. Altı öküze “bir çoroş” denilmektedir. Altı öküzün yanında iki yaşını doldurmuş bir tosun da yedek olarak bekletilir. Güçlü ve dayanıklı tosunlar öküz adayı olarak bir müddet diğer öküzlerle tarlaya götürülürdü. Olumsuz bir durumda hemen sapana koşularak işe devam edilmekteydi (KK 25).

Tarlalar sürülürken kullanılan altı öküz üç sıra halinde koşulurdu. Pulluğa en yakın öküzlere “baş öküzler”, ortadaki öküzlere “orta öküzler” ve en öndeki öküzlere ise “veski” denilirdi (KK 15).

Veskilerin görevi yönlendirme ve orta öküzlerin yükünü hafifletmektir. Çünkü asıl yükü orta öküzler çekmektedir. Orta ve arka öküzlerin zincirleri kotana bağlı iken veskinin boyunduruğu orta öküze bağlıdır (KK 25).

Veskideki hayvanlar eğer eğitilmiş ise tarlayı tanıdıkları için sınır bittiği zaman kendiliğinden dönerek diğer sıraya girmektedir. Ancak eğitilmiş olmadıkları zaman bunun için bir kişi bu hayvanlara yönlendirme yapmalıdır. Atlar diğer hayvanlara göre daha akıllı olduğu için çoğu zaman veskide kullanılmıştır. Burada at kullanıldığı zaman iki öküz yerine bir at kullanılmaktadır (KK 25). Bu sayede hem işin yapılması kolaylaşmakta hem de bir iki hayvan yerine bir hayvan kullanılarak tasarruf sağlanmaktadır.

Manda.

Büyükbaş hayvan türüne ait hayvanlar sınıfında yer alan manda türüne Bayburt’ta “cameş” denmektedir. Mandanın bir yaşındaki haline “gadak” iki yaşına gelmiş haline de “yavri” denir. Yavri haline geldikten sonra iyi bakılırsa tüyleri dökülerek rengi kırmızıya dönmektedir. Derisini yumuşattığı için suyu çok seven bu hayvanların derisi suyu yedikçe kırmızılaşmaktadır (KK 25).

Mandaların dişi olanına “medek” erkek olanına da “cameş” denilmektedir. Oldukça güzel ve faydalı olduğu belirtilen yoğurdu olduğu olsa da eti sert olmaktadır (KK 1).

At.

Taşımacılık için kullanılan hayvanların başında atlar gelmektedir. Atlar hem yazın hem de kışın bir yerden bir yere gitmek, yük taşımak ve tarla işlemek için kullanılmıştır.

Topuğu kıllı at, yerli at ya da Türk atı denilen Orta Asya'dan gelmiş cüssesi küçük, topukları kıllı, bacak boyları ve cidagoaları(bel yüksekliği) kısa olan; soğuğa, yüke ve açlığa dayanıklı hayvanlar uzun yıllar Bayburt'ta kullanılmıştır (KK 25).

Yerli at Bayburt'ta 1970 yılına kadar kullanılmış. 70 yılında Almanya'ya işçi alınmaya başlayınca köylerdeki adamlar neyi varsa satıp Almanya'ya gitmişler. Bu yıllardan sonra bu yerli ırk Bayburt'ta kaybolmuş. Şu anda cüssesi küçük atlar olsa da eski topuğu kıllı yerli at artık bulunmamaktadır (KK 25).

Atlar tarla sürülürken kotana, harman sürülürken gеме, yük taşınırken at arabasına, kışın seyahat ederken kızağa koşulurdu. Geleneksel Türk oyunlarından biri olan cirit oyununun da ana unsuru olan atlar düğünlerde de gelin arabası gibi süslenmektedir (KK 15).

Eşek.

Günümüzde kimsenin seyahat etmek için kullanmak istemeyeceği eşekler geçmişte lüks olarak görülen bir vesaitti. Günümüzün bakış açısıyla anlam veremediğimiz bu durumu anlamak için o dönemin şartlarını iyi anlamak gerekmektedir. Zorluklarla mücadele eden insanlar kendilerini ve baktıkları hayvanları doyurmakta zorluk çekmektedirler. Bundan dolayı evlerinde baktıkları her canlıdan en üst verimi almak zorundaydılar. Eşeklerin yaptıkları işler ise insanların da yapabildikleri işlerdi. Bir yerden bir yere gitmek gibi insanın yapabileceği bir iş için ya da diğer hayvanlarla da yapılabilecek taşımacılık için ahırda bir hayvan beslemek işte bu yüzden lüks sayılmaktaydı (KK 25).

Taşımacılık için kullanılan at hem tarla sürerken kullanılması hem de hızlı ulaşım sağlamasından dolayı eşeğe göre daha değerlidir (KK 15).

Eşek kış boyunca ahırda durmamaktadır. Sahibi ona da yem vermemek için dışarı salmaktadır. Akşama kadar ortalarda dolanıp ne bulursa onu yiyen eşek akşam ahıra kendisi döner ya da sahibi gidip getirir (KK 25).

“Eşek yaza kendini kendi çabalarıyla atıyor. ‘Ölme eşşeğim ölme yaz gelince sana arpa gırıği’ sözü de bununla alakalıdır. Eşek şanssız bir hayvandır. Değirmene sırtında altı teneke buğdayla gider. Değirmenci ügüdür, tekrar sırtında onu getirir ama ondan yiyemez.” (KK 25).

Eşek koyunların yemlerinden arta kalan çöplerle beslenmektedir. Bu yemlerin atıklarına da gircon denmektedir. Tüm bu zorluklara rağmen hastalıklara karşı dayanıklı yapılarıyla hayatta kalmayı başarmaktadırlar (KK 25).

Küçükbaş hayvanlar.

Koyun.

Küçükbaş hayvan türleri içerisinde koyun, Bayburt'ta en çok beslenen türdür. Son yıllarda koyun varlığında oldukça azalma yaşanmışsa da 2021 yılında Bayburt Tarım İl Müdürlüğü tarafından başlatılan çalışma ile koyun sayısında ciddi artış sağlanmıştır. Müdürlüğün verilerine göre Bayburt'ta 2020 yılı itibarıyla 44.786'sı koyun olan 50.688 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır (URL 7).

Geleneksel “mor koyun” adı verilen ırk Bayburt'un iklimine ve arazi şartlarına en uygun koyundur. İnsanlar yılların birikimiyle deneme yanılma yöntemiyle kendilerine en uygun ve faydalı türü bulmaktadırlar.

Mor koyun bu iklime en uygun türdür. O dönem halkın elde ettiği tecrübelerle buldukları bilgilerdir bunlar. Babası mor koyun beslediği için o da mor koyun besliyor ama neden beslediğini bilmiyor. Toplumsal hafıza onu öyle getirmiş. Sonra tarım il müdürlüğü bi araştırma yapıyor ve bakıyor ki buraya en uygun tür mor koyundur (KK 15).

Geleneksel mor koyunun yanında bir dönem İran tarafından getirilen “İran mor koyunları” da yaygınlaşmıştır. Bu koyunların diğer koyunlara göre bir kaburgası fazla olduğundan dolayı bunlardan daha fazla et elde edilmektedir. Bundan dolayı da diğer koyun türlerine göre daha çok tercih edilmektedir. Günümüzde ise devletin dağıtmasıyla Ankara koyunu da yaygınlaşmıştır (KK 25).

Bayburt yöresinde şehre göçün artması, koyun sayısının artmasına bağlı olarak ekonomik getirisinin düşmesi, küçükbaş hayvan etine rağbetin azalması ve koyun bakma işinin zorluğundan dolayı koyun varlığı bir hayli azalmıştı. Son yıllarda devletin teşviki, küçükbaş hayvan sayısının düşüklüğü sebebiyle ve bu türün etine olan rağbetin artmasının fiyatları artırmasıyla hayvan sayısında ciddi artışlar sağlanmıştır (KK 15).

Koyunun küçüğüne “kuzu” denmektedir. Kuzu biraz büyüyünce dişisine “şişek” erkeğine ise “tohli” denilmektedir. Şişekler sağılmaya başlayınca bunlara koyun denir. Erkeğin olgun haline ise koç adı verilmektedir (KK 1).

Keçi.

Keçi çok yaygın olmasa bile yörede az da olsa olur. Keçinin orman varlıklarını çok sevdiği için buralarda yoğun olarak bakılmadığı düşünülmektedir (KK 25).

Kümes hayvanları

Geçmişte oldukça fazla kümes hayvanına sahip olan Bayburt son yıllarda yaşanan köyden kente göç ve kuş gribi salgını dolayısıyla hayvan varlığını bir hayli kaybetmiştir. Tarım il müdürlüğü verilerine göre 2020 yılında Bayburt'ta bulunan 46.850 kümes hayvanının büyük bir çoğunluğunu yumurta tavukları oluştururken sırasıyla 1.000 hindi, 800 kaz ve 180 ördek (URL 7).

Tavuk-Horoz.

Eskiden hemen hemen her evde bulunan tavuk ve horozlar çeşitli sebeplerle bakılmamaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak hayvan sayısı oldukça azalmaktadır. Şehirde kurulan irili ufaklı tavuk çiftlikleriyle bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmaktadır.

Bayburt'ta çeşitli tavuk ırkları bakılmaktadır. Bunlar (KK 15):

Beyaz tavuk(Ligorin): Cıvciv çıkarmayan “ziraat tayuğı” denilen ırktır.

Atak: Cıvciv çıkarmayan, siyah renkli yumurtacı bir tavuktur.

Hint tavuğı: Dövuşçüdür ve çok iyi cıvciv çıkarmaktadır.

Kırmızı tavuk: diğerlerine göre daha etçil olmasıyla öne çıkmaktadır.

Tavukların en küçük haline ”cücük” denmektedir. Cücüklükten çıkıp belli bir büyümeye ulaşan dişi cıvcive yumurtlayana kadar “ferik”, erkek cıvcive ise “bilic” denmektedir. En son ulaşacakları nokta ise horoz ve tavuk olmaktadır (KK 2).

Tavuklardan bazı türler cıvciv çıkarmak için yumurtaların üzerinde 21 gün geçirmelidir. Bu sürece Bayburt'ta “tush yatmak” denmektedir. Cıvcivler 21 günde yumurtadan çıkmaktadır. Tusha yatırılacak yumurtalar eğer sivri ise erkek cücük çıkacağı ama daha yassı bir yapısı varsa da dişi cücük çıkacağı söylenmektedir (KK 15).

Tavuklara cıvciv çıkarması için genellikle tek sayılı yumurta koyulmaktadır. Genellikle 9 ya da 11 yumurta koyulur. Çift koyulursa cıvcivlerin çıkmayacağı düşünülür (KK 15).

Kaz.

Kaz kışın soğukta da olsa dışarı çıkması gerekmektedir. Bu şekilde eti yağlı ve lezzetli olacaktır. Kazlar tüylerinden dolayı soğuktan etkilenmemektedir. Tüyleri su geçirmemektedir (KK 15).

Ördek.

Suyu sevdiği için sulak alanlarda yetiştirilmektedir. Bölgede oldukça az bulunmaktadır.

Hindi.

Bölgede “culuh” adıyla anılan bu tür de kaz ve ördek gibi tavuk cinsine göre oldukça az sayıda bulunmaktadır. Yine tavuktan farklı olarak ördek ve kaz gibi 30 günde yavrularını yumurtadan çıkarmaktadır (KK 25).

Sinirlendiği zaman insanlara da saldırabilen ve tüylerini açarak oldukça heybetli hale gelen hindileri gören çocuklar “Gabarama gabarama kel Fatma annen güzel sen çirkin.” şeklinde şarkı söyleyerek onu iyice sinirlendirmeye çalışmaktadır.(KK 28)

Evcil hayvanlar.

Köpek(guduk).

Yörede “Bayburt kelbi” diye bir cins bulunmaktadır. Bu boz, gri renklerde uzun tüyleri olan, ayak yapısı geniş ve kafası büyük bir köpek cinsidir. Özellikle insana karşı zıttır. Bulunduğu yere, sürüye ya da sahibine karşı korumacı bir yapısı vardır. Yabancıyı koruduğu alana fazla yaklaştırmamaktadır (KK 15).

Bunun haricinde farklı köpek türleri de bakılmaktadır ancak yerli tür olarak “Bayburt kelbi” adındaki tür yörenin şartlarına uygun ve yöreyi yansıtan en önemli cins olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köpeğin yeni yavrusuna “enik”, doğum yapmış anne köpeğe de “kancık” denmektedir. (KK 25).

Kedi(pisik).

Kediler dine göre temiz hayvanlar olarak görülmüştür. Bu sebepten dolayı evin içerisine girmelerinde bir sakınca görülmemektedir. Aksine her evin bir kedisi bulunmaktadır. Bu kedi evdeki fareleri yiyerek evde çoğalmasını engellemektedir.(KK 33)

Güvercin.

Yaban güvercini ve “dam guşi” Bayburt’ta beslenen kuş türlerindendir.

Bayburt kuşu olarak da bilinen dam kuşları ötücü bir ırktır. Tepesinde çift ya da tek kukulu vardır. Bacağında paça yoktur. (KK 15)

Bu hayvanlar ötüşünden dolayı bakılmaktadır. Meraklıları onun sesini dinlemekten haz duymaktadır. Aslında erkek güvercin aslında dişisine kur yapmaktadır. Erkeği öttürmek için damın ortasına bir sırık koyulmakta. Erkek kuş sırığın üzerinde dişi kuş da adamın elinde durmaktadır. Erkek dişisine kur yapmak için ötmekte ve insanlar da bunu dinlemektedir. Kuş ciğerlerine derin bir hava çekip olduğundan daha büyük görünerek bu sırığın boyunca baştan sona öterek yürümektedir. Bu ötüş şekli yörede "sırık çekme" denmektedir. İyi bir ötüştten sonra da kuş baygınlık geçirebilmektedir (KK 15, KK 23, URL 8).

“Dam kuşu” adı verilen bu kuşların yuvaları eskiden ahırlarda bulunurdu. Ahırların tavanlarına “kem” adı verilen ottan yapılmış urganlarla örülen yuvalarda bu dam kuşları yaşamaktaydı. Kem, yuvalarda hem yumuşak hem de sıcak olması için tercih edilmektedir (KK 15). Bu hayvanları dinlemek için ahırlara sekü yaptırılmaktadır. Şark köşesi yastıklarıyla kurulan ortamlarda toplanan kuş sevdalıları bu kuşları dinlemekte ve kuş alış verişi yapmaktadır (KK 23).

Halk Veterinerliği

Geçmişte imkânlar sınırlı olduğu için veterinere her zaman ulaşmak mümkün olmamaktaydı. Bunun için her köyde en az bir kişinin eli bu tür işlere yatkın olmaktadır. Bu kişiler de insanların işlerini bazen karşılık beklemeden bazen de belli bir bedel alarak halletmekteydiler. Bu bedel para, yiyecek ya da karşılığında başka bir iş yapmak şeklinde ödenmekteydi (KK 25, KK 1).

Yörede tespit edilen birçok hastalık bazen bitkisel, bazen kimyasal bazen de çeşitli dua ya da kutsal sayılan ritüeller tekrarlanarak giderilmeye çalışılmaktadır. Bu hastalıklar ve yöre halkının buldukları çözümler bu bölümde sıralanmıştır.

Arap davşanı emmesi.

Sabah dağa otlamaya giden koyunların memesinde bazen ateş, şişme, sertleşme ve morarma meydana gelmektedir. Taş gibi olan memeden süt gelmediği için hayvan rahatsız olmaktadır. Halk bunun neden kaynaklandığını anlayamadığı için buna “Arap davşanı emmiş” şeklinde bir açıklama yapmaktadırlar (KK 15).

“Arap davşanı” faregillerden kuyruğu uzun kulakları büyük arka ayakları uzun bir hayvandır. Sahip olduğu fiziksel özelliklere göre kangurunun küçüğüne benzeyen bir hayvandır. İnanişâ göre “Arap davşanı” koyun otlarken koyunu emerse ondan bir zehir koyuna geçmektedir. Arap davşanının emdiği meme sertleşir, morarır ve süt vermez hale gelir (KK 15).

Bu olay koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlarda olduğu gibi nadiren de olsa büyükbaş hayvanlarda da olabilmektedir (KK 30).

Tedavi olarak işlenmemiş ham toprak çamur haline getirilip memeye bir bez yardımıyla sarılır. Böylece memedeki şiş ve ateş alınır. O memedeki şiş ve ateş bu sayede giderilse de artık o meme körelir ve bir daha süt alınamaz (KK 25).

Beyincik.

Beyinden gelen bir hastalıktır ama pek yaygın değildir. Beyinde başlayıp ilerleyen hastalığın ilk göstergesi gözde yaşanan görme kaybıdır. Hayvan bir günde görme yetisini kaybeder. Çözümü yoktur. Bu hayvanı kesmek gerekir (KK 25).

Brusella.

Brusella, insanda günümüzdeki korona gibi yüksek ateş bulantı halsizlik gibi belirtiler ortaya çıkaran bir hastalıktır. İnsana da genelde süt mamulleri yoluyla geçmektedir. Her süt ürünüyle geçmemektedir. Sütün kaynatılmadan işlenen süt mamulleri yoluyla geçmektedir (KK 15).

Süt kaynatıldığı zaman mikrobunu ölmektedir. Taze peynir, taze lor gibi pişirilmeden yapılan ürünlerden brusella insana geçebilir. Bu tür ürünlerde brusellaya önlem almak için mamuller belli bir süre bekletilip öyle tüketilmektedir. 40 gün 50 gün bekledikten sonra kerti peynir, kerti lor olur ve bu sayede brusella riski de ortadan kalkmaktadır (KK 15).

Brusella genelde anaç hayvanlarda ortaya çıkmaktadır. Ve bu da buzağı zayıflarına sebebiyet vermektedir. Buna “atık” denmektedir. Hayvan brusellaya yüklükten yakalanmışsa buzağı atığı yapmaktadır. Hayvan erken doğum yapar ve çoğu zaman da ölü doğurur. Canlı doğduğu zaman da hayvanın yaşama ihtimali oldukça düşüktür (KK 25).

Buzağılarda ishal problemi.

Yeni doğan hayvan iki üç gün içerisinde ishal hastalığına yakalanırsa genelde kurtarılamamaktadır. Hayvan doğduktan sonra bir şekilde mikrobunu kapıp ve hasta olmaktadır.

Burada çok emdiğinden ishal olduğu söyleniyor ancak alakası yok. İshali kesmek için geleneksel olarak peynir mayası kullanılıyor. Çünkü peynir mayası sütü katılaştırıyor. Buzağıya annesinden süt emmeden 15-20 dakika önce bir ölçek peynir mayası içirilir. Sonra annesini emen buzağının midesinde süt mayalanıyor. Katılaşınca ishal de kesilmiş olur. Kesin bir çözüm değil ama kullanılmıştır. Son zamanlarda ishal için kola da içirilmektedir. (KK 15).

Tam bir çözüm bulunamasa da peynir mayasının katılaştırıcı etkisiyle hayvanın midesindeki süt katılaştırılarak onun ishale dönüşmesi engellenerek hastalığa çözüm aranmıştır.

Dabah(şap) hastalığı.

Oldukça yaygın olarak görülen bu hastalığa yakalanan hayvanların ağızından salyalar akar, ayakları patlar, hayvanın yaralar oluşur ve zaman zaman ölüme kadar gidebilmektedir. Hayvan yürümekte ve yemek yemekte zorluk çekmektedir. Ayakta sadece olur da ağızda olmazsa yine bir nebze daha iyi olarak görülmektedir. Çünkü ağız yara olduğu zaman ağız kabuk bağlar ve yemek de yiyememektedir (KK 15).

Şu an bu hastalığın aşısı vardır ama önceden “gözdaşı” adında mavi renkte asidik bir madde kullanılmaktadır. Toz şeklinde satılan bu madde eskiden beri var olan bir kimyasaldır. Günümüzde de kullanılan bu ilaç tırnak sertleştirmek için kullanılıyor (KK 15).“Gözdaşı” toz halinde getirip suda ıslatılarak kullanılmaktadır. Hayvanın ayaklarına sürünce ayaklardaki yarayı dağlayıp güçlendirmektedir. Ağızdaki yarayı gidermek için de “şeb” adında bir madde ağızına sürülmektedir (KK 25).

Göz hastalığı.

Koyunlarda ve ineklerde görülür. Kışın uzun süre içeride olan genç hayvanlar yazın dışarı çıktığı zaman sıcakta gözlerine konan sinek gibi varlıklar sebebiyle burada bir tabaka oluşmaktadır. Hayvanın gözünün önünde pus gibi gözle görünen bir şey oluşmaktadır. “Ağ gelmiş” şeklinde açıklanan bu durum hayvanın görmesini engellemektedir. Hayvanın görmesini engelleyen o zar alınırsa hayvan tekrar görmeye başlamaktadır (KK 15).

Eskiden bu hastalığı ilkel bir şekilde giderme yöntemi vardı. Cam, toz haline getirilip hayvanın gözüne üflenmekteydi. Göz kapağının hareketiyle cam parçaları ağı yırtmakta ve hayvanın yeniden görmesini sağlamaktaydı. Bu yöntem son raddeye gelince denenilen bir yöntemdir. Kör olmadan bir önceki evrede mecburen denenilmektedir (KK 15).

Bu hastalık gözde ilk olarak sulanma ve kızarıklık ile başlamaktadır. Bu aşamada o zar gelmeden fark edilirse her gün sabunla yıkayarak ağın oluşması engellenebilir. Ancak zar tabakası geldikten sonra cam üflemeden başka bir çözüm bulunmamaktadır (KK 15).

Hayvanın şişmesi.

Hayvan belirli bir miktarda yonca yediği zaman üzerine bir de su içerse şişkinlik meydana gelir. Bu şişlik giderilmezse ölüme varan olumsuzluklar yaşanır. Şişlik arttıkça hayvanın sırtındaki lifler gerilerek kopmaya başlar. Kopma seslerini hayvanın yanında duranlar duyabilir (KK 25).

Bir hayvan aşırı derecede yonca yiyip şişerse köylerde bulunan hayvan hastalıklarıyla ilgili bilgisi olan kişiler hayvanın sol tarafından acil müdahale yaparlar. Kafa tarafından sayarak

sondaki kaburgadan bir önceki kaburgadan bıçakla delik açarak içerde biriken gazın dışarı çıkarılması sağlanırdı. Bu gaz dışarı çıkınca hayvan rahatlamaktadır. Bu zamanla gelişti ve günümüzde bu işlem şiş şeklinde bir aletle yapılmaktadır (KK 25).

Eğer lifler kopmaya başladıktan sonra bıçak ile gaz çıkarılarak hayvan kurtarılamaz. Lifler kopmaya başladıktan sonra hayvan düşer ve artık patlamak üzeredir. Bu saatten sonra en iyi çözüm hayvanı kesip mundar olmasını önlemektir. (KK 25).

Karayel.

Günümüzde aşıyla bu sorun çözülmüştür ancak eskiden çözümü bulunmamaktaydı.

“Deri ile etin arasında kabarcık oluşur. Elini vurduğun zaman poşet sesi gibi bir ses gelir.” (KK 15)

Karayel bir ahıra girerse o ahırda olan hayvanların hepsini kısa sürede götürebilir. Bulaşıcı bir hastalıktır. Kaynak kişimizin anlatısına göre Bayburt’un Kışlak köyünde bir kişi Erzincan köylerinden getirdiği hayvanlarda karayel hastalığı varmış. Getirdiği hayvanlardan bir tanesi hasta diye hayvanı ahırın içinde kesince hastalık bütün ahıra yayılıyor ve 24 saat içinde ahırdaki 110 hayvan telef oluyor (KK 25).

Çok kısa sürede yayılan bir hastalıktır. Geleneksel olarak bir tedavisi olmayan bu hastalığın yayılmaması için hasta hayvan diğer hayvanlarla temas ettirilmeden kesilmelidir.

“Karayel bir soluhta götürür.” (KK 30).

Kurt.

Genellikle koyunlarda ortaya çıkan bir hastalıktır. Hayvanın bir şekilde vücudunda oluşan yaraya sineğin konup larvalarını bırakmasıyla oluşur. Orada çoğalıp hayvanın etini yemeye başlayan süreç ölüme kadar gitmektedir (KK 25).

Hastalığın ilerlemesini engellemek için sineklerin oraya konmasının engellenmesi gerekmektedir. Bunun için yaranın üzerine ve çevresine katran sürülerek sineklerin buraya konmasının önüne geçilmektedir. “Glerin” adlı ilaç ise yaraya yerleşmiş kurtları oradan söküp atmak için kullanılmaktadır (KK 25).

Şarbon.

Karayel insana geçmezdi ve bu hastalığa bulaşan hayvanın eti de yenmekteydi ancak şarbon insana açık yaradan çok çabuk geçer ve şarbon hastası hayvanın eti yenmemektedir. Şarbon günümüzde aşılarda engellenmektedir ama eskiden bunun tedavisi bulunmamaktaydı (KK 25).

Sahovi.

Atlar terliyken soğuk su içerse sahovi adındaki ciğer hastalığı oluşmaktadır. İlerlemiş kısmı da ölüme kadar götürebilir. Bunu engellemek için “arpa çekmek” denen işlem yapılır. Bir kazanın içerisinde saman arpa ya da çavdar konularak kaynatılır. O sıcakken atın torbasına döküp buharıyla atın nefesi açılmaya çalışılır. Bu bir hafta kadar her gün yapıldığı zaman ciğerler açılmakta ve hayvan bu hastalıktan kurtulmaktadır (KK 15).

Tavuklarda öksürük hastalığı.

Tavuklarda nefes darlığı gibi bir öksürük ortaya çıkmaktadır. Sarımsak bütün şekilde hayvana yutturularak bu hastalığa yakalanmış küçükbaş hayvan iyileştirilmeye çalışılmaktadır (KK 15).

Veba hastalığı.

Tavuklarda gribe benzer öldürücü bir hastalıktır. Bir kümeste bu hastalık görüldüğü zaman önlem alınmazsa tüm kümesteki hayvanları öldürmektedir. Günümüz şartlarında çeşitli aşıları bulunsa da eskiden mikrobı öldürmek için tavuğun kümesinin zeminine kireç dökülüp duvarları da kireçle boyamaktan başka çözüm bulunmamaktaydı. Bu şekilde kesin olmayan ama önleyici bir çözüm bulunmuştur (KK 25).

Çeşitli inanışlar.

Hayvanları hastalıklardan korumak için Kuran’dan bazı ayet ya da surelerden ilim insanları muska yapmaktaydılar (KK 30).

Ölmüş atın kafası getirilip ahırın kapısına asılmaktadır. İnanişâ göre ilk bakışta gözdeki nazarın at kafasına geçtiği düşünülür. Bu gerçek at kafası olduğu gibi tahtadan da yapılır. Bu sadece ahıra değil kıymetli olan her yere yapılırdı. Ahırına hayvanlarına bir şey olmasın diye, tarlada ekinine bir şey olmasın diye ya da harmanda mahsulünün başına bir hal gelmesin diye at kafası kullanılmaktadır (KK 15, KK 30).

At nalı kapıya ya da eşige çakılırdı. Bu sayede nazarın geçmeyeceği düşünülürdü (KK 15).

SONUÇ

Geleneksel ekolojik bilgi, toplumların her türlü problemlerine buldukları doğayla barışık çözümleri içeren bir sözlü kültür hazinesidir. Zaman ilerledikçe bu çözümler insanların yaşadıkları coğrafyaya, zamana, teknolojik şartlara, dine, iklime göre değişmiştir. Sürekli yenilenen bu çözümler bu sebepten dolayı güncelliğini korumuştur.

Atalarından aldıkları mirasla herkes biraz mimar, biraz usta, biraz hekim veya meteorologdu. Ancak şehirleşme ile insanoğlu bütün bu birikimlerini kaybederken geleneksel ekolojik bilginin aktarımını da sekteye uğratmıştır.

İnsanlarla birlikte yaşayıp gelişen ekolojik bilgilerin aktarımı bir müddet durunca yenilenme ve değişim de durmuştur. Teknolojinin bulunduğu etkili ama doğaya zararlı çözümler şehir insanının hoşuna gitse de doğal çözümler olmadığı için birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir.

Doğa geçmişten bugüne kadar kendisiyle uyumlu yaşayan her türlü varlığa kucak açarken ona savaş açanlara sert yüzünü göstermekten de geri durmamıştır. İnsanın ondan zorla aldığı her şeyi büyük yıkımlarla geri almıştır.

Doğaya uygun çözümleriyle yüzyıllar boyunca doğayla iç içe yaşayan Türkler, kendileri için en uygun çözümü bulurken birçok faktörü göz önüne almıştır. Bu faktörlerin ışığında buldukları çözümler çoğu zaman sonraki nesiller tarafından sorgulanmadan uygulanagelmıştır. Daha sonradan yapılan bilimsel çalışmalar yapılan uygulamaların sebeplerini ve etkililiğini ortaya koymuştur.

İmkânların kısıtlı olduğu dönemlerde yeni şeyleri denemek de maliyetli olacaktır. Bu yüzden atalarının yıllarca deneye deneye bulduğu bilgiler geçmişte oldukça önemliydi. Çünkü o dönemlerde geleneksel bilgiler hem en doğrusuydu hem de yaşanılan yere en uygun çözümdü.

Yazları sürekli çalışarak kışın doğanın uykuda olduğu dönemdeki ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan insanlar kendiışlerini de kendileri yapmaktadır. Bu durum tarımın gelişip de “artı ürün” üretecek dereceye gelmesine kadar devam etmiştir. Çiftçiler ihtiyaçlarından fazlasını ürettikten sonra ancak alanında uzmanlaşabilen kişilere bu ürünleri vererek işlerini yaptırabilmişlerdir. Yaşanan bu süreç tüm alanlardaki uzmanlaşmayı da beraberinde getirecek ve gelişim daha da hızlanacaktır.

İnsanoğlunun el becerisi geliştikçe daha iyi ürünler ortaya çıkarmıştır. Geleneksel ekolojik bilgi bu süreçte el becerisini destekleyen en önemli unsur olmuştur. Her alanda yetişen uzmanlar atalarından ya da ustalarından öğrendikleri teknik bilgileri uygulamaya dökerek daha iyi mimari, daha iyi çiftçilik, daha iyi yaşam inşa etmeye başlamışlardır.

Geleneksel ekolojik bilgi birbirine benzeyen yapıları ortaya çıkarmaktaydı. Örneğin aynı şartlara sahip bölgelerde aynı evlere rastlamaktaydık. Soğuk iklimin yaşandığı Bayburt gibi yerlerde evlerin sıcak olması için neredeyse tüm evlerde kalın taş duvarlar ve küçük pencerelere rastlarız. Ancak Karadeniz'in kıyı kesimlerinde ahşap tercih edilmektedir. Mimari anlayış çeşitli etkenlerden etkilenmektedir. Ancak modern evler tüm bu etkenler göz ardı edilerek inşa edilmektedir. Bayburt gibi soğuk bir memlekette de Antalya gibi sıcak bir memlekette de aynı mimari anlayışla evi inşa etmek ekolojik süreçlere zarar vermektedir.

Bayburt'un geleneksel evleri de doğayla oldukça barışık yapılardır. Taş, toprak ve ağaç gibi doğada bulunan ve geri dönüşümü de doğaya zarar vermeyen malzemelerin oluşturduğu geleneksel Bayburt evleri işlevselliğiyle de ön plana çıkmaktadır.

Geleneksel Bayburt evleri tam olarak tarım toplumunun yapısına uygun evlerdir. Tarım toplumunun ihtiyaç duyduğu birliktelik ve insan gücünü tek çatı altında toplayarak oluşturduğu mini kooperatiflerle üretim yapmaktadır. Her ailenin özgürce yaşayacakları odalar ve toplanma yeri olarak görülen “ev” bölümü, evden doğrudan bağlantısı olan ahır bölümüyle iş ve yaşam merkezi olarak tasarlanmıştır.

Geleneksel Bayburt evleri coğrafya, din, gelenek, iklim gibi dış etkenlerin etkisiyle şekillenmiştir. Pencerelerin küçüklüğünü iklimle ilişkilendirirken girişlerde bulunan ve kanat adında mahremiyeti sağlayan bölümün varlığı da din ile ilişkilendirilebilir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bayburt'ta son 100 yılda yapılan evler incelendiğinde üç dönem ya da üç anlayış ön plana çıkmaktadır. “Eski ev”, “yeni ev” ve “modern dönem evi” şeklinde sınıflandırdığımız evlerin her biri bugün dahi varlığını sürdürmektedir. “Modern dönem evleri”nin içinde “geleneksel ev”e ait unsurlara rastlamak mümkünken aynısını eski ya da yeni evlerde de görmekteyiz. Özellikle “yeni ev”in geçiş dönemi mimari yapısı olması sebebiyle her iki döneme ait unsurları görmemiz mümkündür.

Geleneksel ekolojik bilginin kapsamına giren diğer bir alan ise halk takvimidir. Bayburt'taki halk takvimi Rumi takvim esasına göre ilerlediği için miladi takvimden 13 gün

geridedir. Örneğin tüm bölgelerde bilinen “abrulun beşi” normalde 5 Nisan’ı işaret etse de bu gün miladi takvimde 18 Nisan’a denk gelmektedir.

Halk takviminde yer alan ayların isimleri Anadolu insanının o dönemde yaptıkları faaliyetlerle anılmaktadır. Bundan dolayı ay isimleri bölgeden bölgeye değiştiğini gözlemlemekteyiz. Bu farklılık ulusal çapta ortak bir halk takvimi çıkarmanın zorlaşmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun daha küçük çapta Bayburt’ta bile yaşandığını söylersek Anadolu’nun ne kadar zengin bir folklor alan olduğunu anlatmış olabiliriz.

Anadolu’da halk zamanı belirlerken ya da hava tahmini yaparken çok iyi bir gözlemciye dönüşmektedir. Yapılan tahminler geçmişte defalarca deneyimlenmiş anların nesilden nesile aktarılmasının sonucudur. Hangi zamanda hangi durumun yaşanabileceğini önceden biliyor olmak tarımsal faaliyetleri ve yaşamı düzene sokmaktadır.

Halkın geçmişten aktardığı bilgilerle faydaları ve zararları bilinen bitkileri inceleyen botanik biliminin halk nezdinde de karşılığı vardır. Bölge insanı doğayla iç içe yaşadığı için doğada bulunan birçok bitki de hayatlarında yer almıştır. Küçük çocukların atıştırma kuruyemiş gibi kullandığı bitkiler, yemeklere lezzet veren otlar, hastalıklara deva olan karışımlar doğanın insanlara sunduğu zengin bitki kataloğundan taşmaktadır. İnsanlar bu katalogdaki bitkilerle ilgili bilgileri ise geçmişin birikiminden öğrenmektedir.

Çalışmanın son bölümünde yer alan halk zoolojisi ve veterinerliği de yine yaşamını tarım ve hayvancılıktan sağlayan yöre insanı için oldukça önemlidir. Yörede yaşayan ve insanlar tarafından bakılan hayvanların türleri incelendiğinde genel olarak hepsinin zor şartlara ve açlığa dayanıklı hayvanlar olduğu görülmektedir. Günümüzde bakılan hayvanlar zor şartlara dayanıklı olmasa da et ve süt verimleri daha yüksektir.

Geçmişte dayanıklı hayvan bakılmasının sebebi ağır arazi ve mevsim şartlarının ortaya çıkardığı yokluk ve imkânsızlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bu hayvanlar her türlü şartta hayatta kalmakta ve insanların işlerini görmektedir. Ancak günümüzde imkânların gelişmesiyle birlikte hayvan ırkı değişmiş daha verimli ırklar tercih edilir olmuştur.

Hayvanların hastalıklarını gidermek için de yöre insanı geleneksel ekolojik bilginin imkanlarından faydalanmıştır. Geçmişte atalarının uyguladıkları ekolojik çözümler hayvan hastalıklarının giderilmesinde en önemli yardımcıları olmuştur.

Tüm bunlar bize göstermektedir ki geleneksel ekolojik bilgi insanların doğayla barış içinde yaşaması için oldukça önemlidir. Bu bilgiler kesintiye uğramadan geliştirilerek nesilden nesile aktarılmalıdır. Günümüzde bu bilgilerin aktarmasında yaşanan aksaklıklar giderilmediği

takdirde gelecek nesillerin bunun bedelini bizden daha ağır bir şekilde ödeyeceği gör÷lmektedir.

Kaynakça

- Aça, M. (2021). *Halk Bilimi El Kitabı*. Ankara: Nobel.
- Aker, A. (2019, 3 20). Değirmenlerimiz. *Bayburt Postası*. 3 19, 2022 tarihinde <https://www.bayburtpostasi.com.tr/degirmenlerimiz-makale,7664.html> adresinden alındı
- Akgün, T. (2013). Kırsal Mimari Mirasın Korunması Bağlamından Bayburt kırsal Geleneksel Evi(Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Akkoyunlu, D. (1992). *Akkoyunlular ve Bayburt*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Akman, K. (2022). Kent Meydanlarının Önemi ve Değişimi. *Akademik Düşünce Dergisi*, (1), 17-33.
- Arslan, C., & Çötel, M. (2015). Anadolu-Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal(Kamusal) Yapı Mimarisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 185-219.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Asar, M., Yalçın, S., Yücel, G., Nadaroğlu, Y., & Erciyas, H. (2007). *Zirai Meteoroloji*. Ankara: MGM.
- Aşanlı, M. (2021). *Geleneksel Yapı Teknikleri*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ayduslu, N. (2012). Bayburt Ulu Cami Minaresindeki Çini Özellikleri. *Sanat Dergisi*, (20), 117-128.
- Başaga, İ. O. (2019). İşlevsel Kuram Çerçevesinde Mekansal Değişim Örneği Olarak Bayburt Mahalle Odaları (Yüksel Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken.
- Rapor, (2013). *Bayburt KOUURSU Camii Teknik Raporu*, 02 Mimarlık, Erzurum.
- Bertram, C. (2012). *Türk Evini Hayal Etmek*. İstanbul: İletişim.
- Beydili, C. (2004). *"Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük"*. Ankara: Yurt Kitap.
- Birinci, S. (2015). *Bayburt İlinin Coğrafyası*. Ankara: BAYPROJE.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. İstanbul: Ayrıntı.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozcuk, S. (2011). *Genel Botanik*. İstanbul: Hatiboğlu Yayınları.
- Bronowski, J. (2012). *İnsanın Yükselişi*. İstanbul: Say.
- Callenbach, E. (2012). *Ekoloji*. İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.
- Celal Güzel, K. Ç. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- CHOI, S. (2017). "Bindirme Tavan": Bir Adlandırma Sorunsalı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(20), 195-202.
- Cihan, C. (2018). Türkistan'dan Anadolu'ya Türklerin Kullandığı Bir Çadırın Göçü: Emirdağ ve Diğer Yörelerde Topak Ev. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 40-63.
- Çiğdem, S., Taşkesenlioğlu, Y., & Aktaş, E. (2019). *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt*. Erzurum: BAKÜTAM.

- Çobanoğlu, Ö. (2020). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Ergün, S. (2017). *Bayburt'taki Hıristiyan Dini Mimarisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Güney, E., Bozyiğit, R., Meydan, A., Kılıç, T., & Bulut, İ. (2016). *Çevrebilim(Ekoloji) Sözlüğü*. Konya: Çizgi.
- Güreşsever, G., & Altun, A. (1970). Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (3) , 33-47.
- Kabak, T. (2009). Bayburt Kent Kültürünün Mekansal Hafızasında Dede Korkut. *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 561-573). Bayburt: Bayburt Üniversitesi Dede Korkut Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Kabak, T. (2020). Bayburt Kent Kültürünün Hafıza Mekânlarından Kondolo Hamamı ve Bayburt Kültürü . *Bayburt Araştırmaları*. içinde Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Karabulut, S. (2020, 5 2). *Bir Mimari Anlayış Olarak Eski Türklerde Çadır Geleneği*. 12 24, 2021 tarihinde Akademik Araştırma Enstitüsü: <https://akademikarastirma.org/bir-mimari-anlayisi-olarak-eski-turklerde-cadir-gelenegi/> adresinden alındı.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. F-Klavye.
- Kiper, N. (2013). *Bayburt Şehircilik Kongresi*. Ankara: BAYPROJE.
- Kışlalıoğlu, M., & Berkeş, F. (2017). *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongresi, B. Ş. (2013). Tarihi Perspektifte Bayburt'ta Yerel-Geleneksel Mimari ve Çağdaş Mimariyle Bütünleştirilmesi Üzerine Düşünceler . Ş. Aydemir içinde, *Bayburt Şehircilik Kongresi* (s. 65-95). Ankara: BAYPROJE.
- Kuban, D. (1982). *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1995). *Hayat'lı Ev*. İstanbul: MTR.
- Kurt, S. (2021). *Haneden Ev Haline "Türk Evi"nde Mimari, Düzenleme, Pratik*. İstanbul: İletişim.
- Kutlu, M. (2020). Orta Asya'da Tütekli (Kırlangıç) Örtünün Kökeni ve Tarihî Gelişim. *History Studies*, 12(5), 2455-2486.
- Kutlu, M., & Kutlu, L. (2020). Berel'deki 11. Kurgan ve Pazırık Kültürü. *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(1), 173-207.
- Kuzey, M. (2019). Orhun Abidelerinde Türk Mekan Algısı. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65), 207-220.
- Küçükkuşurlu, M. (2021). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bayburt Tarihi*. Erzurum: Bayburt Belediyesi Kültür Yayınları.
- Naumann, R. (2019). *Eski Anadolu Mimarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Odum, E. P., & Barrett, G. W. (2008). *Ekolojinin Temel İlkeleri*. Ankara: Palme.
- Oğuz, M. Ö., Metin, E., & Mormenekşe, F. (2007). *Türkiye'de 2003 Yılında Yaşayan Geleneksel Mimari*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: TTK.

- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
- Özger, Y. (2007). *XIX. Yüzyılda Bayburt*, (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özger, Y. (2015). *Bayburt'un Nüfus Defterleri*. Bayburt: Bakütam.
- Özkan, H. (2008). Bayburt/Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi. *Sanat Dergisi*, (13), 57-66.
- Özkan, H. (2013). Geleneksel Erzurum Evlerinde Kırılmaç Örtünün Kuruluşu ve Son Kırılmaç Örtü Ustası Sırrı Alacakanat. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (28), 19-37.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Konya : Kömen.
- Roux, J.-P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı.
- Seymen, A. (2021). Bayburt'ta Değirmencilik ve Etrafında Gelişen Kültürel Unsurlar. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(9), 111-126.
- Sözen, M., & Tanyeli, U. (2021). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sümer, F. (1984). *Eski Türklerde Şehircilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Sümerkan, M. R. (1990). *Doğu Karadeniz Bölgesini Şekillendiren Unsurlara Göre Geleneksel Evlerin İnşa Özellikleri* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Şahin, A. Ç. (2016). Türk Çadırı Üzerine. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (16), 25-39.
- Terzi, S. (2021). Zafer Lokantası Örneğinden Hareketle Bayburt Kent Kültüründe Dönercilik ve Mekânsal Hafıza Üzerine Bir İnceleme. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(9), 127-140.
- Uçar, H. (1998 (B)). Bayburt ve Bayburt Evlerinin Mimarlık Tarihindeki Yeri II (Fotoğraflar Çizimler Haritalar), (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uçar, H. (1998). Bayburt ve Bayburt Evlerinin Mimarlık Tarihindeki Yeri (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Veren, E. (2019). *Kocakarı Soğuklarından Zemheriye Anadolu Halk Takvimi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yağcıoğlu, U., Bak, T., & Şen, C. (2019). Bayburt Taşı(Tüfit). *Mavi Gezegen*, (26), 91-95.
- Yavuz, N. (tarih yok). *Köyümün Çiçekleri*. Bayburt: Kenan Yavuz Kültür Evi Yayını.
- Yıldız, M. C. (1987). Kahvehanelerin Sosyal Hayattaki Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 157-194.
- Yıldızoğlu, H. (2019). Bayburt İli Halk Bilimi ve Etnografyası. Trabzon.
- Yolcu, M. A., & Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), 861-871.

Web

- URL1: 20.03.2022 Tarihinde <https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org/hikayemiz/> adresinden alındı.
- URL 2: 20.03.2022 Tarihinde <http://baksi.org> adresinden alındı.
- URL 3: 05.03.2022 Tarihinde <http://www.bayburt.gov.tr/bayburt-camileri> adresinden alındı.

- URL 4: 19.03.2022 Tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bayburt/gezilecekyer/korgan-koprusu> adresinden alındı.
- URL 5: 06.03.2022 Tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/bayburt/merkez/207-yillik-civisiz-cami-zamana-meydan-okuyor-41184371> adresinden alındı.
- URL 6: 19.04.2022 Tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500> adresinden alındı.
- URL 7: 27.05.2022 tarihinde <https://bayburt.tarimorman.gov.tr/Belgeler/2020%20YIL%20%C3%87ALI%C5%9EMA%20RAPORU.pdf> adresinden alındı.
- URL 8: 27.05.2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=zXPfnUIQoQY> adresinden alındı.

Sözlü Kaynaklar

- KK 1: Salih DOĞAN, 1956 Doğumlu, Eski Köy Muhtarı, Manas Köyü.
- KK 2: Nevide DOĞAN, 1963 Doğumlu, Ev Hanımı, Manas Köyü.
- KK 3: Kenan YAVUZ, 1959 Doğumlu, İş İnsanı, Beşpınar Köyü.
- KK 4: Celal KARA, 1974 Doğumlu, Çiftçi Beşpınar Köyü.
- KK 5: Şadi TERZİ, 1954 Doğumlu, Eski Belediye Başkanı, Arpalı Kasabası.
- KK 6: Ali Rıza TERZİ, 1932 Doğumlu, Emekli Çiftçi, Arpalı Kasabası.
- KK 7: Nisbet ERGÜL, 1961 Doğumlu, Ev Hanımı, Arpalı Kasabası.
- KK 8: Şenay AKBAŞ, 1963 Doğumlu, Ev Hanımı, Pınargöze Köyü.
- KK 9: Prof. Dr. Hüsametdin KOÇAN, 1946 Doğumlu, Ressam ve Akademisyen, Baksı Köyü.
- KK 10: Muhammet ERYILMAZ, 1977 Doğumlu, Usta, Arpalı Kasabası.
- KK 11: Özdem AKDENİZ, 1978 Doğumlu, Öğretmen, Gökçedere Kasabası.
- KK 12: Adem ERTAÇ, 1989 Doğumlu, Öğretmen ve Arıcı, Harmanözü Köyü.
- KK 13: Serdar AKBAŞ, 1979 Doğumlu, Usta, Pınargöze Köyü.
- KK 14: Hasan Basri KADAKAL, 1953 Doğumlu, Emekli Öğretmen, Kitre Köyü.
- KK 15: Adem SEYMEN, 1991 Doğumlu, Öğretmen ve Ciritçi, Kabaçayır Köyü.
- KK 16: Fuat YILDIZ, 1960 Doğumlu, Muhtar, Gez Köyü.
- KK 17: Yavuz KAYA 1985 Doğumlu, Öğretmen ve Usta, Örence Köyü.
- KK 18: Selim OLİÇ 1980 Doğumlu, İmam, Konursu Köyü.
- KK 19: Osman KARABULUT, 1948 Doğumlu, Eski Belediye Başkanı, Konursu Köyü.
- KK 20: Orhan KAVALCI, 1952 Doğumlu, Emekli Çiftçi, Konursu Köyü.
- KK 21: Nurşen IRMAK, 1960 Doğumlu, Ev Hanımı, Arpalı Kasabası.
- KK 22: Ayşen DOĞAN, 1966 Doğumlu, Ev Hanımı, Bayburt.
- KK 23: Murat SEVİM, 1991 Doğumlu, Amatör Kuş Bakıcısı ve Usta, Arpalı Kasabası.
- KK 24: Naile TERZİ, 1970 Doğumlu, Ev Hanımı, Arpalı Kasabası.
- KK 25: Recep SEYMEN, 1957 Doğumlu, Çiftçi Kabaçayır Köyü.

KK 26: Abdi AKBAŞ, 1954 Doğumlu, Çiftçi, Pınargöze Köyü.

KK 27: Vedat AKDENİZ, 1982 Doğumlu, Kahvehane İşletmecisi, Yerlice Köyü.

KK 28: Ömer KARAHAN, 1987 Doğumlu, Zabıt Kâtibi, Arpalı Kasabası.

KK 29: Fikran AKBAŞ, 1940 Doğumlu, Ev Hanımı, Pınargöze Köyü.

KK 30: Safiye SEYMEN, 1935 Doğumlu, Ev Hanımı, Kabaçayır Köyü.

KK 31: Fatma AKKOYUNLU, 1959 Doğumlu, Ev Hanımı, Çayıryolu Köyü.

KK 32: Sadıka TERZİ, 1936 Doğumlu, Ev Hanımı, Arpalı Kasabası.

KK 33: Sırrı YANIK, 1973 Doğumlu, Çiftçi, Yeşilyurt Köyü.

ÖZ GEÇMİŞ

~~Öğretmen~~ kasabasında dünyaya geldi. İlk eğitimini aldığı Arpalı Şehit Fatih Kostik İlköğretim Okulundan 2.000 yılında mezun olduktan sonra liseyi de Bayburt Rekabet Kurumu Anadolu Öğretmen Lisesinde okudu. 2004 yılında girdiği Çanakkale Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden 2008 yılında mezun olup çeşitli eğitim okullarda geçici olarak öğretmenlik yaptıktan sonra 2012 yılında Bayburt 21 Şubat İlköğretim Okuluna Türkçe öğretmeni olarak atandı. 2014 yılından beri görev yaptığı Bayburt Ortaokulunda 2018 yılından itibaren müdür yardımcılığı görevini sürdürmektedir. 2019-2020 eğitim öğretim sezonunda Bayburt Üniversitesinde başladığı yüksek lisans eğitimini sürdüren Soydan TERZİ evli ve iki çocuk babasıdır.